

หลักสูตรคือหลักสูตร

การบริหารโรงเรียน วิถีพุทธ

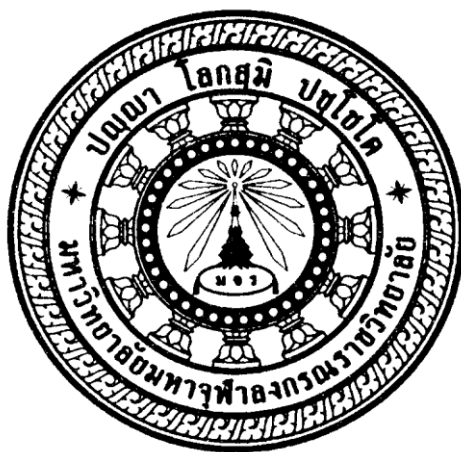
BUDDHIST WAY SCHOOL
ADMINISTRATION

โดย ทิพย์ ชันแก้ว

การบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ

(Buddhist way school administration)

๒๐๑ จำนวน ๓ หน่วยกิต ๓ (๒-๐-๔)

อาจารย์ทิพย์ ชันแก้ว

วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วัดพระพุทธบาทเขากระโดง จังหวัดบุรีรัมย์

คำนำ

การบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ เป็นวิชาที่มุ่งอธิบายเนื้อหาสาระในด้านศึกษาแนวคิดการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ หลักการคิดทฤษฎีตามแนวไตรสิกขา ความหมายการบริหารจัดการเรียนการสอนโรงเรียนวิถีพุทธ หลักการและวิธีการจัดหลักสูตรการเรียนการสอน พุทธวิธีการสอนในพระไตรปิฎก การพัฒนาศักยภาพผู้เรียนในด้านการกิน อยู่ ดู ฟังที่ถูกต้องตามกระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงหาปัญญา คุณสมบัติของผู้สอนตามหลักพระพุทธศาสนา จริยธรรมความเป็นครู การประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามแนววิถีพุทธ โดยมีผู้บริหาร ครูเป็นกัลยาณมิตรในการพัฒนาพร้อมยกตัวอย่างประกอบในการเรียนการสอน

อนึ่ง ผู้รวบรวมขออนุโมทนาขอบคุณบูรพาจารย์ คณาจารย์ตลอดจนนักวิชาการด้านครุศาสตร์ ที่ท่านได้นำเสนอวิชาการในรูปของหนังสือตำรา ที่ผู้เขียนได้ใช้ข้อมูล และเอกสารอ้างอิงทางวิชาการ ในการนำเสนอรายวิชาการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธเพื่อใช้ประกอบการสอนในวิชา การสอนพระพุทธศาสนา ของวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และขอขอบคุณ อาจารย์อภิเชษฐ์ ภาสตา ที่อนุเคราะห์ข้อมูลในครั้งนี้เป็นอย่างสูง

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าหนังสือการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธเล่มนี้คงจะมีประโยชน์สำหรับผู้ที่มีความใฝ่เรียน และค้นคว้า เพื่อให้เกิดความรู้ในด้านงานสังคมสงเคราะห์ในทางพระพุทธศาสนาต่อไป

นายทิพย์ ชันแก้ว

อาจารย์ประจำรายวิชา

บทที่	สารบัญ	หน้า
	คำนำ	ก
	สารบัญ	
๑	ศึกษาแนวคิดการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ	๑
	ความนำ	๑
	ความเป็นมาโรงเรียนวิถีพุทธ	๑
	ความหมายของโรงเรียนวิถีพุทธ	๔
	ทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารโรงเรียน	๖
	แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการจัดการศึกษา	๙
	การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ	๑๒
	แนวการดำเนินงานในแต่ละขั้นตอนการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ	๑๔
	สรุปท้ายบท	๑๖
๒	หลักการคิดทฤษฎีตามแนวไตรสิกขา	๑๗
	ความนำ	๑๘
	หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนา	๑๙
	หลักทฤษฎีเชิงระบบ	๒๒
	การเปรียบเทียบการใช้หลักไตรสิกขาและทฤษฎีเชิงระบบ	๒๖
	สรุปท้ายบท	๒๘
	เอกสารอ้างอิงท้ายบท	๓๐
๓	การบริหารจัดการเรียนการสอนโรงเรียนวิถีพุทธ	๓๑
	ความนำ	๓๒
	การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ	๓๒
	กิจกรรมเสนอแนะการพัฒนา	๓๕
	การพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากรโรงเรียนวิถีพุทธ	๓๖
	คุณลักษณะสำคัญของบุคลากรโรงเรียนวิถีพุทธ	๓๖
	โรงเรียนวิถีพุทธในต่างประเทศ	๓๗
	ตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ	๔๐
	สรุปท้ายบท	๔๓

สารบัญ

บทที่	หน้า
๔ หลักการและวิธีการจัดหลักสูตรการเรียนการสอน	๔๔
ความนำ	๔๕
การจัดการเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ	๔๕
ด้านการเรียนการสอน	๔๖
การจัดวิถีพุทธสู่วิถีการเรียนรู้	๔๖
กิจกรรมการพัฒนาผู้เรียน	๔๘
๕ พุทธวิธีการสอนในพระไตรปิฎก	๕๓
ความนำ	๕๔
ความหมาย	๕๕
จุดมุ่งหมายในการสอนและแนวคิด	๕๖
สรุปโครงสร้างระบบการสอนตามแนวทางพุทธวิธี	๕๘
คุณสมบัติของผู้สอน	๕๙
หลักธรรมตามพุทธวิธีในการสอน	๖๐
เทคนิค วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า	๖๐
พุทธลีลาในการสอน	๖๑
เทคนิควิธีการสอนของพระพุทธเจ้า	๖๒
สรุปท้ายบท	๖๒

สารบัญ

บทที่

หน้า

๖ การพัฒนาศักยภาพผู้เรียนในด้านการกิน อยู่ ดู ฟังที่ถูกต้องตามฯ	๖๔
ความนำ	๖๕
ความหมาย	๖๕
ความจำเป็นในการพัฒนาศักยภาพ	๖๖
ความสำคัญของการพัฒนาศักยภาพครู	๖๗
ประโยชน์ของการพัฒนาศักยภาพครู	๖๘
การจัดลักษณะทางกายภาพโรงเรียนวิถีพุทธ	๖๙
สรุปท้ายบท	๗๒
 ๗ คุณสมบัติของผู้สอนตามหลักพระพุทธศาสนา	 ๗๓
ความนำ	๗๔
ความหมาย	๗๕
แนวคิดสำคัญ	๗๖
ครูในฐานะเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ	๗๘
ครูในฐานะเป็นผู้นำทางวิชาการ	๗๙
ครูในฐานะเป็นผู้ชี้นำสังคม	๘๐
ครูในฐานะเป็นวิศวกรของสังคมและของโลก	๘๑
ครูในฐานะเป็นต้นแบบทางวัฒนธรรม	๘๒
สรุปท้ายบท	๘๗
 ๘ จริยธรรมความเป็นครู	 ๘๘
ความนำ	๘๙
ความหมาย	๘๙
จริยธรรมความเป็นครู	๙๑
จรรยาบรรณต่อผู้เรียน	๙๓
จรรยาบรรณต่อวิชาชีพ	๙๗
หลักพุทธธรรมในโรงเรียนวิถีพุทธ	๙๘
ความมุ่งหมายของการศึกษาตามวิถีพุทธ	๑๐๔
วิถีพุทธกับการศึกษา	๑๐๖
กัลยาณมิตรในการพัฒนา	๑๑๐
สรุปท้ายบท	๑๑๑

คำนำ

หนังสือ การบริหารโรงเรียนวิถิพุทธ (Buddhist way school administration) ในหลักสูตรพุทธศาสตร์ สาขาวิชาการสอนพระพุทธศาสนา คณะครุศาสตร์ ผู้สอนได้รวบรวมขึ้นเพื่อให้นิสิต นักศึกษาและผู้สนใจ ได้ศึกษาประกอบการเรียนการสอนในรายวิชาที่เรียน โดยได้นำแนวสังเขปรายวิชาศึกษาทฤษฎีและหลักการบริหารจัดการ ภาวะผู้นำทางการศึกษา การคิดอย่างเป็นระบบ/การเรียนรู้วัฒนธรรมองค์กร มนุษยสัมพันธ์ในองค์กร การติดต่อสื่อสารในองค์กร การบริหารจัดการชั้นเรียน การประกันคุณภาพการศึกษา การทำงานเป็นทีม การจัดทำโครงการทางวิชาการ การจัดโครงการฝึกอบรมการจัดโครงการและกิจกรรมเพื่อพัฒนา การจัดระบบสารสนเทศเพื่อการบริหารจัดการ

กราบขอบพระคุณพระครูปริยัติภัทรคุณ ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ ที่ให้โอกาสในการจัดทำหนังสือเล่มนี้ เพื่อเป็นประโยชน์แก่นิสิต นักศึกษาและผู้สนใจ ได้ศึกษาค้นคว้าใช้เป็นเอกสารประกอบการเรียน

หนังสือเล่มนี้ ได้รวบรวมข้อมูลจากเว็บไซต์ต่าง ๆ ที่เผยแพร่ทางอินเทอร์เน็ตโดยไม่ได้ขออนุญาตจากเจ้าของบทความ ต้องขออภัยไว้ ณ ที่นี้

หวังเป็นอย่างยิ่ง หนังสือเล่มนี้จะอำนวยประโยชน์แก่นิสิต ผู้ที่สนใจ และคณาจารย์ที่สนใจในการศึกษา หากท่านผู้อ่านพบเห็นข้อบกพร่องหรือมีคำชี้แนะอันใด เพื่อการปรับปรุง มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ผู้เขียนยินดีรับฟังความคิดเห็น และจะนำไปปรับปรุงแก้ไขพัฒนาให้มีความสมบูรณ์และมีคุณค่าทางการศึกษาต่อไป

นายทิพย์ ชันแก้ว

อาจารย์ประจำ

บทที่ ๑

ศึกษาแนวคิดการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

วัตถุประสงค์ประจำบท

เมื่อศึกษาเนื้อหาในบท ๑ แล้ว นิสิตสามารถ

๑.อธิบายความเป็นของโรงเรียนวิถีพุทธได้

๒.อธิบายความหมายและยุทธศาสตร์โรงเรียนวิถีพุทธได้

๓.อธิบายทฤษฎีการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธได้

๔.อธิบายแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการจัดการศึกษาได้

เนื้อหาประจำบท

๑.ความเป็นของโรงเรียนวิถีพุทธ

๒.ความหมายและยุทธศาสตร์โรงเรียนวิถีพุทธ

๓.ทฤษฎีการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ

๔.แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการจัดการศึกษา

๑.๑ ความนำ

โรงเรียน คือ สถานที่สำหรับฝึกสอนนักเรียนภายใต้การดูแลของครูหรืออาจารย์ หลายประเทศมีระบบการศึกษาอย่างเป็นทางการ ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาภาคบังคับ ในระบบการเรียนนี้ นักเรียนจะผ่านโรงเรียนตามลำดับ ชื่อของโรงเรียนเหล่านี้อาจแตกต่างกันไปตามภาษาและประเทศ แต่โดยหลักจะมีโรงเรียนประถมสำหรับเด็กเล็ก และโรงเรียนมัธยมสำหรับเด็กโตที่ได้สำเร็จการศึกษาระดับประถมมาแล้ว

นอกเหนือจากโรงเรียนหลักแล้ว นักเรียนในบางประเทศยังสามารถเข้าเรียนในโรงเรียนทั้งก่อน และหลังโรงเรียนประถม และมัธยม โรงเรียนอนุบาลเสริมการเรียนการสอนให้กับเด็กเล็กมาก มหาวิทยาลัย, โรงเรียนฝึกงาน, อดุมศึกษา อาจมีอยู่หลังจากจบมัธยมศึกษา โดยโรงเรียนอาจจะอุทิศเพื่อสอนแค่วิชาสาขาเดียว เช่น โรงเรียนวิชาเศรษฐศาสตร์ โรงเรียนสอนเต้น สอนปั้นฟักเกียร์

๑.๒ ความเป็นมาโรงเรียนวิถีพุทธ

กระทรวงศึกษาธิการส่งเสริมให้สถานศึกษานำระบบพุทธธรรมมาประยุกต์จัดเป็นระบบการเรียนการสอนในสถานศึกษาปัจจุบันเพื่อพัฒนาเยาวชนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ตามที่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ กำหนดที่มีคุณสมบัติของการเป็นคนดี เก่ง มีความสุขอย่างแท้จริง โดยผ่านการดำเนินงานของ “โรงเรียนวิถีพุทธ” สืบเนื่องจากมหาเถรสมาคม ได้มีมติเมื่อวันที่ ๑๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๔ มอบหมายให้พระธรรมวรเมธี เลขาธิการแม่กองธรรมสนามหลวง และพระเทพโสภณ อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นผู้แทนไปพิจารณาสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานของกระทรวงศึกษาธิการซึ่งกำลังประกาศใช้ในขณะนั้น

ผลการเจรจากับกรมวิชาการในสมัยนั้นปรากฏว่ากระทรวงศึกษาธิการ พร้อมทั้งประกาศใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานเรียบร้อยแล้วในที่สุดกระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน เมื่อวันที่ ๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๔ ในหลักสูตรนี้มีเรื่องเกี่ยวกับมาตรฐานวิชาพระพุทธศาสนาเพียงไม่กี่บรรทัดดังต่อไปนี้

“มาตรฐาน ส ๑.๑ เข้าใจประวัติ ความสำคัญ หลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือและสามารถนำหลักธรรมของศาสนามาเป็นหลักปฏิบัติในการอยู่ร่วมกัน

มาตรฐาน ส ๑.๒ ยึดมั่นในศีลธรรม การทำความดี มีค่านิยมที่ดีงาม และศรัทธาในพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือ

มาตรฐาน ส ๑.๓ ประพฤติ ปฏิบัติตนตามหลักธรรม และศาสนพิธีของพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือ ค่านิยมที่ดีงาม และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตน บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมสิ่งแวดล้อมเพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข”

เพื่อช่วยให้โรงเรียนทั่วประเทศมีรายละเอียดสาระการเรียนรู้แกนกลางพระพุทธศาสนาและจัดพิมพ์เป็นหนังสือเรื่อง “การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔” สำเร็จเรียบร้อยทันเสนอในที่ประชุมเรื่อง “หลักสูตรใหม่เด็กไทยพัฒนา : หัวใจปฏิรูปการศึกษา” ซึ่งมี ฯพณฯนายกรัฐมนตรีพัน

ตำรวจโท ดร.ทักษิณ ชินวัตร ให้เกียรติเป็นประธาน จัดที่สถานบันราชภัฏสวนดุสิต เมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๕ พระเทพโสภณ ในฐานะประธานกรรมการที่จัดทำรายละเอียดสาระเรียนรู้พระพุทธศาสนาเป็นผู้รายงานรายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาต่อนายกรัฐมนตรี ซึ่งได้เปิดโอกาสในที่ประชุมพิจารณาเรื่องนี้นานพอสมควร ผลจากการประชุมครั้งนี้พอสรุปได้เป็น ๓ ประการดังนี้

๑. นายกรัฐมนตรีให้ความเห็นชอบต่อรายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา และชื่นชมผังมโนทัศน์ของสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาพร้อมกับเสนอแนะให้สาระการเรียนรู้อื่นทำผังมโนทัศน์เช่นเดียวกับ สาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา

๒. นายกรัฐมนตรีเห็นชอบให้สาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนามี ๑ หน่วยกิต (ในระดับมัธยมศึกษา คำว่า๑หน่วยกิตมีค่าเท่ากับ ๒ ชั่วโมงต่อสัปดาห์)

๓.ให้มีโรงเรียนวิถีพุทธนำร่องจังหวัดละ ๒ โรงเรียน ในปี ๒๕๔๖

เหตุที่ทำให้มีการพูดถึงโรงเรียนวิถีพุทธก็เพราะว่านายกรัฐมนตรีได้ถามความเห็นของที่ประชุมว่า รายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร ผู้เข้าประชุมได้อภิปรายสนับสนุนรายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาตามที่เสนอแนะ ศาสตราจารย์ ดร. ชัยอนันต์ สมุทวณิช ผู้บังคับการวชิรวิทย์วิทยาลัย เสนอแนะว่า การสอนพระพุทธศาสนาให้ได้ผลจะต้องนำไปบูรณาการเข้ากับชีวิตจริงเพื่ออบรมคุณธรรมจริยธรรมให้กับเด็ก ที่สำคัญคือต้องนิมนต์พระสงฆ์มาช่วยสอนในโรงเรียน เหมือนกับโรงเรียนที่จัดโดยบางศาสนาที่ไม่สอนเฉพาะเรื่องวิชาการ แต่เน้นเรื่องกิริยามารยาทและอบรมคุณธรรมจริยธรรมด้วย โรงเรียนเหล่านั้นประสบความสำเร็จในการอบรมคุณธรรมจริยธรรม เพราะมีบาทหลวงและแม่ชีทั้งหลายมาเป็นแบบอย่างอบรมดูแลเด็กอย่างใกล้ชิด ดังนั้นจึงควรมีโรงเรียนที่สอนเน้นเรื่องคุณธรรมจริยธรรมตามหลักสูตรพระพุทธศาสนา โดยนิมนต์พระสงฆ์มาสอนในโรงเรียนเพื่อให้เป็นแบบอย่างทางศีลธรรมแก่เด็กและเยาวชนด้วยการ สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น

นายกรัฐมนตรีเห็นด้วยกับข้อเสนอของศาสตราจารย์ ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช ตอนแรกที่ประชุมเรียกโรงเรียนประเภทนี้ว่า โรงเรียนสอนเน้นพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกับโรงเรียนที่สอนเน้นภาษาอังกฤษโรงเรียนเหล่านี้เหมือนโรงเรียนปกติทั่วไป แต่สอนเน้นวิชาพระพุทธศาสนาเป็นพิเศษ เพื่อให้เด็กสามารถนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้ปฏิบัติในชีวิตจริง นายกรัฐมนตรีให้นโยบายว่าในปีการศึกษา ๒๕๔๖ ให้มีโรงเรียนที่สอนเน้นพระพุทธศาสนาเป็นการนำร่องจังหวัดละ ๒ โรงเรียน ดร.สิริกร มณีรินทร์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการรับนโยบายของท่านนายกรัฐมนตรีไปดำเนินการทันที กระทรวงศึกษาธิการเรียกโรงเรียนสอนเน้นพระพุทธศาสนาว่า “โรงเรียนวิถีพุทธ” มีการระดมผู้ทรงคุณวุฒิจัดทำเอกสาร “แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ” ปลະเปิดรับสมัครโรงเรียนนำร่องโครงการโรงเรียนวิถีพุทธในรุ่นที่ ๑ ปี ๒๕๔๖ จำนวน ๘๙ โรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการจัดประชุมปฐมนิเทศ ณ พุทธมณฑล เมื่อวันที่ ๒๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๖ โดยสมเด็จพระพุทธปาพจนจารย์ วัดสระเกศเป็นประธานเปิดการประชุม พระเทพโสภณเป็นวิทยากรบรรยายนำ จากนั้นกระทรวงศึกษาธิการได้เปิดรับสมัครโรงเรียนเข้าร่วมโครงการเรื่อยมา นับจนถึงปัจจุบัน ข้อมูล ณ วันที่ ๒๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๘ มีจำนวน ๑๘,๔๘๘ โรงเรียน

๑.๓ ความหมายของโรงเรียนวิถีพุทธ

โรงเรียนวิถีพุทธ หมายถึง โรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้หรือประยุกต์ในการบริหาร และการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนา

สรุปงานรายโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ,” เอกสารโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ เล่มที่๑๔/๒๕๔๘ สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๘.(อัดสำเนา)ตามหลักไตรสิกขา อย่างบูรณาการ ส่วนโพธิ์ สู่แสนสุข และ บรรเจอดพร รัตนพันธุ์ ขยายความหมายของโรงเรียนวิถีพุทธเพิ่มเติมว่า นอกจากเน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาแล้วผู้เรียนจะได้เรียนรู้ได้พัฒนากิน อยู่ ดู ฟัง ให้เป็น โดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมแสงปัญญา แบะมีวัฒนธรรมเมตตา เป็นฐานการดำเนินชีวิต

ดังนั้นสรุปได้ว่าโรงเรียนวิถีพุทธ หมายถึง โรงเรียนที่อยู่ในระบบปกติทั่วไป แต่จัดสภาพสิ่งแวดล้อมของโรงเรียนให้ร่มรื่น การจัดการเรียนการสอนนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้ โดยมุ่งพัฒนานักเรียนตามหลักไตรสิกขา ทำให้นักเรียนเป็นผู้มีปัญญาและเข้าใจในทางคุณค่าแท้

๑.๔ ยุทธศาสตร์สำคัญของโรงเรียนวิถีพุทธ

๑.ส่งเสริมสนับสนุนผู้อำนวยการสถานศึกษา และครูในโรงเรียนที่มีความพร้อมและสมัครใจเข้าร่วมโครงการ

๒.สนับสนุนให้ความรู้ ความเข้าใจการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ แก่ผู้อำนวยการสถานศึกษา ผู้รับผิดชอบโครงการและผู้แทนคณะกรรมการสถานศึกษาโดยการปฐมนิเทศ

๓.สนับสนุนเอกสาร แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ โดยมีตัวชี้วัดกำกับการปฏิบัติงาน

๔.ประสานความร่วมมือ และขอรับการสนับสนุนจากองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนตลอดจนสถาบันศาสนา

๕.ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้รับผิดชอบโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ระดับเขตพื้นที่การศึกษาทั้ง ๑๗๕ เขตเป็นตัวขับเคลื่อนไหวโรงเรียน

๖.ส่งเสริมสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ ในแต่ละภูมิภาค

๗.ส่งเสริมให้โรงเรียนนำวิถีพุทธบูรณาการอย่างกลมกลืนในระบบการบริหารจัดการ

๑.๕ การจัดสภาพในโรงเรียนวิถีพุทธ

แนวคิดเบื้องต้นของการจัดสภาพในสถานศึกษาที่เหมาะสมในด้านต่างๆ มีลักษณะดังต่อไปนี้

๑.๕.๑ ด้านกายภาพ

สถานศึกษาจะจัดอาคารสถานที่ สภาพแวดล้อม ห้องเรียน และแหล่งเรียนรู้ที่ส่งเสริมการพัฒนาศีล สมาธิและปัญญา เช่น มาศาลาพระพุทธรูปเด่นเหมาะสมที่ชวนให้ระลึกถึงพระรัตนตรัยอยู่เสมอ มีมุมหรือห้องในศึกษาพุทธธรรม บริหารจิต เจริญภาวนาเหมาะสม หรือมากพอที่จะบริการผู้เรียนหรือการตกแต่งบริเวณให้เป็นธรรมชาติหรือใกล้ชิดธรรมชาติ ช่วยให้ในใจสงบและส่งเสริมปัญญา เช่น ร่มรื่น มีป้ายนิเทศ ป้ายคุณธรรม ดูแลเสียงต่างๆ มิให้อีกทีถ้าเปิดเพลงกระจายเสียงก็พิถีพิถันเลือกเพลงที่ส่งเสริมสมาธิ ประเทืองปัญญา เป็นต้น

๑.๕.๒ ด้านกิจกรรมพื้นฐานชีวิต

สถานศึกษาจัดกิจกรรมวิถีชีวิต ประจำวัน ประจำสัปดาห์ หรือในโอกาสต่างๆเป็นภาพรวมทั้งสถานศึกษา ที่เป็นการปฏิบัติบูรณาการทั้ง ศีล สมาธิ ปัญญา โดยเน้นการมีวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมของ การกิน อยู่ ดู ฟัง ด้วยสติสัมปชัญญะ เพื่อเป็นไปตามคุณค่าแท้ของการดำเนินชีวิต

โดยมีกิจกรรมตัวอย่างดังนี้

- (๑) กิจกรรมสวมนต์ไหว้พระ ก่อนเข้าเรียน และก่อนเลิกเรียนประจำวัน
- (๒) กิจกรรมรับศีล หรือทบทวนศีลทุกวันอาจเป็นบทกลอนหรือเพลงเช่นเดียวกับกิจกรรม

แม่เมตตา

- (๓) กิจกรรมพิจารณาอาหารก่อนรับประทานอาหารกลางวัน
- (๔) กิจกรรมอาสาศาวิเศษปฏิบัติหรือศีล
- (๕) กิจกรรมประเมินผลการปฏิบัติธรรม
- (๖) กิจกรรมสวดมนต์ ฟังธรรมประจำสัปดาห์หรือในวันพระ
- (๗) กิจกรรมบรรพทุกและการยกย่องปฏิบัติธรรม
- (๘) ทุกห้องเรียนกำหนดข้อตกลงในการอยู่ร่วมกัน โดยเข้าใจเหตุผลและประโยชน์ที่มีต่อ

การอยู่ร่วมกัน

๑.๕.๓ ด้านการบริหารจัดการ

สถานศึกษาส่งเสริมบรรยากาศของการใฝ่เรียนรู้ และพัฒนาไตรสิกขา หรือส่งเสริมการวิ
วัฒนธรรมแสงปัญญาเข้าใจในหลักการและวิธีการโรงเรียนวิถีพุทธร่วมกัน ครูและผู้บริหารเพียรพยายาม
สนับสนุนโดยลักษณะต่างๆ และการปฏิบัติตนเอง ที่จะสนับสนุนและเป็นตัวอย่างในการพัฒนาผู้เรียนตาม
วิถีชาวพุทธ ตามความเหมาะสมของบริบทของสถานศึกษา ซึ่งแต่ละสถานศึกษาจะมีจุดเด่น และ
รายละเอียดรูปแบบที่แตกต่างกันไป เช่น บางสถานศึกษาจะมีจุดเน้น ประยุกต์ไตรสิกขาในระดับชั้นเรียน

การบริหาร คือ กระบวนการที่จะทำให้เกิดวัตถุประสงค์ประสบความสำเร็จโดยผ่านบุคคลและ
องค์ประกอบของการบริหารอันได้แก่ การกำหนดวัตถุประสงค์ การวางแผน การจัดองค์กร การกำหนด
นโยบาย การบริการและการควบคุม

กระบวนการบริหาร หน้าที่และกระบวนการในการบริหาร ย่อมมีความแตกต่างกันบ้างในบาง
เรื่องของการจัดกลุ่มภาระงาน อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาแล้วเห็นว่ากลุ่มภาระกิจและกระบวนการ
บริหารจะครอบคลุมใน ๕ เรื่องหลัก ได้แก่ การวางแผน การจัดองค์กร การจัดบุคลากร การ
อำนวยการ และการควบคุม

การบริหารโรงเรียน แนวทางการบริหารสถานศึกษาเพื่อรองรับการกระจายอำนาจตามมาตร ๓๙
ให้กระทรวงกระจายอำนาจการบริหารจัดการศึกษาด้านวิชาการ งบประมาณ การบริหารบุคคล และ
การบริหารงานทั่วไป ไปยังคณะกรรมการและสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษาในเขตพื้นที่
การศึกษาโดยตรง ธีระ รุญเจริญ (๒๕๔๖) กล่าวว่าหลักเกณฑ์และวิธีการกระจายอำนาจให้เป็นไปตามที่
กำหนดในกฎกระทรวงนับเป็นก้าวใหม่ทางการศึกษาของไทย ที่กำหนดให้มีการกระจายอำนาจการบริหาร
การศึกษาจากส่วนกลางไปยังเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษาโดยตรง การกระจายอำนาจให้
คณะกรรมการเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษา โดยกระจายอำนาจการบริหารใน ๔ ด้าน คือ ด้าน
วิชาการ งบประมาณ งานบริหารบุคคล งานบริหารทั่วไป เพื่อให้การบริหารตามแนวการกระจายอำนาจ
ดังกล่าว ประสบความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ จำเป็นจะต้องดำเนินการหลายอย่าง เช่น การจัด
องค์กรเพื่อการรองรับการกระจายอำนาจการบริหารและการจัดการในแต่ละด้านการบริหารและการจัดการ
ตามแนวการกระจายอำนาจการบริหารงานทั้ง ๔ งาน ดังนั้นบรรยายได้จำแนกงานบริหารโรงเรียนเป็น
๔ งาน ตามที่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ กำหนด ได้แก่ (๑) งานวิชาการ (๒)
งานบุคคล (๓) งานการเงิน (๔) งานบริหารทั่วไป

๑.๖ ทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารโรงเรียน

๑.๖.๑ การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน (School Base Management) มีหลักการสำคัญในการบริหารแบบใช้โรงเรียนเป็นฐาน (School Base Management)

สมศักดิ์ ดลประสิทธิ์, ๒๕๕๑ : ๑) คือ

- (๑)หลักการกระจายอำนาจ(Decentralization)
- (๒)หลักการมีส่วนร่วม (Participation on Collaboration or Involvement)
- (๓)หลักการคืนอำนาจจัดการศึกษาให้ประชาชน (Return Power to People)
- (๔)หลักการบริหารตนเอง (Self-managing)
- (๕)หลักการตรวจสอบและถ่วงดุล (Check and Balance)

รูปแบบการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน มีรูปแบบที่สำคัญอย่างน้อย ๔ รูปแบบ คือ

- (๑)รูปแบบที่มีผู้บริหารโรงเรียนเป็นหลัก (Administration Control SBM)
- (๒)รูปแบบที่มีครูเป็นหลัก (Professional Control SBM)
- (๓)รูปแบบที่ชุมชนมีบทบาทหลัก (Community Control SBM)
- (๔)รูปแบบที่ครูและชุมชนมีบทบาทหลัก (Professional Community Control SBM)

กระบวนการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน มีกระบวนการที่สำคัญเริ่มที่การวิเคราะห์ศักยภาพของโรงเรียน การกำหนดวิสัยทัศน์ นโยบาย เป้าหมาย ยุทธศาสตร์ มาตรฐาน ตัวชี้วัด การกำหนดกลยุทธ วางแผนพัฒนาและแผนปฏิบัติการ การดำเนินการตามแผนปฏิบัติการ การประเมินตนเอง และการประเมินภายใน การรายงานประจำปีและการรายงานประเมินตนเอง ซึ่งกระบวนการต่าง ๆ เหล่านี้จะมี ความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันในเชิงเหตุและผล

ดังนั้นการบริหารโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรม ได้ดำเนินการตามรูปแบบในการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน โดยเน้นรูปแบบที่ครูและชุมชน มีบทบาทเป็นหลัก ทั้งนี้เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ที่เกี่ยวข้องและผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดการศึกษา ได้แก่คณะกรรมการสถานศึกษา ซึ่งประกอบด้วย ผู้ปกครอง ครู ผู้ทรงคุณวุฒิ สมาชิกในชุมชน ศิษย์เก่า ผู้บริหารโรงเรียน และตัวแทนนักเรียน ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการส่งเสริมและสนับสนุนครูพระเข้าไปสอนในโรงเรียน/สถานบัน โดยให้เป็นไปตามความต้องการและความคาดหวังของสังคม และของชุมชนนั้น ๆ

๑.๖.๒ การบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ โรงเรียนวิถีพุทธ คือ โรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่นำหลักธรรมของพระพุทธศาสนามาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการบริหาร และพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษาเน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้ ได้พัฒนาการ กิณ อยู่ ดู ฟัง ให้เป็น โดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรม แสวงหาปัญญา และมีวัฒนธรรมเมตตาเป็นฐานการดำเนินชีวิต (พระธรรมปิฎก, ๒๕๔๖ : ๗) สำหรับรูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ โรงเรียนมีจุดเน้นที่การนำหลักธรรมมาใช้ในการระบบการพัฒนาผู้เรียน ซึ่งอาจเป็นการเรียนการสอนในภาพรวมของหลักสูตรสถานศึกษา หรือการจัดระเบียบวิถีชีวิตในสถานศึกษาของผู้เรียนส่วนใหญ่ โดยนำไปสู่จุดเน้นของการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นผู้ กิณ อยู่ ดู ฟัง เป็น กล่าวคือ ใช้ปัญหาและเกิดประโยชน์แท้จริงต่อชีวิต การจัดดำเนินการของสถานศึกษาจะแสดงถึงการจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศที่เป็นกัลยาณมิตร เอื้อในการพัฒนาผู้เรียนจะกระทำผ่านระบบไตรสิกขา ซึ่งประกอบด้วย ศีลหรือพฤติกรรม หรือวินัย โดยการดำเนินชีวิตที่ดีงามสำหรับตนและสังคม (กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๖ : ๙) และลักษณะโรงเรียนวิถีพุทธ โรงเรียนวิถีพุทธจะเน้นการจัด

สภาพทุก ๆ ด้าน เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการโดยส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงามตามลักษณะแห่งปัญญาคุณธรรม ๔ ประการ คือ

- (๑) สัมปยุตตสังสวะ หมายถึงการอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ มีครูอาจารย์ดี มีข้อมูล มีสื่อที่ดี
- (๒) สัทธัมมัสสวนะ หมายถึงการเอาใจใส่ศึกษา โดยมีหลักสูตรการเรียนการสอนที่ดี
- (๓) โยนิโสมนสิการ หมายถึงมีกระบวนการคิดวิเคราะห์พิจารณาหาเหตุผลที่ดีและถูกวิธี
- (๔) อัมมานัธัมมาปฏิบัติ หมายถึง ความสามารถนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้ถูกต้อง

เหมาะสมและการจัดการบริหารโรงเรียนวิถิพุทธ การก้าวเข้าสู่โรงเรียนวิถิพุทธที่ชัดเจน มีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องพิจารณาองค์ประกอบและลำดับขั้นตอนที่เป็นระบบ ดังนี้

- (๑) ขั้นตอนเตรียมการที่จะให้การจัดโรงเรียนวิถิพุทธดำเนินไปโดยสะดวกด้วยศรัทธาและฉันทะ
- (๒) ขั้นตอนดำเนินการจัดสภาพองค์ประกอบ ที่จะเป็ปัจจัย เป็นกิจกรรม เป็นเครื่องมือสู่การพัฒนา ผู้เรียนได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับลักษณะแห่งปัญญาคุณธรรม
- (๓) ขั้นตอนการพัฒนาผู้เรียนและบุคลากรตามระบบไตรสิกขา ซึ่งเป็นขั้นตอนที่เป็นหัวใจของการดำเนินการโรงเรียนวิถิพุทธ ซึ่งต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง
- (๔) ขั้นตอนสนับสนุนใกล้ชิด ที่จะช่วยให้การดำเนินการทุกส่วนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพด้วยท่าทีการเป็นกัลยาณมิตร
- (๕) ขั้นตอนปรับปรุงพัฒนาต่อเนื่องที่จะเน้นย้ำพัฒนาว่าต้องมีมากขึ้น ด้วยหลักอิทธิบาท ๔ และปัญญาคุณธรรม
- (๖) ขั้นตอนประเมินผล และเผยแพร่ผลดำเนินการ ที่จะนำข้อมูลผลการดำเนินงานสู่การเตรียมการที่จะดำเนินการในรอบต่อ ๆ ไป

๑.๖.๓. การบริหารมุ่งผลสัมฤทธิ์ คือ วิธีการบริหารที่มุ่งผลสัมฤทธิ์หรือผลการปฏิบัติงานเป็นหลัก โดยมีการวัดผลการปฏิบัติงานด้วยตัวชี้วัดอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ทำให้ผู้บริหารทราบผลความก้าวหน้าของการดำเนินงานเป็นระยะ ๆ และสามารถแก้ไขปัญหาได้ทันทั่วทั้ง เป็น การควบคุมทิศทางการดำเนินงานให้มุ่งสู่วิสัยทัศน์ ของหน่วยงานสำหรับกระบวนการของการบริหารแบบ มุ่งผลสัมฤทธิ์ การบริหารแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์จะประกอบด้วยขั้นตอนที่สำคัญ ๆ ๔ ขั้นตอน (Richard S. Williams, ๑๙๙๘ : ๒๕-๒๗ และ ทศพร ศิริสัมพันธ์, ๒๕๔๓ : ๑๕๑-๑๕๒) ได้แก่

- (๑) การวางแผนกลยุทธ์
- (๒) การกำหนดรายละเอียดของตัวบ่งชี้วัดผล
- (๓) การวัดและการตรวจสอบผล
- (๔) การให้รางวัลตอบแทน

ทั้ง ๔ ขั้นตอนดังกล่าว ถือว่าเป็นแนวทางที่สำคัญในการกำหนดรูปแบบการบริหารพระสอน ศีลธรรมในโรงเรียน เพราะแนวคิดดังกล่าวช่วยให้ผู้วิจัยสามารถเข้าใจถึงสภาพขององค์กร ว่ามีการจัดทำ แผนกลยุทธ์ ประกอบด้วยวิสัยทัศน์ พันธกิจ วัตถุประสงค์ และกลยุทธ์การปฏิบัติงาน การให้ความสำคัญ ร่วมมือจากผู้บริหารในการกำหนดเป้าหมายที่เหมาะสมของการปฏิบัติงาน และการมอบหมายเจ้าหน้าที่ ผู้รับผิดชอบการปฏิบัติงานในระบบการบริหารมุ่งผลสัมฤทธิ์ให้ชัดเจน

ดังนั้น การบริหารแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์ (Results Based Management ; RBM) เป็นวัฒนธรรม ทางการบริหารที่นำมาใช้ในการปฏิรูประบบงานให้เกิดประสิทธิภาพ ประสิทธิผล โปร่งใส สามารถ ตรวจสอบได้ หัวใจสำคัญของความสำเร็จในการใช้วิธีการบริหารแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์นั้นอยู่ที่การสร้างตัวบ่งชี้

ผลการปฏิบัติงาน (Key Performance Indicators ; KPIs) ที่มีความตรงเป็นที่ยอมรับ และสะดวกในการนำไปใช้ เพื่อให้มาซึ่งสารสนเทศสำหรับการกำกับติดตาม และรายงานผลการดำเนินงานขององค์กร

๑.๖.๔. การบริหารคุณภาพ (Quality Management) การเพิ่มผลผลิตจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องทำ (เกษม วัฒนชัย, ๒๕๔๖ ; ๑๑-๑๕) เป็นกระบวนการที่สำคัญในการค้นหาปัญหา หรือข้อบกพร่องที่ต้องปรับปรุงแก้ไข โดยการใช้วิธีการระดมสมองจากทุกฝ่าย จัดลำดับความสำคัญของปัญหา ปรับปรุงตัดสินใจเลือกปัญหามาปรับปรุง สํารวจสภาพ (ข้อมูล) ก่อนแก้ปัญหามาปรับปรุง สํารวจสภาพ (ข้อมูล) หลังการแก้ไขปรับปรุง

๑.๖.๕. การวางแผนกลยุทธ์ (Strategic Planning) เป็นแนวคิดที่ใช้กันแพร่หลายมากเพราะการวางแผนกลยุทธ์จะมุ่งเน้นการคาดคะเนสภาพในอนาคต จากการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมและการประเมินจุดอ่อนจุดแข็งขององค์กร เพื่อกำหนดวิสัยทัศน์ ภารกิจ วัตถุประสงค์ขององค์กร และหาแนวทางหรือกลยุทธ์กำกับการทำงานในอนาคตของหน่วยงาน หรือเตรียมเผชิญกับการแข่งขัน เผชิญกับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น จะเน้นถึงความสามารถในการปรับตัวขององค์กร เพื่อนำองค์กรไปสู่จุดมุ่งหมายที่ต้องการ (Robbins and Coulter, ๑๙๙๙ : ๒๕๗) สำหรับขั้นตอนในการวางแผนขั้นตอนกลยุทธ์ นักวิชาการหลายท่านได้กำหนดขั้นตอนกระบวนการในลักษณะที่แตกต่างกันออกไป แต่โดยส่วนใหญ่จะประกอบด้วยกิจกรรมหลัก ดังนี้

(๑) การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอกและสภาพแวดล้อมภายใน ซึ่งก็คือการวิเคราะห์จุดแข็ง (Strength) และจุดด้อย (Weakness) ภายในองค์กร รวมทั้งโอกาส (Opportunity) และข้อจำกัด (Treat) จากภายนอกองค์กร

(๒) การกำหนดวิสัยทัศน์ (Vision) คือภาพอนาคตขององค์กรที่ต้องการจะไปให้ถึง ซึ่งจะต้องมีความชัดเจนและจะต้องมีการกำหนดตัวดัชนีชี้วัดความสำเร็จไว้ด้วย โดยเปิดโอกาสให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายได้ร่วมกันกำหนด เพื่อให้เป็นที่ยึดถือร่วมกันและเป็นทิศทางในการดำเนินงานร่วมกัน

(๓) การกำหนดพันธกิจ (Mission) หมายถึงสิ่งที่องค์กรจะต้องกระทำ โดยจะต้องสัมพันธ์กับจุดมุ่งหมายหรือเหตุผลในการจัดตั้งองค์กร

(๔) การกำหนดจุดหมาย (Goals) หมายถึงผลที่จ้องการให้เกิดในระยะยาว

(๕) การกำหนดวัตถุประสงค์ (Objectives) หมายถึง ผลที่ต้องการให้เกิดขึ้นในลักษณะจำเพาะเจาะจงจากการจัดลำดับความสำคัญของวิธีการ

(๖) การกำหนดกลยุทธ์ (Strategies) ซึ่งเป็นวิธีการที่จะทำให้สำเร็จ เกิดผลตามที่ได้ตั้งเป้าหมายไว้ รวมทั้งมีการจัดลำดับความสำคัญของวิธีการ

(๗) การกำหนดนโยบาย (Policies) เป็นการกำหนดแนวทางการดำเนินงานอย่างกว้าง ๆ ที่จะเชื่อมโยงการกำหนดกลยุทธ์กับการนำไปปฏิบัติ

๑.๗ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการจัดการศึกษา

๑.๗.๑ บทบาทวัดและพระสงฆ์เพื่อการปฏิรูปการศึกษาตาม พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้กล่าวถึง บทบาทของสถาบันศาสนากับองค์กรอื่น ๆ เช่น วัด เพื่อพัฒนาให้ประชาชนทุกระดับเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข (มาตรา ๖) สถาบันศาสนาในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของสังคม มีสิทธิจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานได้ทั้งการศึกษาในระบบ

การศึกษา นอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ด้วยบทบาทอันสำคัญที่สถาบันศาสนาต้องรับผิดชอบตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ฉบับปัจจุบัน กับบทบาทที่สถาบันพระพุทธศาสนากำลังดำเนินการอยู่ในขณะนั้น สอดคล้องกันค่อนข้างมาก กล่าวคือ วัดจัดการศึกษาให้แก่ศาสนา ทายาท และประชาชนทั่วไป ถึง ๓ ระบบ คือ การศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย นอกจากนี้ภารกิจของคณะสงฆ์ด้านการปกครอง การศาสนศึกษา การเผยแผ่ศาสนาธรรม การศึกษาสงเคราะห์ การสาธารณูปการ และการศาสนสงเคราะห์ ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์นั้นเป็นภารกิจที่มีอุปการคุณต่อสังคมไทยเป็นอันมาก โดยช่วยเหลือหลอมประชาชนชาวไทยให้ยึดมั่นในคุณธรรม และการดำเนินชีวิตตามวิถีธรรม และจารีตประเพณีไทยเสมอมา แม้จะมีอุปสรรคและปัญหาทั้งในสังคมนอกวัด และสังคมในวัด ก็สามารถจัดปัญหาต่าง ๆ เหล่านั้นไปด้วยดี (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ๒๕๔๔)

๑.๗.๒.บทบาทที่พึงประสงค์ของวัดและพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทย ประกอบด้วยด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านสาธารณูปการ ด้านศาสนสงเคราะห์ มีสาระสำคัญ ดังนี้

(๑) ด้านการปกครองมีบทบาทสำคัญได้แก่

(๑.๑)รัฐและมหาเถรสมาคมร่วมกันกำหนดนโยบายให้พุทธศาสนิกชนไปวัดในวันอาทิตย์ เพื่อปลูกฝังให้คนไทย ไกล่ชิดศาสนาธรรมและสามารถนำหลักศาสนาธรรมมาปรับใช้ในชีวิตตนได้

(๑.๒)สถาบันผลิตพระสังฆาธิการควรกำหนดนโยบาย แผน และมาตราในการพัฒนาศักยภาพของพระสงฆ์ให้เป็นผู้มีความพร้อมในด้านการบริหารวัดเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ เป็นแหล่งฟื้นฟูและพัฒนาจิตใจ และพัฒนาตนให้ถึงพร้อมในการปฏิบัติภารกิจทั้ง ๖ ด้าน ของคณะสงฆ์ รวมทั้งเป็นกลยุธมิตรของศาสนิกชนสามารถปลูกฝังและฝึกอบรมให้เยาวชนมีสัมมาทิฐิในการดำรงชีวิต

(๑.๓)วัดควรปรับเปลี่ยนบทบาทให้ทันกับสังคมในเชิงรุก คือ จัดโครงการและกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม และมีบทบาทในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยดึงศาสนิกชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของวัดและพระเข้าไปมีส่วนร่วม ในกิจกรรมพัฒนาสังคมและชุมชน มีภาครัฐสนับสนุนงบประมาณ

(๑.๔)มหาเถรสมาคมควรมีมาตรการให้ยุติพุทธพาณิชย์อันเป็นการลดความศรัทธาของศาสนิกชน

(๑.๕)พระสงฆ์ควรเป็นแบบอย่างที่ดีด้านศีลธรรมและจรรยา เพื่อปลูกศรัทธาให้เกิดขึ้นกับประชาชนในท้องถิ่น

(๑.๖)ฝ่ายปกครองคณะสงฆ์ทุกระดับควรให้ความสำคัญแก่วัดและพระสงฆ์ที่มีบทบาทในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และพัฒนาเยาวชนและศาสนิกชนในแต่ละบทบาทหน้าที่ตามภารกิจของคณะสงฆ์ เช่นสนับสนุนด้านงบประมาณ ความก้าวหน้าด้านสมณศักดิ์ การพัฒนาศักยภาพและเชิดชูยกย่องให้เป็นที่ประจักษ์แก่หมู่คณะสงฆ์

(๒)ด้านการศาสนศึกษามีบทบาทสำคัญได้แก่

(๒.๑)พระสงฆ์ควรศึกษาหลักธรรมให้ท่องแท้ทั้งปริยัติธรรมและการปฏิบัติ เพื่อให้พร้อมที่จะปฏิบัติภารกิจทั้ง ๖ ด้าน ของคณะสงฆ์

(๒.๒)พระสงฆ์ควรพัฒนาตนให้รอบรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม เพื่อรู้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม อันจะส่งผลต่อด้านศักยภาพในการอบรมพัฒนาจิต การเผยแผ่ศาสนาธรรม แก่ศาสนิกชน

(๒.๓) ระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ควรปรับปรุง ประยุกต์ให้เหมาะสมกับยุคสมัยแต่คงไว้ซึ่งหลักศาสนาธรรม

(๓) ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม มีบทบาทสำคัญได้แก่

(๓.๑) วัดต้องพัฒนาให้เป็นหน่วยปฏิบัติในการเผยแผ่ศาสนาธรรมที่เข้มข้น

(๓.๒) พระสงฆ์ควรเอาใจใส่ในการศึกษาธรรมและเพิ่มศักยภาพในการเผยแผ่ศาสนาธรรม

(๓.๓) พระสงฆ์ควรเป็นผู้ให้คำสอนและหลักศาสนาธรรมทั้งโดยตรงและโดยอ้อม โดยตรงคือ เป็นผู้ให้การฝึกอบรมแก่ศาสนิกชน โดยอ้อมคือ การครองตนตามหลักธรรมวินัย

(๓.๔) พระสงฆ์ควรมีบทบาท เชิงรุกในการสั่งสอนเยาวชนด้านศีลธรรม เช่นเป็นวิทยากรการอบรมศาสนาธรรม

(๓.๕) พระสงฆ์ควรให้การอบรมแก่ผู้ต้องขังและพนักงานตามโรงงานที่ไม่มีโอกาสไปฟังเทศน์ที่วัด

(๔) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ มีบทบาทสำคัญได้แก่

(๔.๑) รัฐบาลควรมีนโยบายสนับสนุนการศึกษาสงเคราะห์ที่ชัดเจนและต่อเนื่อง เช่น การสนับสนุนงบประมาณ

(๔.๒) วัดควรเป็นแหล่งเรียนรู้ของเยาวชนและประชาชน เพื่อเพิ่มความเข้มแข็งของชุมชน โดยเป็นศูนย์กลางประสานวิทยากร ช่วยอบรมประชาชนด้านการอาชีพ

(๕) ด้านสาธารณูปการ มีบทบาทสำคัญได้แก่

(๕.๑) รัฐบาลควรมีนโยบายสนับสนุนการสาธารณูปการที่ชัดเจนและต่อเนื่อง เช่น ให้วัดเป็นแหล่งเรียนรู้ชุมชนด้านการพัฒนาศีลธรรม จริยธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น เป็นแหล่งรวมองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น

(๕.๒) วัดควรเป็นแบบอย่างที่ดีทั้งด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจที่ปลอดภัย

(๖) ด้านสาธารณสงเคราะห์ มีบทบาทสำคัญ ได้แก่

(๖.๑) วัดควรเป็นศูนย์กลางสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน เป็นศูนย์กลางที่สร้างคุณธรรมจริยธรรม และสามัคคีธรรมในท้องถิ่น (กรมการศาสนา, ๒๕๔๘ : ๒๗ - ๒๘)

๑.๗.๓. บทบาทที่พึงประสงค์ของสังคมและครอบครัวประกอบด้วยผู้มีส่วนเกี่ยวข้องดังนี้

(๑) ผู้ปกครองควรนำเด็กเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของวัดเพื่อให้เด็กได้เรียนรู้ศาสนาธรรมทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติอย่างต่อเนื่องตั้งแต่เล็กจนเติบโตเป็นผู้ใหญ่

(๒) ผู้ปกครอง ควรปฏิบัติตนเป็นศาสนิกชนที่ดี เป็นแบบอย่างแก่สมาชิกในครอบครัว

(๓) โรงเรียนควรประสานความร่วมมือกับวัด เพื่ออบรมเยาวชนด้านศีลธรรมคุณธรรม และจริยธรรม กิจกรรมปลูกฝังและอบรมเยาวชนให้เป็นคนดีมีคุณธรรม โรงเรียนและวัดควรอบรมอย่างต่อเนื่อง

(๔) โรงเรียนและวัดควรเป็นที่พึ่งซึ่งกันและกัน ในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง และชุมชนช่วยส่งเสริมพระศาสนาให้เป็นศูนย์กลางการเผยแผ่ศาสนาธรรมและเป็นศูนย์รวมของศาสนิกชน (กรมการศาสนา, ๒๕๔๘ : ๒๙)

๑.๗.๔. บทบาทของวัดในการพัฒนาสังคมไทย ในด้านคุณธรรมจริยธรรมซึ่งวัดควรมีบทบาทดังนี้

(๑) วัดควรเป็นแบบอย่างที่ดีทั้งด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย

สะอาดเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจได้และเป็นสถานที่ที่มีความปลอดภัย

(๒) วัดควรเป็นแหล่งการเรียนรู้ โดยเฉพาะด้านศีลธรรม จริยธรรม ขนบธรรมเนียม ศิลปวัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามของท้องถิ่น เป็นแหล่งให้การสงเคราะห์ด้านการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนเป็นแหล่งร่วมองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่เกิดจากท้องถิ่น ซึ่งสามารถนำมาถ่ายทอดได้อย่างถูกต้อง และเหมาะสม นอกจากนี้ทุกวันอาทิตย์วัดควรมีบทบาทในการพัฒนาเด็กและเยาวชนในรูปแบบต่าง ๆ

(๓) วัดควรเป็นศูนย์กลางชุมชน เป็นศูนย์กลางสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ควรให้วัด มีโอกาสดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของท้องถิ่นเพราะวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจและเป็นที่พักทางใจของบุคคลใน ชุมชน สร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นกับชุมชน ร่วมกับชุมชนในการพัฒนาสภาพแวดล้อมของชุมชน และ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น รวมทั้งปลูกฝังจิตสำนึกให้ประชาชนเข้าใจศาสนาและนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ได้

(๔) วัดควรมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น เช่น เป็นศูนย์กลางรับบริจาคเงิน วัสดุ สิ่งของ และแรงงานในการพัฒนาท้องถิ่นแบบพึ่งตนเอง จัดอบรมและฝึกอาชีพ หรือส่งเสริมกลุ่มอาชีพ เพื่อเสริมรายได้แก่สมาชิกในครอบครัว

(๕) วัดต้องทำหน้าที่อย่างเข้มแข็งตามพระราชบัญญัติสงฆ์ โดยเฉพาะการเผยแผ่ศาสนา ธรรมและการทำนุบำรุงพระศาสนา

(๖) วัดควรเป็นสถานที่บำบัดต่าง ๆ ที่เป็นปัญหาต่อประชาชน ครอบครัว สังคม และ ชุมชน

(๗) ใช้ธรรมะเป็นเครื่องขับเคลื่อนให้สังคมพัฒนาไปในทางที่ถูกต้อง แต่ในขณะเดียวกัน ก็ควรระวังมิให้เป็นเครื่องมือของอุดมการณ์ต่าง ๆ ที่ขัดต่อศีลธรรมอันดี

(๘) วัดควรยกเลิกพุทธพาณิชย์โดยเด็ดขาด

(๙) วัดในปัจจุบันควรเปลี่ยนบทบาทให้ทันสมัย แต่มีวิถีชีวิตหรือเอกลักษณ์ของวัดไทยใน ยุคโบราณ คือ ไม่ควรมีเทคโนโลยีในวิถีชีวิตของคนไทยเท่าที่ควร สังคมขาดความเชื่อทางศาสนาอย่าง ถูกต้อง การไปวัดหรือการนับถือศาสนาพุทธไม่ได้ يؤمنจิตใจของคนไทยเสียแล้ว ไม่เหมือนศาสนาคริสต์ ต้องไปโบสถ์วันอาทิตย์ หรือศาสนาอิสลามต้องมีการละหมาด วัดจึงไม่มีความสำคัญสำหรับคนรุ่นใหม่ ฉะนั้นวัดควรมีการพัฒนา (กรมการศาสนา , ๒๕๔๘ : ๒๙-๓๐)

๑.๗.๕ บทบาทของพระสงฆ์พัฒนาสังคมไทย ในด้านคุณธรรมจริยธรรม ควรมีการหน้าที่สำคัญ ดังนี้

(๑) พระสงฆ์ควรเป็นแบบอย่างที่ดีในเรื่องศีลธรรมและความประพฤติที่ดีงามเพื่อเรียก ความศรัทธาให้เกิดกับประชาชนในท้องถิ่น

(๒) พระสงฆ์ควรเป็นนักเทศน์ที่ดีเพื่อสามารถดึงดูดจิตใจของประชาชนให้ปฏิบัติตามหลัก คำสอนได้อย่างถูกต้อง

(๓) พระสงฆ์ควรพัฒนาตนเองในด้านความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม เพื่อรู้เท่าทันต่อ กระแสโลกอันเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาสังคมในปัจจุบัน

(๔) พระสงฆ์ควรเอาใจใส่ในการพัฒนาจิตใจของประชาชนมากกว่าที่จะเน้นการพัฒนาวัตถุ ในวัดหรือมุ่งหารายได้เพียงอย่างเดียว ซึ่งขณะนี้วัดต่าง ๆ ได้เดินหลงทางเข้าสู่ระบบวัตถุนิยม หากวัด ดำเนินการเช่นนี้ เป็นอันตรายอย่างยิ่งต่อการเปลี่ยนแปลงความคิดของประชาชนที่จะเน้นทางจิตใจ มากกว่าวัตถุ

(๕) พระสงฆ์ควรเป็นผู้ให้มากกว่าผู้รับ หมายถึงคำสอนและด้านหลักธรรมต่าง ๆ

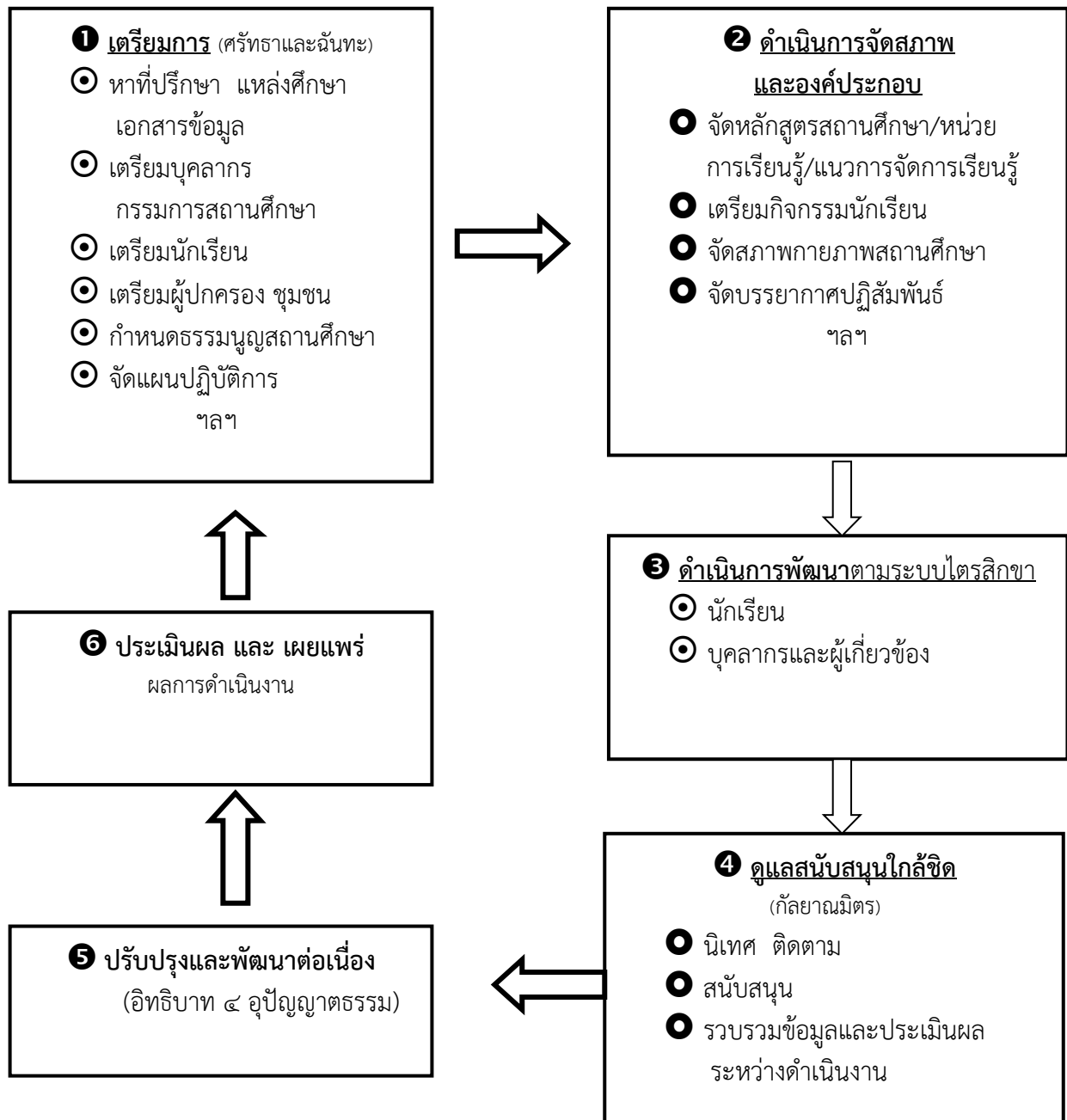
- (๖) พระสงฆ์ควรดำเนินโครงการต่าง ๆ
- (๗) พระสงฆ์ควรมีบทบาทในการศึกษาธรรมะให้ถึงแก่น แล้วนำสิ่งที่ศึกษามาย่อยทอดให้กับประชาชน ทำให้คนไม่ติงกลับเป็นคนดีและมีความรับผิดชอบได้
- (๘) ควรกำหนดให้มีตำแหน่งด้านความรู้และควรแสวงหาพระสงฆ์ที่มีความรู้มาเป็นอย่างดีให้พระสงฆ์ตื่นตัวในการศึกษา หรือมองเห็นความสำคัญในการศึกษาจึงจะนำธรรมะมาเผยแผ่ได้
- (๙) พระสงฆ์ต้องมีความรู้สมุญสามารถรอบรู้ต่อการพัฒนาจิตใจและรูปแบบการบริหาร มีความรู้ด้านกฎหมาย กฎระเบียบของสงฆ์ ต้องเป็นผู้นำในการพัฒนา และผลิตบุคลากรของศาสนาให้มีความเป็นผู้นำ
- (๑๐) พระสงฆ์ควรมีบทบาทในการสั่งสอนเยาวชนด้านศีลธรรมในโรงเรียนต่าง ๆ ของรัฐบาลและเอกชน
- (๑๑) พระสงฆ์ที่ปฏิบัติดีประพฤติชอบสมควรที่จะไปให้การอบรมแก่ผู้ต้องขังในเรือนจำต่าง ๆ ทั้งด้านปฏิบัติและปฏิเวธ
- (๑๒) พระสงฆ์ควรมีการรวมตัวหรือทำงานเป็นทีม และทำงานเชิงรุก ซึ่งต้องได้รับการสนับสนุนจากเจ้าอาวาสและรัฐบาลในเรื่องงบประมาณ (กรมการศาสนา, ๒๕๔๘ : ๓๐)

๑.๘ การบริหารจัดการโรงเรียนวิถิพุทธ

จึงหะก้าการพัฒนาสู่โรงเรียนวิถิพุทธที่ชัดเจนมีประสิทธิภาพจำเป็นต้องพิจารณาองค์ประกอบและลำดับขั้นตอนที่เป็นระบบ และลำดับขั้นตอนขององค์ประกอบต่อไปนี้ เป็นข้อเสนอเชิงตัวอย่างหนึ่งที่โรงเรียนสามารถนำไปพิจารณาปรับใช้ได้ตามความเหมาะสมซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้

๑. ขั้นตอนเตรียมการที่จะให้การจัดโรงเรียนวิถิพุทธดำเนินไปโดยสะดวกด้วยศรัทธาและฉันทะ
๒. ขั้นตอนดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ : ที่จะเป็นปัจจัย เป็นกิจกรรม เป็นเครื่องมือสู่การพัฒนาผู้เรียนได้อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับลักษณะปัญญาวุฒิธรรม
๓. ขั้นตอนดำเนินการพัฒนาผู้เรียนและบุคลากรตามระบบไตรสิกขา : ซึ่งเป็นขั้นตอนที่เป็นหัวใจของการดำเนินการโรงเรียนวิถิพุทธ ซึ่งต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง
๔. ขั้นตอนดูแลสนับสนุนใกล้ชิด : ที่จะช่วยให้การดำเนินทุกส่วนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพด้วยท่าทีความเป็นกัลยาณมิตร
๕. ขั้นตอนปรับปรุง พัฒนาต่อเนื่อง : ที่จะเน้นย้ำการพัฒนาว่าต้องมีมากขึ้น ๆ ด้วยหลักอิทธิบาท ๔ และอุปัฏฐาธรรม
๖. ขั้นตอนประเมินผล และเผยแพร่ผลดำเนินการ : ที่จะนำข้อมูลผลการดำเนินงานสู่การเตรียมการที่จะดำเนินการในรอบต่อ ๆ ไป เช่น ในปีต่อ ๆ ไป หรือใช้กับโครงการต่อเนื่องอื่น และนำผลสรุปจัดทำรายงานผลการดำเนินงานแจ้งแก่ผู้เกี่ยวข้องให้ทราบ

ขั้นตอนการบริหารจัดการแสดงดังแผนภาพต่อไปนี้

ภาพ แสดงการบริหารจัดการโรงเรียนวิถิพุทธ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๘ หน้า ๘๘)

๑.๙ แนวการดำเนินงานในแต่ละขั้นตอนการบริหารจัดการโรงเรียนวิถิพุทธ

๑.การเตรียมการ เป็นขั้นตอนความพยายามที่จะเตรียมสิ่งที่จะทำให้เกิดการดำเนินการพัฒนาเป็นไปได้โดยสะดวก ซึ่งมีประเด็นสำคัญที่ต้องคำนึงถึงในการเตรียมการ เช่น

□ การหาที่ปรึกษา แหล่งศึกษา และเอกสารข้อมูลต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ปรึกษาที่เป็นกัลยาณมิตรในการพัฒนาวิถิพุทธนี้ ซึ่งอาจจะเป็นพระภิกษุหรือฆราวาส ที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ มีศรัทธาและความรู้ชัดในพุทธธรรม ถ้าเป็นฆราวาสควรเป็นแบบอย่างในสังคมได้ เช่น เป็นผู้

ไม่ข้องแวะในอบายมุข เป็นผู้ทรงศีล ปฏิบัติธรรม เป็นต้น ที่ปรึกษาจะมีความจำเป็นมากโดยเฉพาะในระยะเริ่มของการพัฒนา

□ การเตรียมบุคลากร คณะกรรมการสถานศึกษา นักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน ให้มีความตระหนักในคุณประโยชน์ที่จะเกิดขึ้น ให้เกิดศรัทธา และฉันทะในการร่วมกันพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ ด้วยปัญญารู้เข้าใจทิศทาง จากศรัทธาและฉันทะการพัฒนาาร่วมกัน ความสำเร็จในการพัฒนาคาดหวังได้ว่าจะเกิดขึ้นได้ไม่ยาก สำหรับวิธีการเตรียมผู้เกี่ยวข้องนี้สามารถดำเนินการได้หลากหลายตั้งแต่วิธีทั่วไป เช่น การประชุมชี้แจง การสัมมนา จนถึงการประชุมสัมพันธที่หลากหลาย การร่วมกันศึกษาดูงาน เป็นต้น

□ การกำหนดเป้าหมาย จุดเน้น หรือวิสัยทัศน์ และแผนงาน ที่ชัดเจนทั้งระยะยาวในธรรมนูญสถานศึกษาและแผนปฏิบัติการรายปีก็ตามที่ผู้เกี่ยวข้องเห็นพ้องกัน จะเป็นหลักประกันความชัดเจนในการดำเนินการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธได้อย่างดี อันเป็นส่วนสำคัญของการเตรียมการที่ดี

๒.การดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ เป็นการดำเนินการจัดปัจจัยต่าง ๆ ของการพัฒนาผู้เรียน ซึ่งประกอบไปด้วยสภาพทั้งกายภาพและองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอันจะนำไปสู่การเป็นปัจจัยในการพัฒนาผู้เรียนตามหลักปัญญาธรรม ๔ ประการคือ

- การอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ มีข้อมูล มีสื่อที่ดี (สัปปุริสสังเสวะ)
- การใส่ใจศึกษาเล่าเรียน โดยมีฐานของหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี (สัทธัมมัสสวนะ)
- การมีกระบวนการคิดที่ดี คิดถูกวิธี โดยมีสภาพและบรรยากาศที่ส่งเสริม (โยนิโสมนสิการ)
- ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม หรือนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้เหมาะสม (ธัมมานุสम्मปฏิบัติ) สภาพและองค์ประกอบที่สำคัญที่จำเป็นต้องจัดส่งเสริมให้เกิดวิถีพุทธ มีตัวอย่างเช่น

หลักสูตรสถานศึกษา หน่วยการเรียนรู้ และแผนการจัดการเรียนรู้ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการเรียนการสอนที่โรงเรียนวิถีพุทธควรคำนึงถึงอย่างยิ่ง แนวคิดหนึ่งของการจัดคือ การบูรณาการหลักธรรมทั้งที่เป็นความรู้ (K) ศรัทธา ค่านิยม คุณธรรม (A) และการฝึกปฏิบัติหลักธรรม (P) ในการเรียนการสอนโดยอาจกำหนดในระดับจุดเน้นหลักสูตรสถานศึกษาที่แทรกในทุกองค์ประกอบหลักสูตรสถานศึกษา หรือกำหนดในระดับหน่วยการเรียนรู้ หรือแผนการจัดการเรียนรู้ ที่ครูจะนำสู่การจัดการเรียนรู้ต่อไป

□ การเตรียมกิจกรรมนักเรียน ที่โรงเรียนต้องคิดและกำหนดให้เหมาะสมกับผู้เรียนของตนมากที่สุด ซึ่งลักษณะกิจกรรมที่กำหนดมีหลากหลายทั้งที่เป็นกิจกรรมประจำวัน ประจำสัปดาห์หรือประจำโอกาสต่าง ๆ และกิจกรรมวิถีชีวิต ซึ่งถ้าโรงเรียนเลือกกำหนดและเตรียมการไว้ล่วงหน้า จะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียน อีกสะท้อนให้เห็นถึงคำกล่าวที่ว่า “การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกิน อยู่ ดู ฟังเป็น” (ป.อ.ปยุตโต)

□ การจัดสภาพกายภาพสถานศึกษา ที่หมายครอบคลุมถึงอาคารสถานที่ ห้องเรียน แหล่งเรียนรู้ สภาพแวดล้อม อาณาบริเวณของสถานศึกษาซึ่งสถานศึกษาจำเป็นต้องคำนึงถึงการจัดให้เหมาะสมและมุ่งเน้นที่จะส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาไตรสิกขาให้มากที่สุด ทั้งที่ผ่านระบบการเรียนรู้ตามหลักสูตรสถานศึกษาและผ่านการเรียนรู้วิถีชีวิตจริงจาก “การกิน อยู่ ดู ฟัง” ในชีวิตประจำวัน

□ การจัดบรรยากาศปฏิสัมพันธ์ โดยผ่านการเตรียมการ การมอบหมายการรับผิดชอบของบุคลากรในการจัดกิจกรรมส่งเสริม หรือดูแลให้บรรยากาศปฏิสัมพันธ์ที่ดีเป็นกลไกมิตรเกิดขึ้นอย่างจริงจังต่อเนื่อง โดยจัดผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย อาทิ การกระตุ้นทุกคนทำตนเป็นตัวอย่างที่ดี การยกย่องผู้ทำดี การปลูกศรัทธาค่านิยมปฏิบัติดีปฏิบัติชอบต่อผู้อื่น เป็นต้น

รายละเอียดแนวคิดหลักการและตัวอย่างการจัดดำเนินการของการจัดสภาพและองค์ประกอบต่าง ๆ จะได้นำเสนอในลำดับต่อไป

๓.การดำเนินการพัฒนาตามระบบไตรสิกขา จุดเน้นการดำเนินการพัฒนา คือ นักเรียนของสถานศึกษา โดยเป็นการพัฒนาตามระบบไตรสิกขาที่เป็นลักษณะบูรณาการ ทั้งในกิจกรรมการเรียนการสอนตามหลักสูตร และกิจกรรมวิถีชีวิตต่าง ๆ ที่ส่งเสริม “การกิน อยู่ ดู ฟังให้เป็น” เป้าหมายการพัฒนาจัดให้มีความชัดเจนที่พัฒนาทั้งองค์รวมของชีวิต ที่จะนำสู่การพัฒนาชีวิตที่สมบูรณ์ในที่สุด

นอกจากการพัฒนาผู้เรียนอันเป็นภาระหลักแล้วสถานศึกษาจำเป็นต้องไม่ละเลยการพัฒนาบุคลากรของตนเองทั้งหมดด้วย เพราะบุคลากรโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ ครูและผู้บริหารจะเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาผู้เรียน ดังนั้นยิ่งบุคลากรได้รับการพัฒนาตามระบบไตรสิกขามากเท่าไร จะส่งผลดีต่อการช่วยให้นักเรียนได้รับการพัฒนามากขึ้นเท่านั้น แนวทางการพัฒนาบุคลากรและลักษณะบุคลากรที่เหมาะสมใน โรงเรียนวิถีพุทธจะได้นำเสนอในลำดับต่อไป

การดำเนินการพัฒนาผู้เรียนและบุคลากรตามระบบไตรสิกขานี้จะดำเนินการได้ดีหากในขั้นเตรียมการ ขั้นดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ และขั้นตอนสนับสนุนใกล้ชิดดำเนินการได้อย่างดี เพราะต่างเป็นเหตุปัจจัยที่สำคัญในการดำเนินการพัฒนาผู้เรียน

๔.การดูแลสนับสนุนใกล้ชิด เป็นขั้นตอนสำคัญในการเป็นปัจจัยส่งเสริมให้การดำเนินการพัฒนาเป็นไปอย่างราบรื่นมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ลักษณะของการดูแลสนับสนุนที่เหมาะสมควรมีลักษณะของความเป็นกัลยาณมิตร ที่ปรารถนาดีต่อกัน ปรารถนาดีต่อการพัฒนาผู้เรียนหรือต่องาน กิจกรรมที่สำคัญของขั้นนี้ คือการนิเทศติดตาม ที่จะดูแลการดำเนินงานให้เป็นไปตามแผนที่กำหนดไว้ การให้คำปรึกษาและชี้แนะผู้ปฏิบัติ การให้ความช่วยเหลือทางวิชาการ ฯลฯ การสนับสนุน ทั้งทรัพยากรข้อมูลและเครื่องมือต่าง ๆ ในการช่วยดำเนินการให้เป็นไปได้้อย่างราบรื่น การรวบรวมข้อมูลและการประเมินผลระหว่างดำเนินการ อันจะเป็นฐานของการปรับปรุงต่อเนื่องต่อไป หรือแม้เป็นข้อมูลในการพิจารณาจัดการดูแลสนับสนุนได้อย่างเหมาะสม

๕.การปรับปรุงและพัฒนาต่อเนื่อง เป็นขั้นตอนของระบบบริหารจัดการที่กำหนดเพื่อย้ำการพัฒนาที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยนำข้อมูลในขั้นตอนต้นๆ มาพิจารณาแล้วกำหนดปรับปรุงหรือพัฒนางานที่กำลังดำเนินการอยู่ให้ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้องค์ธรรมที่สนับสนุนการปรับปรุงและพัฒนาเป็นไปอย่างชัดเจนต่อเนื่อง คือ การมีอิทธิบาท ๔ (ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา) และอุปัฏฐาธรรม ๒ (ความไม่สันโดษในกุศลธรรม และ ความไม่ระย่อในการพากเพียร) เป็นต้น

๖.การประเมินผลและเผยแพร่ผลการดำเนินงาน เป็นขั้นตอนที่จะสะท้อนให้ทราบถึงผลการดำเนินงานในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ อาจเป็น ๑ ปี หรือ ๓ ปี หรือเมื่อเสร็จสิ้นกิจกรรม เป็นต้น และในการประเมินจะเน้นข้อมูลที่เป็นเชิงประจักษ์ เชื่อถือได้ ให้ข้อมูลที่ชัดเจน ที่สามารถนำสู่การเผยแพร่หรือรายงานผู้เกี่ยวข้องให้ทราบผลการดำเนินงานนั้น ๆ และนำเป็นข้อมูลในการวางแผนดำเนินการอื่นๆ ต่อไป และในระบบประกันคุณภาพ ขั้นตอนนี้มีความสำคัญไม่น้อยต่อการเสนอให้ผู้เกี่ยวข้องยอมรับในการดำเนินการและบริหารจัดการ

สรุปท้ายบท

วิธีการปลูกฝังคุณธรรม และจริยธรรมของนักเรียนในโรงเรียนวิถีพุทธกับโรงเรียนทั่วไปไม่ต่างกันมากเท่าไร แต่สิ่งที่เน้นนั้นอาจจะไม่เหมือนกัน และไม่ว่าจะเป็นโรงเรียนโรงเรียนวิถีพุทธ หรือโรงเรียนทั่วไป ก็ต้องมีการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมอยู่แล้ว ซึ่งในโรงเรียนวิถีพุทธจะมีการเน้นมากกว่าโรงเรียนปกติทั่วไป

เช่น จะมีกิจกรรมที่เสริมขึ้นมา ในส่วนของกิจกรรมต่างๆ ที่จะมีกิจกรรมที่เป็นเอกลักษณ์โดดเด่น ที่เกี่ยวกับวิถีพุทธ ความเป็นพุทธ ที่จะปลูกฝัง โดยเน้นให้เด็กนักเรียนได้ปฏิบัติ และนำคุณธรรม จริยธรรมที่เรียนรู้ออกมาใช้ ในด้านการจัดการเรียนการสอน โรงเรียนจะบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้าไป ไม่ไปจำกัดอยู่ที่วิชาใดวิชาหนึ่งเพียงวิชาเดียว แต่จะสอดแทรกคุณธรรม จริยธรรมเข้าไปในการเรียนการสอนทุกวิชา โดยเน้นให้นักเรียนได้เรียนรู้ วิธีคิดแบบ โยนิโสมนสิกา และหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) เพราะฉะนั้นเด็กนักเรียนจะได้รับการซึมซับเอากระบวนการตรงนี้เข้าไปด้วย

การปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนนั้นจำเป็นที่จะต้องปลูกฝังในทุกๆ เรื่องที่อยู่ในหลักคำสอนของศาสนา ไม่ควรที่จะไปเจาะจงที่หลักคำสอนใดคำสอนหนึ่ง เพราะทุกหลักคำสอน ล้วนแต่เป็นสิ่งที่ดี คุณธรรม จริยธรรมต่างๆ ก็เหมือนๆ กับวิตามิน ที่จะคอยมาบำรุงจิตใจ ให้เด็กนักเรียนเป็นคนดี และสามารถที่จะอยู่ในสังคมได้

บทที่ ๒

หลักการคิดทฤษฎีตามแนวไตรสิกขา

วัตถุประสงค์ประจำบท

เมื่อศึกษาเนื้อหาในบท ๒ แล้ว นิสิตสามารถ

- ๑.อธิบายแนวคิดตามหลักของไตรสิกขาได้
- ๒.อธิบายการนำรูปแบบไตรสิกขาไปใช้ในการบริหารการศึกษาได้
- ๓.อธิบายแนวคิดตามหลักของทฤษฎีเชิงระบบได้
- ๔.อธิบายการเปรียบเทียบการใช้หลักไตรสิกขาและทฤษฎีเชิงระบบได้

เนื้อหาประจำบท

- ๑.แนวคิดตามหลักของไตรสิกขา
- ๒.การนำรูปแบบไตรสิกขาไปใช้ในการบริหารการศึกษา
- ๓.แนวคิดตามหลักของทฤษฎีเชิงระบบ
- ๔.การเปรียบเทียบการใช้หลักไตรสิกขาและทฤษฎีเชิงระบบ

๒.๑ ความนำ

ความมุ่งหมายของการศึกษาทางฝ่ายโลก เพื่อให้มีความรู้นำไปประกอบอาชีพ หรือเพื่อเลื่อนสถานะภาพทางสังคมให้สูงขึ้น ส่วนการศึกษาตามวิถีพุทธนั้นมุ่งเพื่อพัฒนาศักยภาพ ให้รู้จักปฏิบัติต่อธรรมชาติ ปฏิบัติต่อโลกและชีวิตได้อย่างถูกต้อง เนื่องจากมนุษย์อยู่ท่ามกลางสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติและสังคมมนุษย์ นอกจากต้องเผชิญกับสิ่งแวดล้อมภายนอกที่บีบคั้นด้วยการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา และการดำรงอยู่ของร่างกาย จึงต้องเรียนรู้การปฏิบัติต่อโลกและชีวิตอย่างถูกต้อง การศึกษาตามแนววิถีพุทธถือว่าการเรียนรู้จริง ได้ผลจริง ต้องปฏิบัติจริง ภาควิธีปฏิบัติเป็นเรื่องของการฝึกฝนอบรมกาย จิตใจ และปัญญา เรียกว่า สิกขา สิกขาเป็นหลักธรรมใหญ่ในพุทธศาสนา ประกอบด้วย ศีลสิกขา จิตตสิกขา ปัญญาสิกขา รวมเรียกว่า ไตรสิกขา

ศีลสิกขา เป็นการศึกษาตนเองให้มีความประพฤติดี ไม่ให้มีการกระทำความผิดทางกาย วาจา การกระทำที่ถูกต้องจะต้องเป็นพฤติกรรมที่ไม่ทำให้ตนเองหรือผู้อื่นเดือดร้อน ศีลและวินัยมีความหมายอย่างเดียวกัน เป็นระเบียบแบบแผนของหมู่คณะในการอยู่ร่วมกัน

พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนเกี่ยวกับการศึกษาอยู่จำนวนมาก หลักคำสอนเหล่านี้หากได้นำมาศึกษาวิเคราะห์ อธิบาย ตีความ จัดทำเป็นหลักวิชาการ บูรณาการให้เข้ากับยุคสมัยแล้ว ก็น่าจะสามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการบริหารการศึกษาและพัฒนามนุษย์ได้อย่างมีประสิทธิภาพอีกทางหนึ่งด้วย

จากที่ผู้เขียนเองเป็นได้ศึกษาวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนามาเป็นเวลานานประกอบกับได้มีประสบการณ์และมีส่วนร่วมในการบริหารการศึกษาในโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาในระยะหนึ่ง ในโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาได้มีการบริหารการศึกษาโดยนำหลักของไตรสิกขามาเป็นเครื่องมือในการบริหารการศึกษาและในช่วงนี้ผู้เขียนเองก็ได้มีโอกาสติดตามศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับทฤษฎีในการบริหารการศึกษาพบว่า ปัจจุบันในวิทยาการสมัยใหม่ได้มีทฤษฎีในการบริหารการศึกษาอยู่หลายทฤษฎี ในบรรดาทฤษฎีเหล่านั้นมีอยู่ทฤษฎีหนึ่งที่มีหลักการคิดคล้ายคลึงกันกับหลักของไตรสิกขาในทางพระพุทธศาสนา คือ ทฤษฎีเชิงระบบ (System Theory) ของ ลูตวิก วอน เบร์ทาแลฟฟ์ (Ludwig Von Bertalanffy) ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าน่าจะได้มีการศึกษาเปรียบเทียบกันระหว่างทฤษฎีทั้ง ๒ นี้ เมื่อได้เห็นผลของการเปรียบเทียบที่ชัดเจนแล้วก็นำทฤษฎีทั้ง ๒ มาบูรณาการและสร้างเป็นรูปแบบ (Model) ของการบริหารการศึกษาขึ้นมา โดยอาจตั้งชื่อรูปแบบการบริหารการศึกษาแบบนี้ว่า “รูปแบบการบริหารการศึกษาโดยใช้หลักของไตรสิกขาบูรณาการ” ผู้เขียนมีวัตถุประสงค์ที่จะนำเสนอในประเด็นดังกล่าวจึงได้เขียนบทความนี้ สำหรับเนื้อหาที่ผู้เขียนจะนำเสนอในบทความนี้มีอยู่ ๓ ประเด็นหลัก คือ ๑) หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนา ๒) หลักทฤษฎีเชิงระบบ (System Theory) และ ๓) การเปรียบเทียบการใช้หลักไตรสิกขาและทฤษฎีเชิงระบบในการบริหารการศึกษา รายละเอียดของแต่ละประเด็นจะได้นำเสนอตามลำดับดังต่อไปนี้

๒.๒ หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนา (The threefold training)

ในบรรดากระบวนการพัฒนาชีวิตมนุษย์ถือว่าการศึกษาคือสิ่งสำคัญเพราะการศึกษาคือการพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งทางด้านกาย ทางด้านสังคม ทางด้านจิตใจ และทางด้านปัญญาดังที่ได้กล่าวมาแล้ว หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ได้ให้ความสำคัญกับคำว่า “สิกขา” หรือ ที่เรามักเรียกในภาษาไทยว่า “ศึกษา” เป็นอย่างมาก หลักของสิกขานี้เป็นหลักธรรมที่มีความหมายครอบคลุมการปฏิบัติทั้งหมดในพระพุทธศาสนา จนกล่าวได้ว่าเรื่องของการศึกษาเป็นเรื่องพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น สำหรับความหมายของไตรสิกขาคืออะไร แนวคิดตามหลักของไตรสิกขาเป็นอย่างไร รูปแบบของวิธีไตรสิกขาเป็นอย่างไร การนำรูปแบบไตรสิกขาไปใช้ในการบริหารการศึกษาทำได้อย่างไร ผู้เขียนจะได้นำเสนอตามลำดับดังนี้

๒.๒.๑ ความหมายของไตรสิกขาคืออะไร

คำว่าไตรสิกขา ในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา หมายถึง ข้อที่จะต้องศึกษาสาม อย่าง หรือ ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา คือ ฝึกหัดอบรม กาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุดคือพระนิพพาน คำว่า “การศึกษา” ที่ใช้ในภาษานั้นเป็นคำที่นำมาจากภาษาสันสกฤต ถ้าเป็นบาลีก็คือ สิกขา เรียกได้ว่าเป็นคำเดียวกัน สิกขา คือการศึกษาในหลักพระพุทธศาสนา และสิกขาในพระพุทธศาสนานั้นมี ๓ อย่าง ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา นั้นเอง

๒.๒.๒ แนวคิดตามหลักของไตรสิกขาเป็นอย่างไร

หลักสิกขานี้ครอบคลุมการปฏิบัติทั้งหมดในพระพุทธศาสนา สิกขาเป็นหลักธรรมภาคปฏิบัติ เมื่อหลักปฏิบัติธรรมทั้งหมดอยู่ในหลักสิกขา ก็กล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนานั้นเป็นหลักธรรมแห่งการศึกษา เรื่องของการศึกษาเป็นเรื่องของพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น การพัฒนาตนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์นั้นแหละเป็นเนื้อเป็นตัวเป็นความหมายที่แท้จริงของการศึกษา การศึกษานั้นเป็นทั้งตัวการพัฒนาและเป็นเครื่องมือสำหรับพัฒนา คือเป็นการพัฒนาคนขึ้นไป โดยพัฒนาตัวคนทั้งคนหรือชีวิตทั้งชีวิต ตัวการพัฒนานั้นคือการศึกษา เมื่อผู้เรียนมีการศึกษาอย่างนี้แล้วก็จะเอาคุณสมบัติที่ตัวมี ซึ่งเกิดจากการศึกษานี้ไปเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิต และสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ การศึกษาก็เลยกลายเป็นเครื่องมือการพัฒนา^๑ แนวคิดการพัฒนาคนตามหลักของไตรสิกขานี้เป็นการพัฒนาแบบองค์รวมมีหลักการที่สำคัญดังนี้

๑) สร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิให้เกิดขึ้นก่อนได้แก่

(๑) ปัจจัยภายนอกที่ดี (ปรโตโฆสะ) คือ สภาพแวดล้อมทางกายภาพและสภาพแวดล้อมทางสังคมที่ดีมีความเป็นกัลยาณมิตร

(๒) ฝึกการคิดอย่างถูกวิธี (โยนิโสมนสิการ) เป็นการให้ถูกวิธี ถูกต้องและเป็นระบบอันจะเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมสนับสนุนให้ความเห็นถูกต้องคือสัมมาทิฐิเกิดขึ้น เมื่อสัมมาทิฐิเกิดขึ้น

^๑ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), การศึกษาที่สากลบนพื้นฐานแห่งภูมิปัญญาไทย, (กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราและเอกสารทางวิชาการ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๗๐-๗๑.

แล้วก็จะทำให้เห็นแนวทางดำเนินการที่ชัดเจนแจ่มแจ้งก็เข้าสู่กระบวนการฝึกตามหลักไตรสิกขา

๒) การฝึกตามหลักของไตรสิกขา ซึ่งมีหลักสำคัญ ๓ ประการ ได้แก่

(๑) ศีล เป็นเรื่องของการฝึกศึกษาด้านความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุและทางสังคม บางที่ท่านแยกย่อยไปอีก คือ การพัฒนาความสัมพันธ์กับวัตถุ เรียกว่า “กายภาวนา” และการพัฒนาความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์เรียกว่าศีลภาวนา

(๒) สมาธิ เป็นการพัฒนาด้านจิตใจ เช่น เรื่องของคุณธรรม ความดี เรื่องของสมรรถภาพจิตใจ ความเข้มแข็ง หมั่นเพียร อดทน ความมีสติ สมาธิ ความสุข ความสดชื่น เบิกบาน เรียกว่าจิตภาวนา

(๓) ปัญญา เป็นการพัฒนาด้านความรู้ ความเข้าใจ เน้นความรู้ตามความเป็นจริง หรือรู้ตามที่มันเป็นเรียกว่าปัญญาภาวนา

๓) วัดและประเมินผล การพัฒนาที่รอบด้านครอบคลุมนี้นักการศึกษาปัจจุบันว่ามี ๔ อย่าง ซึ่งตรงพอดีกับในพระพุทธศาสนา เรียกว่า การพัฒนา ๔ ด้าน คือ

๑) พัฒนากาย แยกได้เป็นหลายอย่าง อย่างง่ายที่สุด คือ พัฒนาร่างกายให้แข็งแรงมีสุขภาพดี หายโรคหายภัย แต่พุทธศาสนายังพูดต่อไปอีกถึงการพัฒนากายในความหมายว่า เป็นการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพอย่างถูกต้องดีงาม ตัวการพัฒนากาย เรียกว่ากายภาวนา ถ้าเป็นคนก็เรียกว่า ภาวิตกาย แปลว่าคนที่พัฒนากายแล้ว

๒) พัฒนาศีล คือการพัฒนาการอยู่ร่วมกันในสังคมด้วยดีมีระเบียบวินัย อยู่ในกฎเกณฑ์กติกา มีชีวิตที่เกื้อกูลเป็นประโยชน์ และมีอาชีพที่ถูกต้องโดยประกอบสัมมาชีพ พัฒนาศีลนี้ปัจจุบันเรียกว่า การพัฒนาทางสังคม ทางพระเรียกเป็นทางศัพท์ว่า ศีลภาวนา ถ้าเป็นคนได้พัฒนาศีลแล้วก็เรียกว่าภาวิตศีล

๓) พัฒนาจิต เป็นการฝึกอบรมเสริมสร้างจิตใจ ให้พร้อม สมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติทั้ง ๓ คือ

(๑) คุณภาพจิต ได้แก่ พวกคุณธรรมต่างๆ คือ เสริมสร้างจิตใจให้ดีงาม

(๒) สมรรถภาพจิตหรือความสามารถของจิต คือความมีสติดี มีวิริยะ

ความเพียรพยายามสู้งาน มีขันติ ความอดทนและทนทาน

(๓) สุขภาพจิต คือมีจิตใจที่มีสุขภาพดี มีจิตใจเป็นสุข สดชื่น เบิกบาน ร่าเริง ปลอดโปร่ง สงบ ผ่องใส การพัฒนาจิตนี้ถ้าเรียกสั้นๆก็เรียกว่า จิตตภาวนา ถ้าเป็นคนฝึกอบรมจิตแล้ว พัฒนาจิตแล้วก็เรียกว่าเป็น ภาวิตจิต

๔) พัฒนาปัญญาแบ่งได้ดังนี้ ปัญญาขั้นแรก คือปัญญาที่เป็นความรู้ความเข้าใจในศิลปวิทยาการ ต่อจากนั้น ลึกซึ้งลงไปอีกคือการรับรู้ เรียนรู้อย่างถูกต้อง ตามความเป็นจริง ไม่เบียดเบียนหรือเอนเอียงด้วยอคติ เนื่องจากการรับรู้ นั้น ยังมีขั้นต่อไปอีกคือการคิดการวินิจฉัย ซึ่งหมายถึงการคิดวินิจฉัยด้วยการใช้ปัญญาโดยบริสุทธิ์ใจ ปัญญาอีกขั้นหนึ่ง คือ ปัญญาที่รู้เข้าใจถึงสาระแห่งความเป็นไปของโลกและชีวิต รู้ทางเสื่อม ทางเจริญและเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง รู้วิธีแก้ไขปัญหา และสร้างสรรค์ความสำเร็จที่ทำให้พัฒนาตน พัฒนาชีวิตและสังคมให้เจริญดีงามยิ่งขึ้นไป ขั้นสุดท้ายได้แก่ ปัญญาที่รู้เท่าทันธรรมดาของสังขาร คือโลกและชีวิต เข้าถึงความเจริญแท้ของการที่สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน ทำให้คลายความยึดติดถือมั่นโดยวางใจได้ถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลาย แยกจิตใจออกมาเป็นอิสระได้ เลิกเอาความอยากของตนเป็นตัวกำหนดเปลี่ยนมาเป็นอยู่และทำการด้วยปัญญาเป็นขั้นที่จิตใจเข้าถึงอิสระภาพ หลุดพ้น

จากความทุกข์โดยสมบูรณ์ การพัฒนาทางปัญญา เรียกว่า ปัญญาภาวนา ถ้าเป็นคนก็เรียกว่าภาวนิตปัญญา คือเป็นคนที่ได้ฝึกอบรมพัฒนาปัญญาแล้วก็จบการพัฒนา ๔ ด้าน ซึ่งถือว่าครบถ้วนสำหรับชีวิต^๒ ดังนั้นการดำเนินชีวิตที่ดีจึงต้องมีการศึกษา และพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา

๒.๒.๓ รูปแบบของไตรสิกขาเป็นอย่างไร (The threefold training Model)

จากแนวคิดตามหลักของไตรสิกขาอย่างที่ได้อธิบายมาแล้วนั้นจะเห็นได้ว่า รูปแบบของไตรสิกขา ประกอบด้วยส่วนประกอบที่สำคัญดังต่อไปนี้ ๑) ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ หมายถึง มีปรัตโฆสะและโยนิโสมนสิการที่ดี ซึ่งก็คือ ทฤษฎีการบริหารต่างๆ ด้าน ได้แก่ ระบบบริหาร อาคารและสถานที่ หลักสูตร สื่อและแหล่งการเรียนรู้ อุปกรณ์การศึกษา สาธารณูปโภคพื้นฐานและสวัสดิการ บุคลากรและผู้เกี่ยวข้อง งบประมาณ เป็นต้น ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิดังที่กล่าวมานี้เรียกว่า “บุพภาคของการศึกษา” คือ สิ่งที่ต้องจัดให้มีขึ้นก่อนการจัดการเรียนการสอนโดยใช้หลักไตรสิกขา ๒) กระบวนการฝึกตามหลักของไตรสิกขา คือ การเรียนการสอนโดยใช้ไตรสิกขา การสร้างบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตร มีกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ๓) วัดและประเมินผลการใช้ไตรสิกขาในการบริหารจัดการศึกษา คือ (๑) ผลที่เกิดกับตัวผู้เรียน เช่น ผู้เรียนได้มีการพัฒนาทางด้านกาย ทางด้านศีล ทางด้านจิตใจ ทางด้านปัญญามากน้อยเพียงใด (๒) ผลที่เกิดขึ้นกับชุมชน เช่น โรงเรียนได้รับความไว้วางใจ เชื่อมั่น ศรัทธา และได้รับความร่วมมือจากชุมชน วัดในชุมชน ได้ศาสนทายาทเป็นกำลังส่งเสริมพระพุทธศาสนาเพิ่มมากขึ้น ครอบครัวในชุมชน มีสมาชิกที่เป็นคนดีไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขไว้ช่วยเหลือครอบครัวและช่วยในการพัฒนาชุมชนเพิ่มมากขึ้น

๒.๒.๔ การนำรูปแบบไตรสิกขาไปใช้ในการบริหารการศึกษาทำได้อย่างไร

การศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคน นักวิชาการได้ให้ทรรศนะเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า เราจะต้องเห็นตรงกันก่อนว่า คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา นั่นคือ คนเป็นตัวตั้งของการพัฒนาทั้งหลาย คนที่ได้รับการพัฒนาดีแล้วจะบรรลุถึงสภาวะที่เรียกว่ามนุษย์ที่สมบูรณ์ เมื่อคนชนิดนั้นไปอยู่จุดใดของสังคมเขาจะมีส่วนให้จุดนั้นพัฒนาไปด้วย กล่าวคือมนุษย์ที่สมบูรณ์จะช่วยพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ศาสนา และวัฒนธรรมต่อไป^๓ ที่ผ่านมาระทรวงศึกษาธิการได้มีแนวคิดในการนำเอาหลักไตรสิกขาในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาไปใช้ดำเนินการจัดการศึกษาในรูปแบบโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งหมายถึงโรงเรียนระบบปกติทั่วไปแต่เน้นการนำหลักธรรมของพระพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้ในการบริหารและพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และพัฒนาชีวิตโดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรม แสวงหาปัญญาและมีเมตตาเป็นฐานในการดำเนินชีวิต โรงเรียนวิถีพุทธจึงเป็นโรงเรียนที่นำวิถีวัฒนธรรมของชาวไทยส่วนใหญ่แต่เดิมมาใช้ โดยมุ่งเน้นให้ผู้เรียนเข้าใจชีวิตอย่างแท้จริงและสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม โดยอาศัยระบบการศึกษาตามหลักไตรสิกขามาใช้ในการฝึกอบรมให้ครอบคลุมการดำเนินชีวิตทุกด้าน หลักการนำรูปแบบไตรสิกขาไปใช้ในการบริหารการศึกษาหลักการจัดตั้งต่อไปนี้

^๒ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), การศึกษา: เครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, ๒๕๓๖), หน้า ๙๕-๑๐๕.

^๓ พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตโต), ทิศทางการศึกษาไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๘.

๑) สร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ คือ ทรัพยากรทางการบริหารทุกๆ ด้าน เช่น ระบบบริหารอาคารและสถานที่ หลักสูตร สื่อและแหล่งการเรียนรู้ อุปกรณ์การศึกษา สาธารณูปโภคพื้นฐานและสวัสดิการ บุคลากรและผู้เกี่ยวข้อง งบประมาณ เป็นต้น ให้มีความพร้อมที่จะใช้การได้อย่างเต็มศักยภาพในทุกด้าน พร้อมทั้งทำความเข้าใจในกระบวนการดำเนินงานในทุกขั้นตอนอย่างถูกต้องจนเกิดเป็นสัมมาทิฐิ คือ เป็นความเห็นที่ถูกต้อง

๒) กระบวนการฝึกตามหลักของไตรสิกขา คือ การเรียนการสอนโดยใช้ไตรสิกขา การสร้างบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตรมีกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน

๓) วัดและประเมินผลการใช้ไตรสิกขาในการบริหารจัดการศึกษา คือ

(๑) ผลที่เกิดกับตัวผู้เรียน เช่น ผู้เรียนได้มีการพัฒนาทางด้านกาย ทางด้านศีล ทางด้านจิตใจ ทางด้านปัญญามากน้อยเพียงใด

(๒) ผลที่เกิดขึ้นกับชุมชน เช่น โรงเรียนได้รับความไว้วางใจ เชื้อมนั ศรัทธา และได้รับความร่วมมือจากชุมชน วัดในชุมชนได้ศาสนทายาทเป็นกำลังส่งเสริมพระพุทธศาสนาเพิ่มมากขึ้น ครอบครัวในชุมชน มีสมาชิกที่เป็นคนดีไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขไว้ช่วยเหลือครอบครัวและช่วยในการพัฒนาชุมชนเพิ่มมากขึ้น

สรุปแนวคิดการบริหารการศึกษาตามหลักไตรสิกขา วิธีคิดแบบนี้มีส่วนประกอบที่สำคัญ ๓ ประการ ได้แก่

๑) สร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ คือ ทรัพยากรทางการบริหารทุกๆ ด้านและสร้างสัมมาทิฐิให้เกิดขึ้นก่อน

๒) กระบวนการฝึกตามหลักของไตรสิกขา คือ การเรียนการสอนโดยใช้ไตรสิกขา การสร้างบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตร มีกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน

๓) วัดและประเมินผลการใช้หลักไตรสิกขาในการบริหารจัดการศึกษา เพื่อศึกษาผลที่เกิดขึ้นกับตัวผู้เรียนและศึกษาผลที่เกิดขึ้นกับชุมชนไปด้วยพร้อมกัน

๒.๓ หลักทฤษฎีเชิงระบบ (System Theory)

ทฤษฎีเชิงระบบเป็นอีกแนวคิดหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการบริหารจัดการในปัจจุบันกล่าวคือ มีหลายภาคส่วนที่ได้นำเอาทฤษฎีนี้ไปใช้เป็นการรอบในการบริหารองค์กร ทั้งสถานประกอบการ ภาคธุรกิจของเอกชน และในองค์กรของรัฐ โดยเฉพาะในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ก็ได้นำเอาทฤษฎีเชิงระบบนี้เข้ามาใช้ในระบบประกันคุณภาพทางการศึกษาของมหาวิทยาลัยแห่งนี้ด้วย สำหรับความหมายของระบบคืออะไร แนวคิดตามหลักของทฤษฎีเชิงระบบเป็นอย่างไร รูปแบบของวิธระบบเป็นอย่างไรและการนำรูปแบบทฤษฎีเชิงระบบไปใช้ในการบริหารการศึกษาทำได้อย่างไรผู้เขียนจะได้นำเสนอตามลำดับดังนี้

๒.๓.๑ ความหมายของระบบคืออะไร

คำว่าระบบเป็นกลุ่มขององค์ประกอบต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์ระหว่างกัน และมีความเกี่ยวข้องกันในลักษณะที่ทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อกระทำกิจกรรมให้ได้ผลสำเร็จตาม

ความต้องการ ปัจจุบันคำว่า “ระบบ” เป็นคำกล่าวที่ใช้กันแพร่หลายโดยทั่วไป เวลาที่กล่าวถึงระบบ เรามักจะต้องคำนึงถึงคำ ๓ คำ คือ

๑)การคิดอย่างมีระบบ (System Thinking) หมายถึงการคิดอย่างมีเหตุผล โดยคิดอย่างรอบคอบถึงผลได้ผลเสียที่จะเกิดขึ้นทั้งในภาพรวม และทุกๆ ส่วนขององค์ประกอบย่อยของระบบว่าต่างก็มีส่วนสัมพันธ์กัน และสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม

๒)วิธีปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบ (System Approach) หมายถึงวิธีปฏิบัติงานที่เป็นระบบ โดยมีการนำเอาปัจจัยที่จำเป็นต่อการบริหารมาใช้ในการปฏิบัติงาน เพื่อให้เกิดผลตรงตามเป้าหมายที่กำหนด ทั้งปัจจัย กระบวนการทำงาน และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจะมีส่วนสัมพันธ์กัน และเป็นผลซึ่งกันและกัน

๓)ทฤษฎีเชิงระบบ (System Theory) เป็นทฤษฎีที่ระบುವ่าองค์การประกอบด้วยส่วนประกอบที่เป็นอิสระ และเป็นวิธีการบริหารงานที่จะเพิ่มความเข้าใจ รู้จุดเด่นจุดด้อยในองค์การ เพื่อการพัฒนาและแก้ปัญหาได้มากยิ่งขึ้น

๒.๓.๒ แนวคิดตามหลักของทฤษฎีเชิงระบบเป็นอย่างไร

หลักการและแนวคิดของทฤษฎีเชิงระบบที่สำคัญมีดังนี้

๑)ทฤษฎีเชิงระบบมีความเชื่อว่า ระบบจะต้องเป็นระบบเปิด (Open System) กล่าวคือ จะต้องปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมโดยได้รับอิทธิพลหรือผลกระทบตลอดเวลาจากสภาพแวดล้อม

๒)มีรูปแบบของการจัดลำดับ (The Hierarchical Model) ในลักษณะของระบบใหญ่และระบบย่อยที่สัมพันธ์กัน

๓)มีรูปแบบของปัจจัยป้อนเข้าและผลผลิต (Input Output Model) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงผลของการปฏิสัมพันธ์ที่มีกับสิ่งแวดล้อม โดยเริ่มต้นจากปัจจัยกระบวนการ และผลผลิตตามลำดับเป็นองค์ประกอบของระบบ

๔)แต่ละองค์ประกอบของระบบจะต้องมีส่วนสัมพันธ์กัน หรือมีผลกระทบต่อกันและกัน (The Entities Model) หมายความว่า ถ้าองค์ประกอบของระบบตัวใดตัวหนึ่งเปลี่ยนไป ก็จะมีผลต่อการปรับเปลี่ยนขององค์ประกอบตัวอื่นด้วย

๕)ทฤษฎีเชิงระบบเชื่อในหลักการของความมีเหตุผลของสิ่งต่างๆ (Cause and Effect) ซึ่งเป็นหลักการทางวิทยาศาสตร์ที่สามารถพิสูจน์ได้ ทฤษฎีเชิงระบบไม่เชื่อว่าผลของสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง เกิดจากเหตุเพียงสาเหตุเดียว แต่ทฤษฎีเชิงระบบเชื่อว่าปัญหาทางการบริหารที่เกิดขึ้น มักจะมาจากสาเหตุที่มากกว่าหนึ่งสาเหตุ

๖)ทฤษฎีเชิงระบบจะมองทุกๆ อย่างในภาพรวมของทุกองค์ประกอบมากกว่าที่จะมองเพียงส่วนใดส่วนหนึ่งของระบบ

๗)ทฤษฎีเชิงระบบคำนึงถึงผลของการปฏิบัติที่เป็น “Output” หรือ “Product” มากกว่า “Process” ซึ่งผลสุดท้ายของงานที่ได้รับอาจมีมากมายหลายสิ่ง ซึ่งก็คือผลกระทบ (Outcome or Impact) ที่เกิดขึ้นตามมาในภายหลังนั่นเอง

๘)ทฤษฎีเชิงระบบจะมีกระบวนการในการปรับเปลี่ยน และป้อนข้อมูลย้อนกลับ (Feedback) เพื่อบอกให้รู้ว่าระบบมีการเบี่ยงเบนอย่างไร ควรจะแก้ไขที่องค์ประกอบใดของระบบ ซึ่งก็คือการวิเคราะห์ระบบ (System Analysis) นั่นเอง

๒.๓.๓ รูปแบบของวิธีระบบเป็นอย่างไร (System Approach Model)

จากหลักการและแนวคิดทฤษฎีเชิงระบบดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้นจะเห็นได้ว่า ระบบประกอบด้วยส่วนประกอบที่สำคัญดังต่อไปนี้

๑)ปัจจัยนำเข้า (Input) หมายถึง ทรัพยากรทางการบริหารทุกๆ ด้าน ได้แก่บุคลากร (Man) งบประมาณ (Money) วัสดุอุปกรณ์ (Materials) การบริหารจัดการ (Management) และแรงจูงใจ (Motivations) ที่เป็นส่วนเริ่มต้นและเป็นตัวจักรสำคัญในการปฏิบัติงานขององค์การ

๒)กระบวนการ (Process) คือ การนำเอาปัจจัยหรือทรัพยากรทางการบริหารทุกประเภทมาใช้ในการดำเนินงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ เนื่องจากในกระบวนการจะมีระบบย่อยๆ รวมกันอยู่หลายระบบครบวงจร ตั้งแต่การบริหาร การจัดการ การนิเทศ การวัดและการประเมินผล การติดตามตรวจสอบ เป็นต้น เพื่อให้ปัจจัยทั้งหลายเข้าไปสู่กระบวนการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๓)ผลลัพธ์ (Product or Output) เป็นผลที่เกิดจากกระบวนการของการนำเอาปัจจัยมาปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประสิทธิผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

๔)ผลกระทบ (Outcome or Impact) เป็นผลที่เกิดขึ้นหลังจากผลลัพธ์ที่ได้ ซึ่งอาจเป็นสิ่งที่คาดไว้หรือไม่เคยคาดคิดมาก่อนว่าจะเกิดขึ้นก็ได้

๒.๓.๔ การนำรูปแบบทฤษฎีเชิงระบบไปใช้ในการบริหารการศึกษาได้อย่างไร

การนำเอาทฤษฎีระบบหรือวิธีระบบมาใช้ในการบริหารองค์การ หากนำมาใช้ให้ดี ถูกต้อง และเหมาะสม ระบบก็จะช่วยให้องค์การมีประสิทธิภาพ ในทางตรงกันข้ามหากนำมาใช้ไม่ถูกต้องหรือองค์ประกอบแต่ละส่วนของระบบไม่สัมพันธ์กัน ก็อาจก่อให้เกิดความเสียหายต่อองค์การได้ ดังนั้นการนำเอาทฤษฎีเชิงระบบหรือวิธีการระบบมาใช้ จึงจำเป็นต้องมีการวิเคราะห์ระบบที่เรียกว่า System Analysis ควบคู่กันไปด้วยการวิเคราะห์ระบบจะช่วยให้ผู้บริหารทราบว่า หากผลผลิตหรือผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นไม่เป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ ปัญหานั้นจะเกิดจากองค์ประกอบใดของระบบ มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันหรือไม่ อย่างไร ข้อมูลย้อนกลับ (Feedback) จะช่วยให้ทราบถึงประเภทของปัญหาจุดที่ต้องได้รับการพัฒนาแก้ไขหรือปรับปรุงได้มากขึ้น การแก้ไขปรับปรุงก็ต้องกระทำอย่างเป็นระบบ มิใช่แก้ไขเฉพาะด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้น

การวิเคราะห์ระบบ (System Analysis) เป็นส่วนหนึ่งของวิธีระบบ (System Approach) ที่มุ่งเน้นกระบวนการ (Process) มากกว่าผลผลิตหรือผลงาน (Output or Product) โดยมุ่งวิเคราะห์ปัญหา (Identify the Problem) และเป็นกระบวนการประเมินวิธีระบบ การวิเคราะห์ระบบ เป็นขั้นแรกของการพัฒนาที่จะนำไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายเพื่อให้มีระบบการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพ เพราะการพัฒนาคือการปรับปรุง เพื่อให้สภาพปัญหาที่มีอยู่หมดไป หรือเหลือน้อยลงตามศักยภาพของทรัพยากรและข้อจำกัดที่มีอยู่ให้เกิดความสมดุลของโครงสร้างและองค์ประกอบต่างๆ ในระบบ จึงจำเป็นต้องมีการวิเคราะห์ระบบ^๔ ตัวอย่างของสถาบันการศึกษาที่นำเอาทฤษฎีระบบไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาองค์กร คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งได้นำทฤษฎีนี้ไปใช้ในระบบประกันคุณภาพทางการศึกษา โดยใช้อักษรย่อว่า “IPOI” ซึ่งมีประเด็นและรายละเอียด ดังนี้

^๔ Ludwig Von Bertalanffy, อังโน จันทรานี สอนนาม, ทฤษฎีและแนวปฏิบัติในการบริหารสถานศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทบุ๊ค พอยท์ จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๘๕-๘๘.

๑) ปัจจัยนำเข้า (Input) ได้แก่

- (๑) ปรัชญา ปณิธาน และวัตถุประสงค์
- (๒) หลักสูตร
- (๓) คณาจารย์
- (๔) นิสิต
- (๕) แหล่งทรัพยากรการเรียนรู้
- (๖) อาคารสถานที่และสภาพแวดล้อม
- (๗) ระบบบริหาร จัดการ
- (๘) งบประมาณ

๒) ปัจจัยกระบวนการ (Process) ได้แก่

- (๑) การเรียนการสอน
- (๒) การบริการวิชาการด้านพระพุทธศาสนาแก่สังคม
- (๓) การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม
- (๔) การวิจัย
- (๕) ระบบประกันคุณภาพ

๓) ปัจจัยผลผลิต (Output) ได้แก่ ผลผลิต

๔) ปัจจัยผลกระทบ (Impact) ได้แก่ ผลกระทบต่อมหาวิทยาลัย คณะสงฆ์และสังคม

สรุปแนวคิดการบริหารการศึกษาตามทฤษฎีระบบ วิธีคิดแบบนี้มีส่วนประกอบที่สำคัญ ๔ ประการ ได้แก่

๑) ปัจจัยนำเข้า (Input) หมายถึง ทรัพยากรทางการบริหารทุกๆ ด้าน ได้แก่ บุคลากร งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ การบริหารจัดการ และแรงจูงใจ ที่เป็นส่วนเริ่มต้นและเป็นตัวจักรสำคัญในการปฏิบัติงานขององค์การ

๒) ปัจจัยกระบวนการ (Process) คือ การนำเอาปัจจัยหรือทรัพยากรทางการบริหารทุกประเภทมาใช้ในการดำเนินงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ เนื่องจากในกระบวนการจะมีระบบย่อย ๆ รวมกันอยู่หลายระบบครบวงจร ตั้งแต่การบริหาร การจัดการ การนิเทศ การวัดและการประเมินผล การติดตามตรวจสอบ เป็นต้น เพื่อให้ปัจจัยทั้งหลายเข้าไปสู่กระบวนการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๓) ผลลัพธ์ (Product or Output) เป็นผลที่เกิดจากกระบวนการของการนำเอาปัจจัยมาปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประสิทธิผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

๔) ผลกระทบ (Outcome or Impact) เป็นผลที่เกิดขึ้นภายหลังจากผลลัพธ์ที่ได้ ซึ่งอาจเป็นสิ่งที่คาดหวังหรือไม่เคยคาดคิดมาก่อนว่าจะเกิดขึ้นก็ได้

๒.๔ การเปรียบเทียบการใช้หลักไตรสิกขาและทฤษฎีเชิงระบบ

แนวคิดการบริหารการศึกษาตามหลักไตรสิกขากับแนวคิดตามทฤษฎีเชิงระบบดูเหมือนกับว่าเป็นความสอดคล้องกันที่ลงตัวอยู่หลายอย่างทั้งที่แนวคิดทั้ง ๒ นี้ได้เกิดขึ้นในยุคสมัยที่แตกต่างกันมาก อย่างไรก็ตาม

ตามจากการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทั้ง ๒ ยังมีประเด็นที่ทำให้เห็นได้ว่ามิใช่ว่าหลักไตรสิกขาและทฤษฎีเชิงระบบจะมีความสอดคล้องลงตัวกันทั้งหมดในทุกประเด็น หากได้นำแนวคิดทั้ง ๒ มาสร้างเป็นตารางเปรียบเทียบก็จะทำให้เรามองเห็นผลการเปรียบเทียบได้ชัดเจนยิ่งขึ้นดังนี้

ตารางที่ ๑ แสดงการเปรียบเทียบการใช้หลักไตรสิกขาและทฤษฎีเชิงระบบในการบริหารการศึกษา

ประเด็นเปรียบเทียบ	แนวคิดที่นำมาเปรียบเทียบ		ผลการเปรียบเทียบ
	ไตรสิกขา	ทฤษฎีเชิงระบบ	
ด้านทรัพยากรทางการบริหาร	ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิหรือบุพภาคของการศึกษา	ปัจจัยนำเข้า (Input)	คล้ายกัน
ด้านการนำทรัพยากรทางการบริหารมาใช้ในการดำเนินงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ	กระบวนการฝึกตามหลักของไตรสิกขา	ปัจจัยกระบวนการ (Process)	คล้ายกัน
ด้านผลที่เกิดจากกระบวนการนำเอาปัจจัยมาปฏิบัติเพื่อให้เกิดประสิทธิผลตามเป้าหมายที่กำหนด	การวัดและประเมินผลการใช้หลักไตรสิกขา	ปัจจัยผลผลิต (Output)	คล้ายกัน
ด้านผลที่เกิดขึ้นภายหลังจากผลลัพธ์	-	ปัจจัยผลกระทบ (Impact)	ต่างกัน

สรุปผลการเปรียบเทียบการใช้หลักไตรสิกขาและทฤษฎีเชิงระบบในการบริหารการศึกษา ผลของการเปรียบเทียบสรุปได้ดังนี้

๑)ด้านทรัพยากรทางการบริหาร ผลการเปรียบเทียบ พบว่า มีความคล้ายกัน กล่าว คือ หลักไตรสิกขา เรียกว่า ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ หรือบุพภาคของการศึกษา เช่น พระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่ชื่อว่า สัปปายะ หมายถึง สิ่งที่อำนวยความสะดวกสบายเกื้อหนุนในการพัฒนาชีวิตให้มีความเจริญงอกงาม มี ๗ ประการ ได้แก่

- (๑) อวาสสัปปายะ มีที่อยู่ อาคาร สถานที่ สภาพแวดล้อมอันเหมาะสมดี
- (๒) โคจรสัปปายะ การคมนาคมสะดวกดี มีสาธารณูปโภคพื้นฐานที่ดี สภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนดี มีอาหารบริบูรณ์ดี อยู่ไม่ไกลและไม่ไกลชุมชนจนเกินไป
- (๓) ภัตตสัปปายะ มีการพุดคุยที่เหมาะสมมีข่าวสารและสื่อสารที่เอื้อปัญญา
- (๔) บุคคลสัปปายะ มีบุคคลที่ถูกกันเหมาะสมดี มีผู้ทรงภูมิความรู้ และมีคุณธรรมเป็นที่ปรึกษาที่ดี
- (๕) โภชนสัปปายะ มีอาหารที่ถูกสุขอนามัย เหมาะกับร่างกาย เกื้อกูลต่อสุขภาพ

(๖) อุตุสัปปายะ มีดินฟ้าอากาศที่เหมาะสมไม่หนาวเกินไปและไม่ร้อนเกินไป

(๗) อิริยาปถสัปปายะ มีการออกกำลังที่เหมาะสม มีสถานที่ออกกำลังกาย จัดพลศึกษา เป็นต้น

สำหรับทฤษฎีเชิงระบบ เรียกว่า ปัจจัยนำเข้า หมายถึง ทรัพยากรทางการบริหารต่างๆ ด้าน ได้แก่ บุคลากร งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ การบริหารจัดการ และแรงจูงใจ ที่เป็นส่วนเริ่มต้นและเป็นตัวจักรสำคัญในการปฏิบัติงานขององค์การ จะเห็นได้ว่าเกี่ยวกับแนวคิด ด้านทรัพยากรทางการบริหาร ทั้ง ๒ แนวคิด มีความคล้ายกัน เป็นอย่างมาก

๒) ด้านการนำทรัพยากรทางการบริหารมาใช้ในการดำเนินงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ ผลการเปรียบเทียบ มีความคล้ายกัน กล่าว คือ หลักไตรสิกขา เรียกว่า กระบวนการฝึกตามหลักของไตรสิกขา ได้แก่

(๑) การเรียนการสอนโดยใช้ไตรสิกขา เช่น กระบวนการจัดการเรียนรู้ การใช้สื่อและแหล่งเรียนรู้ การวัดประเมินผล เป็นต้น

(๒) บรรยาภาสและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตร เช่น ส่งเสริมความสัมพันธ์แบบ กัลยาณมิตร ทั้งครูต่อนักเรียน ครูต่อครู นักเรียนต่อนักเรียน และครูต่อผู้ปกครอง ส่งเสริมบรรยาภาส ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน ใฝ่สร้างสรรค์ ส่งเสริมบุคลากรและนักเรียนให้ปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีต่อผู้อื่น ส่งเสริม ยกย่อง เชิดชู ผู้ทำความดีเป็นประจำ เป็นต้น

(๓) กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน เช่น กิจกรรมเสริมเนื้อหาตามหลักสูตร กิจกรรมประจำวันและสัปดาห์ กิจกรรมวันสำคัญ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ กิจกรรมพิเศษอื่นๆ เป็นต้น สำหรับทฤษฎีเชิงระบบ เรียกว่า ปัจจัยกระบวนการ (Process) คือ การนำเอาปัจจัยหรือทรัพยากรทางการบริหารทุกประเภทมาใช้ในการดำเนินงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ เนื่องจากในกระบวนการจะมีระบบย่อย ๆ รวมกันอยู่หลายระบบครบวงจร ตั้งแต่การบริหาร การจัดการ การนิเทศ การวัดและการประเมินผล การติดตาม ตรวจสอบ เป็นต้น เพื่อให้ปัจจัยทั้งหลายเข้าไปสู่กระบวนการได้อย่างมีประสิทธิภาพ จะเห็นได้ว่าเกี่ยวกับแนวคิด ด้านการนำทรัพยากรทางการบริหารมาใช้ในการดำเนินงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ ทั้ง ๒ แนวคิด มีความคล้ายกัน ก็เป็นอย่างมาก

๓) ด้านผลที่เกิดจากกระบวนการนำเอาปัจจัยมาปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประสิทธิผลตามเป้าหมายที่กำหนด ผลการเปรียบเทียบ พบว่า มีความคล้ายกัน กล่าว คือ หลักไตรสิกขา เรียกว่า การวัดและประเมินผลการใช้หลักไตรสิกขา เช่น

(๑) ผลที่เกิดกับตัวผู้เรียน เช่น ผู้เรียนได้มีการพัฒนา ทางด้านกาย คือ มีการบริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ ได้ปริมาณและคุณค่าที่แท้จริง ดูแลร่างกายให้แข็งแรง สะอาด แต่งกายเรียบร้อย ถูกระเบียบ ดำรงชีวิตอย่างเกื้อกูลสิ่งแวดล้อม มากน้อยเพียงใด ทางด้านศีล คือ มีศีล ๕ เป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต มีวินัย ซื่อสัตย์ มีความรับผิดชอบ ตรงต่อเวลา สามารถพึ่งตนเองได้หรือทำงานเลี้ยงชีพอย่างสุจริต มากน้อยเพียงใด ทางด้านจิตใจ คือ มีความกตัญญูรู้คุณ ตอบแทนคุณ มีจิตใจ เมตตา กรุณา (แบ่งปัน เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่) ต่อกัน ทำงานและเรียนรู้อย่างตั้งใจ อดทน ขยันหมั่นเพียร มีสุขภาพจิตดี แจ่มใส ร่าเริง เบิกบาน มากน้อยเพียงใด ทางด้านปัญญา คือ มีศรัทธาและความเข้าใจถูกต้องในพระรัตนตรัย รู้บาป-บุญ คุณ-โทษ

ประโยชน์-มิใช่ประโยชน์ ใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา ใฝ่สร้างสรรค์ แสวงหาความจริง พัฒนาตนเอง รู้เท่าทัน แก้ไขปัญหาได้ด้วยสติปัญญาอย่างน้อยเพียงใด

(๒) ผลที่เกิดขึ้นกับชุมชน เช่น โรงเรียนได้รับความไว้วางใจ เชื่อมั่น ศรัทธา และได้รับความร่วมมือจากชุมชน วัดในชุมชนได้ศาสนทายาทเป็นกำลังส่งเสริมพระพุทธศาสนาเพิ่มมากขึ้น ครอบครัวในชุมชน มีสมาชิกที่เป็นคนดีไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขไว้ช่วยเหลือครอบครัวและช่วยในการพัฒนาชุมชนเพิ่มมากขึ้น มากน้อยเพียงใดเป็นต้น สำหรับทฤษฎีเชิงระบบ เรียกว่า ปัจจัยผลผลิต เป็นผลที่เกิดจากกระบวนการของการนำเอาปัจจัยมาปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประสิทธิผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ จะเห็นได้ว่าเกี่ยวกับแนวคิด ด้านผลที่เกิดจากกระบวนการนำเอาปัจจัยมาปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประสิทธิผลตามเป้าหมายที่กำหนดทั้ง ๒ แนวคิด มีความคล้ายกัน เป็นอย่างมาก

๔) ด้านผลที่เกิดขึ้นภายหลังจากผลลัพธ์ ผลการเปรียบเทียบ พบว่า มีความต่างกัน กล่าว คือ หลักไตรสิกขา มิได้แยกเอาส่วนนี้มากล่าวไว้ต่างหากแต่ได้รวมกล่าวไว้ในเรื่องที่เกี่ยวข้อง ด้านผลที่เกิดจากกระบวนการนำเอาปัจจัยมาปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประสิทธิผลตามเป้าหมายที่กำหนด เรียบร้อยแล้ว แต่สำหรับทฤษฎีเชิงระบบ เรียกว่า ปัจจัยผลกระทบ เป็นผลที่เกิดขึ้นภายหลังจากผลลัพธ์ที่ได้ ซึ่งอาจเป็นสิ่งที่คาดไว้หรือไม่เคยคาดคิดมาก่อนว่าจะเกิดขึ้นก็ได้

สรุปท้ายบท

เนื้อหาที่ผู้เขียนได้นำเสนอมาทั้งหมดในบทความนี้มีอยู่ ๓ ประเด็นหลัก คือ หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนา หลักทฤษฎีเชิงระบบ การเปรียบเทียบการใช้หลักไตรสิกขาและทฤษฎีเชิงระบบในการบริหารการศึกษา ซึ่งประเด็นที่ได้นำเสนอมาทั้งหมดสรุปได้ดังนี้

หลักสิกขานี้ครอบคลุมการปฏิบัติทั้งหมดในพุทธศาสนา สิกขาเป็นหลักธรรมาปฏิบัติ เมื่อหลักปฏิบัติธรรมทั้งหมดอยู่ในหลักสิกขา ก็กล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนานั้นเป็นหลักธรรมแห่งการศึกษา เรื่องของการศึกษาเป็นเรื่องของพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น การพัฒนาตนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์เป็นเนื้อหรือเป็นตัวเป็นความหมายที่แท้ของการศึกษา การศึกษานั้นเป็นทั้งตัวการพัฒนาและเป็นเครื่องมือสำหรับพัฒนา คือเป็นการพัฒนาคนขึ้นไป โดยพัฒนาตัวคนทั้งคนหรือชีวิตทั้งชีวิต ตัวการพัฒนานั้นคือการศึกษา เมื่อผู้เรียนมีการศึกษาอย่างนี้แล้วก็จะเอาคุณสมบัติที่ตัวมีซึ่งเกิดจากการศึกษานี้ไปเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิต และสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ การศึกษาก็เลยกลายเป็นเครื่องมือการพัฒนา รูปแบบของไตรสิกขา ประกอบด้วยส่วนประกอบที่สำคัญดังนี้คือ

- ๑) ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิหรือบุพภาคของการศึกษา
- ๒) กระบวนการฝึกตามหลักของไตรสิกขา
- ๓) วัดและประเมินผลการใช้ไตรสิกขาในการบริหารจัดการศึกษา

จากหลักการและแนวคิดทฤษฎีเชิงระบบประกอบด้วยส่วนประกอบที่สำคัญ คือ

๑) ปัจจัยนำเข้า (Input) หมายถึง ทรัพยากรทางการบริหารทุก ๆ ด้าน ได้แก่บุคลากร (Man) งบประมาณ (Money) วัสดุอุปกรณ์ (Materials) การบริหารจัดการ (Management) และแรงจูงใจ (Motivations) ที่เป็นส่วนเริ่มต้นและเป็นตัวจักรสำคัญในการปฏิบัติงานขององค์กร

๒) กระบวนการ (Process) คือ การนำเอาปัจจัยหรือทรัพยากรทางการบริหารทุกประเภทมาใช้ในการดำเนินงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ เนื่องจากในกระบวนการจะมีระบบย่อยๆ รวมกันอยู่หลายระบบครบวงจร ตั้งแต่การบริหาร การจัดการ การนิเทศ การวัดและการประเมินผล การติดตามตรวจสอบ เป็นต้น เพื่อให้ปัจจัยทั้งหลายเข้าไปสู่กระบวนการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๓) ผลลัพธ์ (Product or Output) เป็นผลที่เกิดจากกระบวนการของการนำเอาปัจจัยมาปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประสิทธิผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

๔) ผลกระทบ (Outcome or Impact) เป็นผลที่เกิดขึ้นภายหลังจากผลลัพธ์ที่ได้ ซึ่งอาจเป็นสิ่งที่คาดไว้หรือไม่เคยคาดคิดมาก่อนว่าจะเกิดขึ้นก็ได้ เขียนเป็นรูปแบบ (Model) ของวิธีระบบได้ดังนี้

ผลการเปรียบเทียบการใช้หลักไตรสิกขาและทฤษฎีเชิงระบบในการบริหารการศึกษา พบว่า มีความคล้ายกัน ๓ ด้าน คือ ด้านทรัพยากรทางการบริหาร ด้านการนำทรัพยากรทางการบริหารมาใช้ในการดำเนินงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ และ ด้านผลที่เกิดจากกระบวนการนำเอาปัจจัยมาปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประสิทธิผลตามเป้าหมายที่กำหนด ส่วนด้านผลที่เกิดขึ้นภายหลังจากผลลัพธ์ มีความต่างกัน จะเห็นได้ว่า แนวคิดการบริหารการศึกษาตามหลักไตรสิกขากับแนวคิดตามทฤษฎีเชิงระบบ ถึงแม้ว่าจะเกิดขึ้นในยุคสมัยที่ต่างกันแต่ก็เป็นความสอดคล้องกันที่ลงตัว หากได้นำหลักไตรสิกขาในหลักคำสอนของพระพุทธมาบูรณาการกับแนวคิดในทฤษฎีเชิงระบบซึ่งเป็นวิทยาการสมัยใหม่ ให้เป็นรูปแบบการบริหารการศึกษาโดยใช้หลักของไตรสิกขาบูรณาการ แล้วน่าจะเป็นรูปแบบที่มีความสมบูรณ์ และเป็นเครื่องมือที่ทรงคุณค่าเพื่อใช้ในการบริหารการศึกษาให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิงท้ายบท

- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), การศึกษาที่สากลบนพื้นฐานแห่งภูมิปัญญาไทย, (กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราและเอกสารทางวิชาการ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๗๐-๗๑.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), การศึกษา: เครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, ๒๕๓๖), หน้า ๙๕- ๑๐๕.
- พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ทิศทางการศึกษาไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๘.
- Ludwig Von Bertalaffy, อังโน จันทราณี สงวนนาม, ทฤษฎีและแนวปฏิบัติในการบริหารสถานศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทบุ๊ค พอยท์ จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๘๕-๘๘.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, คู่มือระบบประกันคุณภาพ, (กรุงเทพมหานคร: ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๒๗-๒๘.

บทที่ ๓

การบริหารการจัดการเรียนการสอนโรงเรียนวิถีพุทธ

วัตถุประสงค์ประจำบท

เมื่อศึกษาเนื้อหาในบท ๓ แล้ว นิสิตสามารถ

- ๑.อธิบายการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธได้
- ๒.อธิบายการพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากรโรงเรียนวิถีพุทธได้
- ๓.อธิบายโรงเรียนวิถีพุทธในต่างประเทศได้

เนื้อหาประจำบท

- ๑.การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ
- ๒.การพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากรโรงเรียนวิถีพุทธ
- ๓.โรงเรียนวิถีพุทธในต่างประเทศ

๓.๑ ความนำ

โรงเรียนยึดหลักการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน (School-Based Management) การบริหารเชิงกลยุทธ์และระบบการบริหารของวงจรเดมมิง (Demming Circle) ประกอบการบริหารงานที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายเริ่มตั้งแต่ การวิเคราะห์สิ่งแวดล้อม การกำหนดนโยบายและการวางแผน การกำหนดโครงสร้างของโรงเรียน การจัดกำลังคนหรือการพัฒนาบุคลากรในการทำงานการสั่งการให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ รวมทั้งการติดตามงานและการประเมินผล ซึ่งเกิดจากการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องกับโรงเรียนทุกฝ่าย นอกจากนี้ยังได้ร่วมกันกำหนดนโยบายให้ทั้ง ๔ กลุ่มงานหลักของโรงเรียน ได้แก่ งานวิชาการ งานงบประมาณ บุคคล และบริหารทั่วไป นำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำเนินงานและจัดทำแผนงานโครงการต่าง ๆ โดยมุ่งเน้นพัฒนาระบบหลัก ๓ ระบบคือระบบการเรียนรู้ ระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน และระบบกิจกรรมนักเรียนตามกระบวนการพัฒนา PDCAระบบการเรียนรู้ เป็นระบบหลักที่มีความสำคัญจะต้องได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เกิดคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษาและเป้าประสงค์ที่กำหนดไว้ โดยโรงเรียนได้สมัครเข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ใช้หลักไตรสิกขาบูรณาการในระบบการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระ ทุกรายวิชาและทุกกิจกรรมเพื่อพัฒนาผู้เรียนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านการพัฒนา “การกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น” แสวงหาปัญญาและมีวัฒนธรรมเมตตาเป็นรากฐานการดำเนินชีวิตโดยมีผู้บริหารและคณะครูเป็นกัลยาณมิตร ในการพัฒนาระบบดูแลช่วยเหลือ นักเรียน เป็นภารกิจที่สำคัญงานหนึ่งของโรงเรียนที่เป็นส่วนหนึ่งของการบริหารจัดการศึกษา ซึ่งโรงเรียนได้ดำเนินการเช่น แต่งตั้งคณะกรรมการเครือข่ายผู้ปกครองนักเรียนการรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล การจำแนกคัดกรองนักเรียน การส่งเสริมพัฒนานักเรียนที่หลากหลาย (โฮมรูม การประชุมผู้ปกครองชั้นเรียนและการเยี่ยมบ้านนักเรียน) การป้องกัน ช่วยเหลือ และแก้ไขการส่งต่อนักเรียนที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาอย่างเป็นระบบและมีเครือข่ายสหวิชาชีพ

๓.๒ การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธมีขั้นตอนสำคัญ เช่น การเตรียมการ เตรียมทั้งบุคลากรผู้เกี่ยวข้อง แผนงาน ทรัพยากร ที่มุ่งเน้นสร้างศรัทธาและฉันทะในการพัฒนา การดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบต่างๆ ที่จัดเพื่อส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงามหรือปัญญาคุณธรรม ในการพัฒนาผู้เรียน การดำเนินการพัฒนาทั้งผู้เรียนและบุคลากร ตามระบบไตรสิกขาอย่างต่อเนื่อง โดยใช้สภาพและองค์ประกอบที่จัดไว้ข้างต้น ขึ้นต่อมาคือการ ดูแลสนับสนุนใกล้ชิดด้วยท่าทีของความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ที่จะทำให้การพัฒนาผู้เรียนและงานดำเนินได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อจากนั้น มีการปรับปรุงและพัฒนาอย่างต่อเนื่องด้วยอิทธิบาท ๔ และหลักปัญญาธรรมคือ ความสันโดษในกุศลธรรมและความไม่ย่อท้อในการพากเพียร เป็นต้น ขึ้นสุดท้ายของกระบวนการบริหารแต่เป็นฐานสู่การพัฒนาในลำดับต่อไป คือ ขึ้นประเมินผลและ เผยแพร่ผลการดำเนินงาน

จึงหะก้าการพัฒนาสู่โรงเรียนวิถีพุทธที่ชัดเจนมีประสิทธิภาพจำเป็นต้องพิจารณาองค์ประกอบและลำดับขั้นตอนที่เป็นระบบ และลำดับขั้นตอนขององค์ประกอบ ต่อไปนี้ เป็นข้อเสนอเชิงตัวอย่างหนึ่งที่สถานศึกษาสามารถนำไปพิจารณาปรับใช้ได้ตามความเหมาะสม ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้

ขั้นเตรียมการจัดสภาพและองค์ประกอบ : ที่จะเป็นปัจจัย เป็นกิจกรรม เป็นเครื่องมือสู่การพัฒนาผู้เรียนได้อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับลักษณะแห่งปัญญาคุณธรรม

ขั้นดำเนินการพัฒนาผู้เรียนและบุคลากรตามระบบไตรสิกขา : ซึ่งเป็นขั้นตอนที่เป็นหัวใจของการดำเนินการโรงเรียนวิสุทธิพุทธ ซึ่งต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง

ขั้นดูแลสนับสนุนใกล้ชิด : ที่จะช่วยให้การดำเนินทุกส่วนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพด้วยท่าทีความเป็นกัลยาณมิตร

ขั้นปรับปรุง พัฒนาต่อเนื่อง : ที่จะเน้นย้ำการพัฒนาว่าต้องมีมากขึ้นๆ ด้วยหลักอิทธิบาท 4 และอุปปัญญาธรรม

ขั้นประเมินผล และเผยแพร่ผลการดำเนินการ : ที่จะนำข้อมูลผลการดำเนินงานสู่การเตรียมการที่จะดำเนินการในรอบต่อไป เช่น ในปีต่อไป หรือใช้กับโครงการต่อเนื่องอื่น และนำผลสรุปจัดทำรายงานผลการดำเนินงานแจ้งแก่ผู้ที่เกี่ยวข้องให้ทราบ

โรงเรียนวิสุทธิพุทธ คือ โรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการบริหาร และการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้ได้พัฒนาการกิน อยู่ ดู ฟัง ให้เป็น โดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมแสงปัญญา และมีวัฒนธรรมเมตตา เป็นฐานการดำเนินชีวิต

๓.๒.๑ สภาพของสถานศึกษา

สถานศึกษาจัดสภาพในทุก ๆ ด้าน เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการ และส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาชีวิตให้สามารถกิน อยู่ ดู ฟังเป็นมีวัฒนธรรมแสงปัญญา ทั้งนี้การจัดสภาพจะส่งเสริมให้เกิดลักษณะของปัญญาคุณธรรม ๔ ประการ คือ

๑. สัมปรีทสังเสวะ หมายถึงการอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ อยู่ใน สิ่งแวดล้อมที่ดี ครู อาจารย์ดี มีข้อมูล มีสื่อที่ดี

๒. สัทธัมมัสสวณะ หมายถึง เอาใจใส่ศึกษาโดยมีหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี

๓. โยนิโสมนสิการ หมายถึง มีกระบวนการคิดวิเคราะห์พิจารณาหาเหตุผลที่ดีและถูกวิธี

๔. อัมมานุอัมมปฏิบัติ หมายถึง ความสามารถที่จะนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้ และดำเนินชีวิตได้ถูกต้องตามธรรมปัญญาคุณธรรม ๔ ประการนี้จะส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักไตรสิกขาได้อย่างชัดเจน สำหรับแนวคิดเบื้องต้นของการจัดสภาพในสถานศึกษาที่เหมาะสมในด้านต่าง ๆ มีลักษณะดังต่อไปนี้

๓.๒.๒ ด้านกายภาพ

สถานศึกษาจะจัดอาคารสถานที่ สภาพแวดล้อม ห้องเรียน และแหล่งเรียนรู้ที่ส่งเสริมการพัฒนาศีล สมาธิ และปัญญา เช่นมีศาลาพระพุทธรูปเด่นเหมาะสมที่จะชวนให้ระลึกถึงพระรัตนตรัย อยู่เสมอ มีมุมหรือห้องให้ศึกษาพุทธธรรม บริหารจิต เจริญภาวนาเหมาะสม หรือมากพอที่จะบริการผู้เรียน หรือการตกแต่งบริเวณให้เป็นธรรมชาติหรือใกล้ชิดธรรมชาติ ชวนมีใจสงบ และส่งเสริมปัญญา เช่น รมรื่น มีป้ายนิเทศ ป้ายคุณธรรม ดูแลเสียงต่าง ๆ มีให้อีกทีก็ ถ้าเปิดเพลงกระจายเสียงก็พิถีพิถันเลือกเพลงที่ส่งเสริมสมาธิ ประเทืองปัญญา เป็นต้น

๓.๒.๓ ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต

สถานศึกษาจัดกิจกรรมวิถีชีวิต ประจำวัน ประจำสัปดาห์ หรือในโอกาสต่าง ๆ เป็นภาพรวมทั้งสถานศึกษา ที่เป็นการปฏิบัติบูรณาการทั้ง ศิล สมาธิ และปัญญา โดยเน้นการมีวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมของการกิน อยู่ ดู ฟัง ด้วยสติสัมปชัญญะ เพื่อเป็นไปตามคุณค่าแท้ของการดำเนินชีวิต

๓.๒.๔ ด้านการเรียนการสอน

สถานศึกษามีการจัดหลักสูตรสถานศึกษา หรือจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการพุทธธรรม เพื่อพัฒนาผู้เรียนผ่านกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างชัดเจน เพื่อเป็นการพัฒนาผู้เรียนด้วยหลักพุทธธรรมอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ เช่น หลักสูตรสถานศึกษามีการกำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์และผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง ที่สะท้อนการพัฒนาไตรสิกขาไปพร้อม ๆ กัน ซึ่งกระบวนการจัดการเรียนรู้ควรมีลักษณะ “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” โดยนักเรียนมี กระบวนการเรียนรู้การพัฒนาทั้งด้านกาย(กายภาวนา) ด้านความประพฤติ(ศีลภาวนา) ด้านจิตใจ (จิตตภาวนา) และด้านปัญญา(ปัญญาภาวนา) โดยมุ่งให้นักเรียนมีคุณลักษณะ “กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น” เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาตนและสังคมโดยไม่เบียดเบียนผู้ใด และเกื้อกูลในการพัฒนามัธยมศึกษาแสงปัญญา และวัฒนธรรมเมตตา เช่น “การกิน อยู่ เป็น” เพื่อยังประโยชน์ในดำรงชีวิตที่อยู่ได้เหมาะสมเป็นไปตามคุณค่าแท้ หรือ “การดู ฟังเป็น” เพื่อเน้นประโยชน์ในการเรียนรู้เพิ่มพูนปัญญา

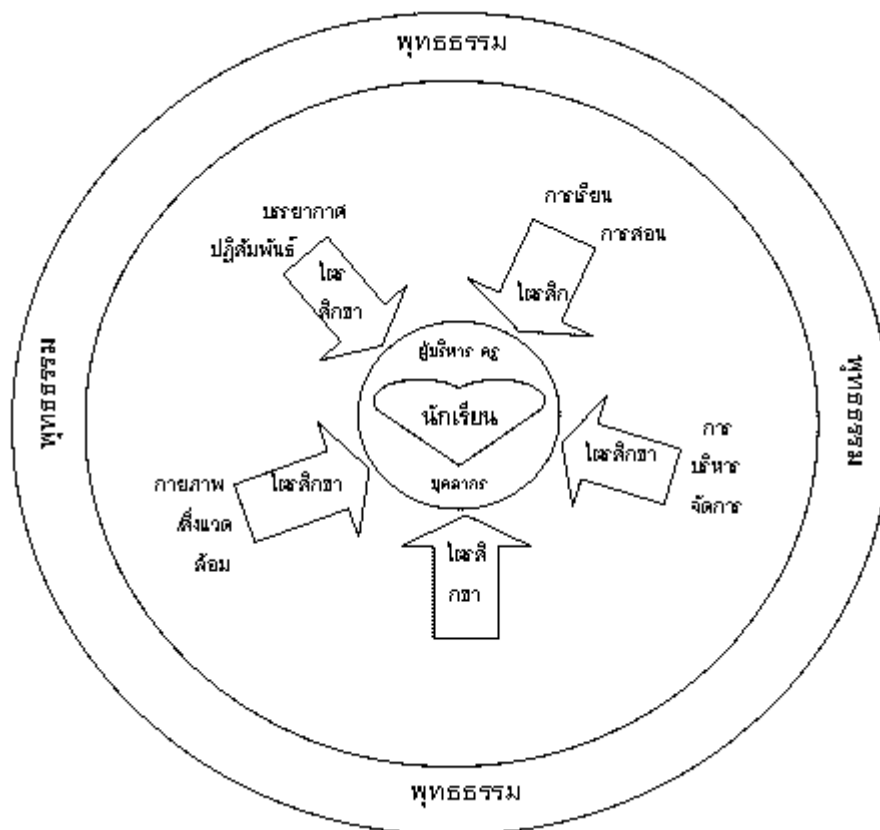
๓.๒.๕ ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์

สถานศึกษาส่งเสริมบรรยากาศของการใฝ่เรียนรู้ และพัฒนาไตรสิกขา หรือส่งเสริมการมีวัฒนธรรมแสงปัญญา และมีปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน มีบรรยากาศของการเคารพ อ่อนน้อม ยิ้มแย้มแจ่มใส การมีความเมตตา กรุณาต่อกัน ทั้งครูต่อนักเรียน นักเรียนต่อครู นักเรียนต่อนักเรียน และครูต่อครูด้วยกัน และสถานศึกษาส่งเสริมให้บุคลากรและนักเรียนปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น เช่น การลด ละ เลิกอบายมุข การเสียสละ เป็นต้น

๓.๒.๖ ด้านการบริหารจัดการ

สถานศึกษาโดยบุคลากรในสถานศึกษา ร่วมกับผู้ปกครอง และชุมชน สร้างความตระหนักและศรัทธา รวมทั้งเสริมสร้างปัญญาเข้าใจในหลักการและวิธีดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธร่วมกัน ทั้งนี้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายโดยเฉพาะอย่างยิ่งครูและผู้บริหารเพียรพยายามสนับสนุนโดยลักษณะต่าง ๆ และการปฏิบัติตนเอง ที่จะสนับสนุนและเป็นตัวอย่างในการพัฒนาผู้เรียนตามวิถีชาวพุทธ

ลักษณะรูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธตามรายละเอียดข้างต้นสรุปประเด็นสำคัญเป็นแผนภาพได้ดังต่อไปนี้

ภาพ ๒ แสดงรูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ

๓.๓ กิจกรรมเสนอแนะการพัฒนา

กิจกรรมนักเรียน ๔ ลักษณะ คือ กิจกรรมเสริมเนื้อหาสาระตามหลักสูตร กิจกรรมประจำวัน/ประจำสัปดาห์ กิจกรรมเนื่องในโอกาสวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา และกิจกรรมพิเศษอื่นๆ ตัวอย่างกิจกรรมเสนอแนะ เช่น พิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ ประกวดมารยาทชาวพุทธ บรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน กิจกรรมพุทธศาสนสุภาษิตวันละบท กิจกรรมไหว้พระสวดมนต์ แผ่เมตตาและสงบั้ง (สมาธิ) กิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมต้นไม้พูดได้(เน้นคติธรรม) กิจกรรมอบรมธรรมะ ๕ นาฬิกา เป็นต้น

การจัดลักษณะทางกายภาพโรงเรียนวิถีพุทธ มีลักษณะกายภาพที่เป็นธรรมชาติร่มรื่น สวยงาม สะอาด เป็นระเบียบ ปลอดภัย ให้ความรู้สึกผ่อนคลาย สบายกาย สบายใจ มีศูนย์รวมศรัทธาของครู นักเรียน และบุคคลในชุมชน คือมีพระพุทธรูปที่เด่นชวนให้ระลึกถึงพระรัตนตรัย มีสวนพุทธธรรม ประกอบด้วยต้นไม้สำคัญในพระพุทธศาสนา มีป้ายนิเทศ ป้ายคุณธรรม มีอาคารสถานที่ที่สะอาดเป็น

ระเบียบและเพียงพอต่อการใช้สอย มีแปลงเกษตร โรงฝึกงานที่เหมาะสมต่อการฝึกฝนคุณธรรมเพื่อประกอบสัมมาอาชีวะ มีห้องจริยธรรม ห้องสมุดพระพุทธศาสนา ทุกห้องเรียนมีพระพุทธรูปเพื่อให้ นักเรียน ได้ระลึกถึงพระรัตนตรัยอยู่เสมอ บรรยายภาคในห้องเรียนมีความสงบ สะอาด ครูและนักเรียน มีความสำรวมตนอยู่เสมอ สื่อและอุปกรณ์การเรียนการสอนทันสมัยครบครัน

๓.๔ การพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากรโรงเรียนวิถีพุทธ

หลักการ : ผู้บริหารสถานศึกษา ครู และบุคลากรมีความสำคัญต่อการพัฒนาผู้เรียนในระบบ ไตรสิกขา ทั้งในฐานะเป็นผู้อบรมสั่งสอน ผู้จัดการเรียนรู้ และการเป็นแบบอย่างที่ดีในการปฏิบัติตน บุคลากรทุกคนพัฒนาตามหลักไตรสิกขา มีคุณลักษณะเป็นผู้มีความรู้พุทธธรรมเป็นอย่างดี ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ สามารถจัดการเรียนรู้ตามวิถีพุทธ เป็นกัลยาณมิตร มีลักษณะของการเป็นผู้ที่สอนให้ความรู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น พร้อมจะช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาได้เป็นอย่างดี

หลักคิด : การพัฒนาบุคลากรของสถานศึกษาควรดำเนินการอย่างต่อเนื่อง มีรูปแบบวิธีการ หลากหลายเหมาะสมกับลักษณะและเงื่อนไขของตนเอง แนวทางสำคัญหนึ่งในการพัฒนาบุคลากร คือการ ปฏิบัติธรรมในวิถีชีวิตประจำวัน ทั้งนี้ผู้บริหารควรเป็นผู้นำในการพัฒนาตนเองและการปฏิบัติเป็นตัวอย่าง

หลักทำ : จัดให้มีแนวทางการพัฒนา เช่น วิเคราะห์สภาวะธรรมหรือภูมิธรรม ธรรมวุฒิ และ ลักษณะของบุคลากร ค้นหาบุคลากรแนวร่วม วางแผนพัฒนาบุคลากร ให้การยกย่อง ชมเชยแก่บุคลากร ที่พัฒนาจนเป็นแบบอย่างได้ จัดการพัฒนาจิตเจริญปัญญาย่อยรายสัปดาห์ หรือรายเดือน จัดฟังเทศน์ ปฏิบัติธรรมในสำนักต่างๆ ส่งเสริมการศึกษา ปฏิบัติธรรมด้วยตนเอง ส่งเสริมการถือศีล ๕ เป็นวิถีชีวิต

๓.๕ คุณลักษณะสำคัญของบุคลากรโรงเรียนวิถีพุทธ

ทั้งผู้บริหารสถานศึกษา ครู อาจารย์ และบุคลากร : ศรัทธาในพระพุทธศาสนา ละ เลิก จาก อบายมุข ถือศีล ๕ เป็นนิจ มีอุดมการณ์ที่จะพัฒนาตนเองและดำเนินชีวิตที่ติงาม เป็นผู้นำและปฏิบัติตน เป็นแบบอย่างในการทำความดีมีความเป็นกัลยาณมิตรต่อศิษย์ การเกื้อกูลสัมพันธ์สัมพันธ์โรงเรียนวิถีพุทธ และชุมชน

หลักการ : โรงเรียนวิถีพุทธกับชุมชนซึ่งประกอบด้วย บ้าน วัด แะสถาบันอื่นๆ ในชุมชน มีความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน เกื้อกูลร่วมมือกันและกันในการพัฒนานักเรียน และพัฒนาชุมชนสังคมในวิถี พุทธธรรมเพื่อประโยชน์สุขร่วมกัน

หลักคิด : โรงเรียนวิถีพุทธเพียรพัฒนาดน มีผลการพัฒนานักเรียนเป็นที่ยอมรับและศรัทธาของ ชุมชน เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาสถานศึกษา จัดระดมสรรพกำลังลักษณะต่างๆ อย่าง หลากหลาย ในการพัฒนางานทุกด้านของสถานศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การพัฒนานักเรียน นอกจากนี้ โรงเรียนวิถีพุทธจะต้องบริการวิชาการ อาคารสถานที่ ร่วมมือสนับสนุนกับชุมชน ในการพัฒนาภูมิธรรม

ภูมิปัญญา คุณธรรมจริยธรรม และกิจกรรมสัมาอาชีวะต่างๆแก่ชุมชน สังคม ด้วยเมตตาธรรมและด้วยความเป็นกัลยาณมิตร เพื่อให้เกิดความเจริญงอกงามและสันติสุข

หลักทำ : สถานศึกษาอาจพิจารณากำหนดและดำเนินงานตามวิสัยทัศน์ และแผนปฏิบัติการของสถานศึกษา ซึ่งบ่งชี้ถึงความเป็นพุทธอย่างเข้มแข็งและต่อเนื่อง จนบังเกิดผลที่ชัดเจนทั้งในด้านการบริหารจัดการ ด้านลักษณะทางกายภาพ ด้านบุคลิกภาพและคุณธรรมจริยธรรมของครู อาจารย์ นักเรียนและบุคลากรของโรงเรียนจนเป็นภาพที่เห็นได้ชัดเจน มีกิจกรรมเสนอเกื้อกูลสัมพันธ์ดังนี้

๑. สถานศึกษา บ้าน วัด ชุมชน ดำเนินกิจกรรมร่วมกันในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาและวันตามประเพณี
๒. สถานศึกษานำสถานศึกษาร่วมกิจกรรมของวัดและชุมชน
๓. สถานศึกษาต้องเป็นของชุมชนโดยเปิดต้อนรับผู้ปกครองและชุมชนตลอดเวลา (open house)
๔. เปิดห้องสมุดเพื่อให้ชุมชนใช้บริการได้ในเวลาวันหยุด รวมทั้งสนามกีฬา หอประชุม
๕. เป็นศูนย์กลางของชุมชนในด้านวิชาการ และวิชาชีพ
๖. ร่วมกับวัดในชุมชนจัดการเรียนธรรมศึกษา กิจกรรมทางด้านศาสนาต่างๆ
๗. จัดกิจกรรมเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสถานศึกษา บ้าน วัด ชุมชน
๘. เสริมสร้างความเข้มแข็งของระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน
๙. ประชาสัมพันธ์ผลงานของโรงเรียนในรูปแบบต่างๆ
๑๐. ยกย่องเชิดชูเกียรติของผู้กระทำความดีทั้งครู นักเรียน บุคลากรของสถานศึกษา และบุคลากรในชุมชนเพื่อเป็นตัวอย่างแก่บุคคลทั่วไปเพื่อให้วิถีพุทธ เป็นวิถีชีวิตของคนทั้งชุมชน

๓.๖ โรงเรียนวิถีพุทธในต่างประเทศ

๓.๖.๑ โรงเรียนวิถีพุทธในประเทศอินเดีย

โรงเรียนวิถีพุทธ ชื่อนี้เชื่อว่าหลายคนคงเคยได้ยินกันมาแล้ว เพราะเป็นสถานศึกษาในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ อีกรูปแบบหนึ่งที่มีการนำหลักธรรมคำสอนกับหลักสูตรการจัดการเรียนการสอน และการบริหารสถานศึกษา เพื่อมุ่งหวังที่จะสร้างเด็กไทยรุ่นใหม่ให้มีความรู้เชิงวิชาการควบคู่ไปกับการได้รับการพัฒนาด้านคุณธรรม จริยธรรม เรียกได้ว่าต้องการพัฒนาผู้เรียนให้มีความเป็นคนที่สมบูรณ์นั่นเอง

ความจริงแล้วการนำหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนามาบูรณาการเข้ากับการเรียนการสอนก็มีการปฏิบัติอยู่แล้วในสถานศึกษาทุกแห่งไม่ว่าจะเป็นการส่งเสริมการปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวัน การถือศีล ๕ ลด ละ เลิก อบายมุข ฯลฯ เพียงแต่โรงเรียนวิถีพุทธจะเน้นการเอาจริงเอาจังกับทั้งผู้เรียน ครู อาจารย์และผู้บริหารสถานศึกษา โดยได้เริ่มนำร่องดำเนินการในโรงเรียนประมาณ ๘๐ แห่ง ทั่วประเทศ ตั้งแต่ต้นปีการศึกษา ๒๕๔๖ เป็นต้นมา ๑ ปีเศษที่ผ่านมาผลการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธเป็นอย่างไร เป็นสิ่งที่น่าจับตามองและเอาใจช่วยกันต่อไปแต่สำหรับวันนี้เราลองไปดูโรงเรียนวิถีพุทธสไตล์

อินเดียต้นบ้าง ซึ่งแม้ว่าในอินเดียจะมีผู้นับถือศาสนาพุทธเพียง ๑% ของจำนวนประชากรทั้งประเทศ แต่ชาวพุทธในอินเดียก็มีวัตรปฏิบัติที่น่าสนใจเช่นกัน โดยเฉพาะการนำหลักพระพุทธธรรมมาบูรณาการเข้ากับวิถีชีวิตประจำวันซึ่งเป็นวิธีการที่ไม่แตกต่างจากพุทธศาสนิกชนชาวไทย

Panchasila Public School เมืองคยา รัฐพิหาร เป็นโรงเรียนเล็กๆของชาวพุทธ ตั้งอยู่ห่างจากพระเจดีย์พุทธคยา สถานที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าประมาณ ๓ กิโลเมตร โดยปัจจุบันโรงเรียนเปิดสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาล ๑-๒ และประถม ๑-๕ มีครู ๕ คน และนักเรียนทั้งหมด ๒๔๐ คน และทุกคนนับถือศาสนาพุทธ ซึ่งมาจากครอบครัวที่อยู่ในพื้นที่บริเวณใกล้โรงเรียน ส่วนการเข้าเรียนจะไม่มีสอบคัดเลือกแต่อย่างใด แม้จะเป็นโรงเรียนขนาดเล็กบนเนื้อที่ไม่ถึง ๒ ไร่ ที่อยู่ได้ด้วยเงินบริจาคและเก็บค่าธรรมเนียมจากผู้เรียน เพียงน้อยนิด แต่บรรยากาศเรียนในห้องเรียนที่ต้องเรียนรวมกันถึง ๔ ชั้นเรียนในห้องเดียวกัน หรือในห้องเรียนที่มีสภาพคล้ายเรือนเพาะชำกลับเต็มไปด้วยบรรยากาศของความสุขสนุกสนาน แม้อุณหภูมิกว่า ๓๙ องศาเซลเซียสจะร้อนแบบนั้นถือว่าปกติแบบไม่น่าเชื่อก็ต้องเชื่อ

Ramsewak Yadav ครูใหญ่ เล่าว่าที่โรงเรียนจะเปิดสอนวันจันทร์ถึงเสาร์ โดยวันจันทร์ถึงศุกร์เปิดสอนตั้งแต่ ๐๘.๐๐ - ๑๒.๓๐ น. ส่วนวันเสาร์เปิด ๐๘.๐๐-๑๑.๐๐ น. โดยการจัดการเรียนการสอนด้านวิชาการก็เป็นไปตาม หลักสูตรเหมือนโรงเรียนสำหรับเด็กทั่วไป แต่ที่นี่จะเน้นการสอนให้เด็กรู้จักนำหลักธรรมเข้ามาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันเป็นสำคัญ ดังนั้นกิจกรรมที่ต้องปฏิบัติเป็นประจำทุกเช้าคือการสวดมนต์ โดยเด็กทุกคนจะเข้านั่งรวมกันในห้องประชุมเพื่อสวดมนต์ และนั่งสมาธิ หลังจากนั้นจึงแยกย้ายกันไปเรียนในชั้นเรียนของตนซึ่งอยู่ในห้องประชุมนั่นเองเพียงแต่แยกกันไปคนละฝั่งซ้ายขวาและกลางห้องประชุม

ในการจัดการเรียนการสอน Ramsewak ย้ำว่าไม่ใช่พร่ำสอนกันแต่ทฤษฎี แต่จะต้องกระตุ้นให้เด็กได้ปฏิบัติด้วย ดังนั้นหลักพุทธธรรมที่สอนให้ทำความดี ละเว้นความชั่ว ทำจิตใจให้บริสุทธิ์ จึงถูกปลูกฝังให้แก่เด็กอย่างสม่ำเสมอผ่านการปฏิบัติจริง โดยเฉพาะการทำความดีสามารถทำได้มากมาย ไม่ว่าจะเป็นการช่วยเหลือผู้อื่น การปิดกวาดห้องเรียนนำขยะไปทิ้ง มีความสามัคคี ตั้งใจเรียน เคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ รู้จักการให้ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ หรือช่วยเหลือตัวเองไม่สร้างภาระให้แก่ผู้อื่น โดยเด็กจะต้องนำความดีที่ได้ปฏิบัติมาเล่าให้เพื่อนๆฟังในชั้นเรียนด้วยสำหรับครูอาจารย์ก็แน่นอนจะต้องประพฤติปฏิบัติด้วยเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่เด็กนักเรียนด้วยเช่นกัน

ดูแล้วก็หลักปฏิบัติง่ายๆนี่เองแต่ในสังคมของมนุษย์โลกบางครั้งเรื่องง่ายๆแบบนี้กลับถูกละเลยไม่ใส่ใจไปอย่างน่าเสียดาย ดังนั้นคงเป็นการดีถ้าจะเริ่มปลูกฝังเรื่องดีๆแบบนี้ตั้งแต่วัยเยาว์ ควรนึกคิดดีๆจะได้หยั่งรากลึกลงไปในจิตใจอย่างแท้จริง ซึ่งก็ต้องยอมรับว่า Panchasila Public School จะเป็นเพียงโรงเรียนขนาดเล็กที่ตั้งอยู่กลางทุ่งนาห่างไกล แต่กลับมีวิธีการจัดการเรียนการสอนตามแนววิถีพุทธได้อย่างน่าประทับใจ สังเกตได้จากเด็กนักเรียนตัวน้อยๆหน้าตาอิ้มแย้มแจ่มใสมีความสุขกับการเรียนทุกคน

จากตัวอย่างนี้จะเห็นว่าการนำหลักพุทธธรรมมาบูรณาการเข้ากับการเรียนการสอน รวมถึงการนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันไม่ได้เป็นเรื่องยากเกินกว่าจะปฏิบัติกันได้เลยขึ้นอยู่กับว่าเราได้ละเลย

เราอย่ามองว่าธรรมะเป็นเรื่องไกลตัว
ทรงคุณค่าเหลือเกิน

ลองเขยิบเข้าไปใกล้อีกนิดแล้วจะรู้ว่าธรรมะเป็นของใกล้ตัวที่

๓.๖.๒ โรงเรียนวิถียุทธในประเทศไทย

โรงเรียนธรรมะนี้ถือเป็นโรงเรียนพุทธ แห่งแรกในเมืองไอร์แลนด์ ประเทศอังกฤษ มีการเปิดการเรียนการสอนมาเป็นเวลาเจ็ดปีแล้ว โดยเริ่มต้นที่มีนักเรียนเพียงสองคน เข้าเรียนกันในห้องนั่งเล่นของโรงเรียนกระทั่งปัจจุบันมีนักเรียนสนใจเข้าเรียนกว่า ๗๐ คน

นายเควิน ฟอสซี ซึ่งเป็นอาจารย์ใหญ่ของโรงเรียนธรรมะเล่าว่า เมื่อครั้งที่พระทิเบต (เพมา คอร์จี) มาเยี่ยมโรงเรียนแห่งนี้ ท่านได้บอกให้เด็กนักเรียน ที่มีอายุตั้งแต่ ๔ ขวบ เดินเข้าไปในสวนภายในโรงเรียนมีจุดประสงค์เพื่อต้องการให้เด็กนักเรียนหา สิ่งที่อยู่ในสังคมได้อย่างถาวรและตลอดไป

“ทันใดคำพูดของพระทิเบตจบลง เหล่านักเรียนทั้งหมด ได้พากันวิ่งกรูเข้าไปในสวนทันที แล้วก็ได้ถือเอาก้อนหินกลับมาจนคนละก้อนสองก้อน พร้อมกันรอยยิ้มที่ใสๆ ไร้เดียงสา สวนพวกเด็กโตไม่ได้วิ่งออกไปเลยเพราะพวกเขารู้ว่าไม่มีอะไรจะคงอยู่ตลอดไปนั่นเอง” ครูใหญ่เล่าถึงสิ่งที่เด็กนักเรียนได้จากธรรมะ ครูใหญ่ฟอสซี ยังกล่าวด้วยความรู้สึกภูมิใจและพอใจในสิ่งที่เด็กนักเรียนได้กระทำออกมาเช่นนี้ เพราะนั่นหมายความว่า เด็กนักเรียนเหล่านี้ได้เข้าใจ หลังจากการเรียนรู้ในคำสอนอันมีค่าภายในพระพุทธศาสนาในข้อที่ว่า “ไม่มีอะไรคงทนถาวร” และยืนยันการเรียนธรรมะไม่ได้ชักจูงให้ใครมลาย เพียงแต่อยากจะบอกว่ามีวิถีชีวิตบางรูปแบบที่สามารถช่วยคุณคุณในการดำรงชีวิตได้

เมื่อปี ๒๕๔๔ องค์ดาไลลามะ ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ พระลิขิตตอนหนึ่งที่ทรงประทานแก่โรงเรียนแห่งนี้ว่า มีใจความว่า ฟังระลึกว่า มนุษย์เราทุกคนเหมือนกัน ที่สำคัญคือ คนแต่ละคนสามารถพัฒนาจิตใจให้มีความเมตตากรุณา และเคารพรักผู้อื่นได้ด้วยการฝึกจิตใจและปรับเปลี่ยนวิธีคิดซึ่งสิ่งเหล่านี้หากได้ฝึกตั้งแต่วัยเด็กก็จะง่ายขึ้นเพราะจิตใจยังอ่อนโยน นอกจากนี้มีผู้ปกครองของเด็กนักเรียนที่นับถือศาสนาพุทธประมาณ ๔๐% แต่ไม่ว่าจะนับถือศาสนาอะไร ทุกคนอยากให้ลูกหลานได้รับสิ่งที่ต่างไปโรงเรียนธรรมะแห่งนี้เป็นสถานที่ซึ่งเด็กๆ จะเติบโตขึ้นมาพร้อมด้วยความมีน้ำใจรู้จักรักและสงสารผู้อื่น

ส่วนความเห็นของผู้ปกครองคนหนึ่ง มาร์ลีน ร็อดเวล-บราวน์ ได้นำลูกออกจากโรงเรียนเดิมมาแล้ว ให้มาเรียนอยู่ที่โรงเรียนแห่งนี้ เนื่องจากทนไม่ได้ที่เห็นครูโรงเรียนพุทธจาตะคอกใส่ลูกชาย ส่งผลให้ลูกชายของตนต้องร้องไห้อยู่ประจำ แต่เมื่อได้ย้ายลูกมาเรียนที่โรงเรียนธรรมะแล้วพฤติกรรมของลูกชายก็เริ่มเปลี่ยนแปลงนิสัยจากเดิมไปเป็นคนละคน และซูซี่ นิกัส ผู้ปกครองของนักเรียนอีกคนหนึ่ง ได้กล่าวเสริมว่า ตนเองได้ส่งลูกสาว (ลอรา) มาเข้าโรงเรียนนี้ตั้งแต่ช่วงก่อตั้งโรงเรียนใหม่ๆ ช่วงนั้นได้ทำงานในตำแหน่ง ฝ่ายธุรการของโรงเรียนแห่งนี้ หลังจากลูกสาวต้องไปเรียนต่อในโรงเรียนมัธยมที่มีนักเรียนร่วม ๑,๗๐๐ คนก็มีความสุขเป็นห่วงอะไรเพราะที่นี่ได้หล่อหลอมให้ลูกสาวมีความเชื่อมั่นในตัวเองมากสอนให้เป็นตัวของตัวเอง

“ใครก็ตามที่ได้มาเยี่ยมโรงเรียนแห่งนี้ จะรู้สึกทันทีถึงความสงบและความเป็นมิตร เด็กนักเรียน

ที่มีใบหน้ายิ้มแย้มแจ่มใส พร้อมทั้งจะช่วยเหลือทุกเมื่อ รู้จักใช้ถ้อยคำไม่มีการตะโกนหรือตะคอกใส่กัน ทั้งครูและนักเรียนพูดจากัน ด้วยความสุภาพ และให้เกียรติซึ่งกันและกัน โรงเรียนสอนตาหลักสูตรของประเทศ และเพิ่มวิชาภาษาฝรั่งเศส ศิลปะ ดนตรี และไอที แต่ก็ไม่มีสิ่งที่จะปลูกฝังความมีน้ำใจ และการคำนึงถึงจิตใจผู้อื่น” คำบอกเล่าจากผู้ปกครองนักเรียน

๓.๗ ตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ

เพื่อให้การพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธในเชิงเป้าหมายมีความชัดเจน และสามารถเป็นเครื่องมือให้สถานศึกษาและผู้เกี่ยวข้องทุกระดับ ในการนิเทศติดตามตลอดจนการทบทวนและการประเมินผลการดำเนินงานการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธได้ กระทรวงศึกษาธิการจึงได้จัดทำ “ตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ” ขึ้นโดยวิเคราะห์จากเอกสาร “แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ” เป็นหลัก และได้รับการตรวจพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิหลายคณะ ซึ่งคาดหวังว่า “ตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ” จะช่วยให้การดำเนินงานและการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ ในทุกระดับเป็นไปตามหลักการที่เหมาะสมและเป็นแนวทางเดียวกัน

ตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธประกอบด้วย ๔ ด้านใหญ่ คือ ด้านปัจจัย (input) ด้านกระบวนการ(process) ด้านผลผลิต (output) และด้านผลกระทบ (outcomes/impact) ในแต่ละด้านมีรายละเอียดดังนี้

๓.๗.๑ ตัวชี้วัดด้านปัจจัย (input)

ตัวชี้วัดด้านปัจจัย กำหนดเฉพาะปัจจัยสำคัญที่เป็นเงื่อนไขหลัก และส่งผลอย่างชัดเจนต่อการพัฒนานักเรียนและงานโรงเรียนวิถีพุทธตามระบบไตรสิกขา เพื่อให้ทุกฝ่ายตระหนักถึงความสำคัญเชิงเหตุและผลของการดำเนินการพัฒนา ซึ่งมีจุดเน้นในการพัฒนาโรงเรียนทั้งระบบมาตรฐานด้านปัจจัยที่ต้องการ คือ “โรงเรียนมีบุคลากรที่มีคุณลักษณะที่ดีในวิถีพุทธ มีการบริหารจัดการ มีหลักสูตร มีแหล่งเรียนรู้และสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมการพัฒนาตามหลักไตรสิกขา” ดังนี้

๑.บุคลากรที่มีคุณลักษณะที่ดีดังนี้

๑.๑ ผู้บริหารที่มีคุณลักษณะที่ดี หมายถึง บุคคลที่มีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม (ลด ละ เลิก อบายมุข) มีศีลธรรม และปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี มีพรหมวิหารธรรม ประดับใจ มีความซื่อสัตย์ จริงใจในการทำงาน มีความเข้าใจที่ถูกต้องในพระรัตนตรัยนันทิและศรัทธาในพระพุทธศาสนา

๑.๒ ครูมีคุณลักษณะที่ดี หมายถึง บุคคลที่มีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม (ลด ละ เลิก อบายมุข) มีศีลธรรม และปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี มีพรหมวิหารธรรม มีความเป็นกัลยาณมิตร มุ่งพัฒนาให้ผู้เรียนเกิดความเจริญงอกงามตามหลักไตรสิกขา รู้ เข้าใจหลักการพัฒนาผู้เรียนตามหลักไตรสิกขา

๒.การบริหารจัดการดำเนินการอย่างเป็นระบบ

๒.๑ ระบบบริการ หมายถึง มีการกำหนดวิสัยทัศน์หรือปรัชญา พันธกิจ

เป้าหมาย ธรรมเนียม หรือแผนกลยุทธ์ที่มีจุดเน้นในการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ แต่ตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษาหรือคณะกรรมการการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธและบริหารการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง โดยผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย คือ บ้าน วัด โรงเรียน มีส่วนร่วมปลูกฝังศรัทธาสร้างเสริมปัญญาในพระพุทธศาสนาให้เกิดขึ้นกับบุคลากร และผู้เกี่ยวข้อง ร่วมมือกับผู้ปกครอง วัด และชุมชน เพื่อพัฒนาผู้เรียนและชุมชนมีการนิเทศ กำกับ ติดตาม การดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธอย่างต่อเนื่อง มีระบบตรวจสอบประเมินผล และเปิดโอกาสให้มีการเสนอแนะอย่างเป็นกัลยาณมิตรเพื่อการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

๒.๒ ระบบหลักสูตรสถานศึกษา หมายถึง หลักสูตรสถานศึกษา หน่วยการเรียนรู้และแผนการจัดการเรียนรู้บูรณาการพุทธธรรมทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้

๓. กายภาพและสิ่งแวดล้อม หมายถึง จัดประดิษฐานพระพุทธรูปประจำโรงเรียน และประจำห้องเรียนอย่างเหมาะสม มีป้ายนิเทศ ฝ้ายคติดธรรม คำขวัญคุณธรรมจริยธรรมโดยทั่วไปในบริเวณโรงเรียน สภาพโรงเรียนสะอาด ปลอดภัย สงบ ร่มรื่น เรียบง่าย ใกล้ชิดธรรมชาติ บริเวณโรงเรียนปราศจากสิ่งเสพติดอบายมุขสิ่งมอมเมาทุกชนิด

๓.๗.๒ ตัวชี้วัดด้านกระบวนการ(process)

กระทรวงศึกษาธิการกำหนดปัจจัยด้านนี้เพื่อส่งเสริมให้กระบวนการพัฒนาเป็นไปอย่างชัดเจน รอบคอบ มีประสิทธิภาพ มาตรฐานด้านกระบวนการที่ต้องการเกิด คือ “โรงเรียนจัดบรรยากาศและกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาผู้เรียน ให้เป็นไปตามหลักไตรสิกขาและบูรณาการในวิถีชีวิต” ดังนี้

๑.การเรียนการสอนที่บูรณาการไตรสิกขา

๑.๑ กระบวนการจัดการเรียนรู้ หมายถึง มีการจัดการเรียนรู้โดยบูรณาการพุทธธรรมหรือหลักไตรสิกขา ในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้และเชื่อมโยงกับชีวิตประจำวัน ส่งเสริมให้มีการนำหลักธรรมมาเป็นฐานในการคิดวิเคราะห์และแก้ปัญหา จัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการใฝ่รู้และแสวงหาความรู้ด้วยตนเองอยู่เสมอ จัดกิจกรรมบริหารจัดการจิตเจริญปัญญาทั้งในการเรียนการสอนและในกิจกรรมการดำรงชีวิตประจำวัน

๑.๒ การใช้สื่อและแหล่งเรียนรู้ หมายถึง ใช้สื่อการเรียนรู้และแสวงหาความรู้ด้วยตนเองอยู่เสมอ นิมนต์พระสงฆ์หรือเชิดชูภูมิปัญญาทางพุทธศาสนามาสอนนักเรียนสม่ำเสมอ จัดให้นักเรียนไปเรียนรู้ที่วัดหรือศาสนสถานที่ใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ประจำของโรงเรียนอย่างต่อเนื่อง

๑.๓ การวัดและประเมินผล หมายถึง มีการวัดและประเมินผลตามสภาพจริงด้วยวิธีการหลากหลาย ครอบคลุมตามหลักภาวนา ๔ (กาย ศิล สมาธิ ปัญญา) โดยจุดเน้นเพื่อการพัฒนา นักเรียนต่อเนื่อง

๒.บรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตร

๒.๑ บรรยากาศปฏิสัมพันธ์ที่ส่งเสริม “ การสอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น ” หมายถึง ส่งเสริมความสัมพันธ์แบบกัลยาณมิตร อ่อนน้อมถ่อมตน เคารพให้เกียรติซึ่งกันและกัน ยิ้ม

แย้ม มีเมตตาต่อกันทั้งครูต่อนักเรียน ครูต่อครู นักเรียนต่อนักเรียน และครูต่อผู้ปกครอง ส่งเสริมบรรยากาศ ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน ใฝ่สร้างสรรค์ ส่งเสริมบุคลากรและนักเรียนให้ปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีต่อผู้อื่น ส่งเสริมยกย่องเชิดชูผู้ทำดีเป็นประจำ

๓.กิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต

๓.๑ กิจกรรมพื้นฐานชีวิตประจำวัน หมายถึง ฝึกฝนอบรมให้เกิดการกิน อยู่ ดู ฟังเป็น(รู้เข้าใจเหตุผล และได้ประโยชน์ตามคุณค่าแท้ ตามหลักไตรสิกขา) ส่งเสริมกิจกรรมทางรับผิดชอบดูแลรักษาพัฒนาอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อมอย่างสม่ำเสมอจนเป็นนิสัย

๓.๒ กิจกรรมทางพระพุทธศาสนา หมายถึง มีการส่งเสริมปฏิบัติกิจกรรมพระพุทธศาสนาอย่างเห็นคุณค่ารู้เข้าใจเหตุผล จัดกิจกรรมส่งเสริมการรำลึกและศรัทธาในพระรัตนตรัยเป็นประจำและในโอกาสสำคัญอย่างต่อเนื่อง เป็นวิถีชีวิต ส่งเสริมให้ทุกคนมีส่วนร่วมและเห็นคุณค่าในการรักษาและสืบทอดพระพุทธศาสนา

๓.๗.๓ ตัวชี้วัดด้านผลผลิต(output)

ตัวชี้วัดด้านผลผลิตกำหนดเฉพาะผลที่เกิดกับผู้เรียนกำหนดโดยวิเคราะห์จากหลักภาวนา ๔ คือ มืองค์ประกอบด้านกาย ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเป็นผลที่ผู้เรียนควรได้รับจากการพัฒนาตามระบบไตรสิกขา การกำหนดปัจจัยด้านนี้เพื่อส่งเสริมให้สถานศึกษามีเป้าหมายการพัฒนาโรงเรียนวิสุทธิเพื่อพัฒนาผู้เรียนอย่างชัดเจน มาตรฐานด้านผลผลิตที่ต้องการให้เกิด คือ “ผู้เรียนได้รับการพัฒนาเป็นผู้มีคุณลักษณะ กิน อยู่ ดู ฟังเป็น (ภาวนา ๔) ดำเนินชีวิตอย่างมีคุณค่าและมีความสุข” ดังนี้

๑.พัฒนากาย ศีล จิต และปัญญาอย่างบูรณาการ (ภาวนา ๔)

๑.๑ กาย (กายภาพ) หมายถึง มีการบริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ ในปริมาณและคุณภาพที่เหมาะสม ได้คุณค่า การดูแลร่างกายและการแต่งกายสะอาด เรียบร้อย ดำรงชีวิตอย่างเกื้อกูลสิ่งแวดล้อม

๑.๒ ศีล หมายถึง มีศีล ๕ เป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต มีวินัย ซื่อสัตย์ มีความรับผิดชอบตรงต่อเวลาสามารถพึ่งตนเองได้หรือทำงานเลี้ยงชีพด้วยความสุจริต

๑.๓ จิต หมายถึง มีความกตัญญูรู้คุณ ตอบแทนคุณ มีจิตใจ เมตตา กรุณา (เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ แบ่งปัน) ต่อกัน ทำงานและเรียนรู้ อย่างตั้งใจ อุดหนุน ขยันหมั่นเพียร มีสุขภาพจิตดี แจ่มใส ร่าเริงเบิกบาน

๑.๔ ปัญญา หมายถึง มีศรัทธาและความเข้าใจที่ถูกต้องในพระรัตนตรัย รู้บาปบุญ คุณ โทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ ใฝ่รู้ใฝ่ศึกษา แสวงหาความจริง และใฝ่สร้างสรรค์ พัฒนางาน อยู่เสมอ รู้เท่าทัน แก้ไขปัญหาชีวิตและการทำงานได้ด้วยสติปัญญา

สรุปท้ายบท

เพื่อศึกษาถึงความหมายและความสำคัญ ของงานอภิบาลในโรงเรียนโดยใช้รูปแบบการวิเคราะห์ของสตาร์รัท (Starratt) เกี่ยววับภาวะผู้นำด้านจริยธรรม การทำงานอภิบาลและการศึกษาการเปลี่ยนแปลง โดยวิธีการวัดคุณภาพและจำนวน เก็บข้อมูลโดยใช้แบบวัดความคิดแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ เกี่ยวกับความคิดเห็นของครู ผู้บริหารระดับกลางและระดับบนในเรื่องการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอภิบาลในโรงเรียน การค้นพบคือ ขั้นตอนการทำงานอภิบาลในโรงเรียน ความหมายของงานอภิบาลและการจัดสรรทรัพยากรที่เหมาะสมเพื่องานอภิบาล เช่น เวลา งบประมาณ บุคลากร การพัฒนาแบบมืออาชีพ การวางแผนงาน การแบ่งโรงเรียนระดับมัธยมออกเป็นระดับกลางและระดับสูงทำให้เกิดความร่วมมือที่ดีของครูและผู้บริหารในการตัดสินใจเกี่ยวกับจริยธรรมการศึกษานี้ทำให้ความต้องการอันสำคัญที่จะรวมขั้นตอนการตัดสินใจจากระดับบนสู่ระดับล่างระดับล่างสู่ระดับบนเข้าด้วยกัน

เมอร์รี่และโจเซฟ (Murry and Josseph) ได้ศึกษาเรื่อง การวิเคราะห์หลักคุณธรรมของผู้นำที่นำไปประพฤติปฏิบัติในโรงเรียน โดยการวิเคราะห์ของผู้บริหาร ครู และนักเรียน ผลการวิเคราะห์พบว่า คุณธรรมจริยธรรมในการบริหารงานของผู้บริหารในโรงเรียนที่มีคุณภาพ ได้แก่การดูแลห่วงใย ความยุติธรรม และความรับผิดชอบ ส่วนการศึกษาคุณธรรมของผู้บริหารจะส่งผลสะท้อนออกมาคือ ความจริงใจ ความซื่อสัตย์ ความยุติธรรม และความมีประชาธิปไตย ผู้บริหารจะต้องพิจารณาถึงคุณค่าของจริยธรรม ความเห็น และมติที่ประชุม อันเป็นตัวช่วยพัฒนารูปแบบและยุทธวิธีในการสร้างเสริมคุณธรรมให้กับผู้บริหารในโรงเรียน

บทที่ ๔

หลักการและวิธีการจัดหลักสูตรการเรียนการสอน

วัตถุประสงค์ประจำบท

- เมื่อศึกษาเนื้อหาในบท ๔ แล้ว นิสิตสามารถ
- ๑.อธิบายการจัดการเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธได้
 - ๒.อธิบายการจัดวิถีพุทธสู่วิถีการเรียนรู้ได้
 - ๓.อธิบายกิจกรรมการพัฒนานักเรียนได้

เนื้อหาประจำบท

- ๑.การจัดการเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ
- ๒.การจัดวิถีพุทธสู่วิถีการเรียนรู้
- ๓.กิจกรรมการพัฒนานักเรียน

๔.๑ ความนำ

การบริหารหลักสูตร นับว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญขั้นหนึ่งของการพัฒนาหลักสูตร เพราะนอกจากจะต้องมีการวางแผน และ เตรียมการล่วงหน้าแล้วยังต้องติดตามผลการดำเนินงานอย่างใกล้ชิดด้วย ผู้ที่รับผิดชอบในการบริหารงานจะต้องดูแลกำกับงาน เพื่อให้การบริหารหลักสูตรดำเนินไปอย่างราบรื่น และ บรรลุความมุ่งหมายที่วางไว้ ความรับผิดชอบของผู้บริหาร ในการสนับสนุน การส่งเสริมการกำกับดูแลงาน จะสามารถทำให้การบริหารหลักสูตรประสบความสำเร็จการบริหารหลักสูตร ผู้บริหารต้องเข้าอย่างถ่องแท้ สามารถนำหลักสูตรไปสู่เป้าหมายที่แท้จริงได้ก็นับว่าหลักสูตรนั้นประสบความสำเร็จ การบริหารหลักสูตร จัดทำในหลายระดับ ได้แก่ระดับส่วนกลาง ระดับท้องถิ่นและระดับโรงเรียน หัวใจของการบริหารหลักสูตร คือ การจัดการเรียนการสอน ซึ่งประกอบด้วย การจัดกลุ่มผู้เรียน การจัดครูเข้าสอนและการจัดทำแผนการสอนรวมทั้งการนิเทศติดตามผลการส่งเสริมการใช้หลักสูตรซึ่งทำได้ตั้งแต่ก่อนการสอนขณะกำลังสอนและ หลังการสอนการบริหารจัดการหลักสูตร (Curriculum Engineering or Administration of the Curriculum System) เป็นการบริหารงานทางด้านวิชาการ หรือ การนำหลักสูตรไปใช้ซึ่งเปรียบเสมือนการบริหารกิจกรรมทุกชนิดในโรงเรียน เกี่ยวข้องกับการปรับปรุงพัฒนาการเรียนการสอน ให้ได้ผลดีและมี ประสิทธิภาพสูงสุด ในการบริหารหลักสูตรนั้น ผู้ที่ทำหน้าที่ส่วนใหญ่ในโรงเรียนจะได้แก่ครูใหญ่ อาจารย์ใหญ่ หรือผู้อำนวยการโรงเรียน หัวหน้าสายวิชาการ บุคคลเหล่านี้จะทำงานร่วมกับ ครูโดยการทำงานร่วมกัน กระตุ้นช่วยเหลือ แนะนำให้กำลังใจ ควบคุม สนับสนุน ประสานงานให้ครูทำงาน ร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพในการสอน

๔.๒ การจัดการเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ

๑. หลักสูตรสถานศึกษา

- ๑.๑ สอดแทรก เพิ่มเติม พุทธธรรมในวิสัยทัศน์ คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียน
- ๑.๒ เพิ่มเติม คุณธรรม จริยธรรม ในผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง
- ๑.๓ ให้มีการบูรณาการพุทธธรรมในการจัดหน่วยการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระ
- ๑.๔ สอดแทรก ความรู้ และการปฏิบัติจริงในการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระ กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน และสถานการณ์อื่น ๆ นอกห้องเรียน ได้แก่ บูรณาการในการเรียนรู้ บูรณาการในวิถีชีวิต และ บูรณาการไตรสิกขาเข้าในชีวิตประจำวัน

ศึกษาเพิ่มเติมได้จากเอกสาร”การจัดการเรียนรู้สาระพระพุทธศาสนา”กรมวิชาการ(๒๕๔๖)

๒. ผู้สอน

- ๒.๑ เป็นตัวอย่างที่ดีในลักษณะ “สอนให้รู้ ให้ทำดู อยู่ให้เห็น” อย่างสม่ำเสมอ
- ๒.๒ เป็นกัลยาณมิตรของผู้เรียน มีเมตตาธรรม ความอ่อนโยน อดทน อดกลั้นและ สร้างเสริมกำลังใจแก่ผู้เรียนอยู่เสมอ

๓. กระบวนการเรียนรู้

- ๓.๑ พัฒนาผู้เรียน รอบด้าน สมดุล สมบูรณ์ ทั้งกาย (กายภาวนา) ความประพฤติ (ศีลภาวนา) จิตใจ (จิตภาวนา) ปัญญา (ปัญญาภาวนา)
- ๓.๒ จัดโอกาสส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และปฏิบัติธรรมอย่างสอดคล้องกับวิถีชีวิต(กิน อยู่ ดู ฟัง)
- ๓.๓ สร้างเสริมให้เกิดวัฒนธรรมแสงปัญญาและวัฒนธรรมเมตตา
- ๓.๔ เน้นให้เกิดการเรียนรู้แบบโยนิโสมนสิการ เข้าใจและค้นพบคุณค่าแท้ของสรรพสิ่ง

๔.๓ ด้านการเรียนการสอน

สถานศึกษามีการจัดหลักสูตรสถานศึกษา หรือจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการพุทธธรรมเพื่อพัฒนาผู้เรียน ผ่านกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างชัดเจน เพื่อเป็นการพัฒนาผู้เรียนด้วยหลักพุทธธรรมอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ เช่น

- ๑.หลักสูตรสถานศึกษามีการกำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ และผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง ที่สะท้อนการพัฒนาไตรสิกขาไปพร้อม ๆ กัน หรือ
- ๒.การจัดหน่วยการเรียนรู้ทุกชั้นให้มีการบูรณาการพุทธธรรมในการเรียนรู้และปฏิบัติ หรือ
- ๓.การจัดการเรียนรู้แต่ละครั้ง นำพุทธธรรมมาเป็นฐานในการคิด หรือเป็นเกณฑ์ตรวจสอบการเรียนรู้การปฏิบัติ หรือเชื่อมโยงการเรียนรู้สู่หลักธรรมในการพัฒนาตนและผู้อื่น
- ๔.ประสานร่วมมือกับวัด/คณะสงฆ์ในการจัดการเรียนรู้ ทั้งสาระพระพุทธศาสนาและกลุ่มสาระหรือกิจกรรมอื่นๆ เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนาในบริบทต่างๆ

ทั้งนี้กระบวนการจัดการเรียนรู้ควรมีลักษณะ “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” โดยนักเรียนมีกระบวนการเรียนรู้การพัฒนาทั้งด้านกาย(กายภาวนา) ด้านความประพฤติ(ศีลภาวนา) ด้านจิตใจ(จิตภาวนา) และด้านปัญญา(ปัญญาภาวนา) โดยมุ่งให้นักเรียนมีคุณลักษณะ “กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น” เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาตนและสังคมโดยไม่เบียดเบียนผู้ใด และเกื้อกูลในการพัฒนาวัฒนธรรมแสงปัญญา และวัฒนธรรมเมตตา เช่น “การกิน อยู่เป็น” เพื่อยังประโยชน์ในดำรงชีวิตที่อยู่ได้เหมาะสมเป็นไปตามคุณค่าแท้ หรือ “การดู ฟังเป็น” เพื่อเน้นประโยชน์ในการเรียนรู้เพิ่มพูนปัญญา

๔.๔ การจัดวิถีพุทธสู่วิถีการเรียนรู้

- ๑.บูรณาการพุทธธรรม สู่การจัดการเรียนรู้ และการปฏิบัติจริงที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมและวิถีชีวิตอย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอ เพื่อนำสู่การเรียนรู้ เข้าใจ ความจริง
- ๒.จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในทุกสถานการณ์ ทุกสถานที่ ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม
- ๓.ประสานความร่วมมือ วัด/คณะสงฆ์ และชุมชน ในการจัดการเรียนรู้

๔.๔.๑ หลักพุทธธรรมสำหรับพัฒนาผู้เรียน

หลักพุทธธรรมคำสอนทางพุทธศาสนามีหลายหมวดหมู่และหลายระดับ ทั้งที่เป็นสัจธรรมเบื้องต้น เบื้องกลางและเบื้องปลาย มีทั้งส่วนที่เรียนว่า โลกียธรรมและโลกุตระธรรม ซึ่งมีชื่อเรียกแตกต่างกันไป หลักพุทธธรรมแต่ละหมวดหมู่และแต่ละระดับต่างก็มีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของประชาชนที่เป็นพุทธมามกะตามระดับชั้นแห่งการปฏิบัติ

พระราชชัยกวี (๒๕๐๙, หน้า ๘๖-๘๘) เห็นว่าหลักพุทธธรรมคือหน้าที่ที่มนุษย์จะต้องทำให้ถูกต้องตามกฎเกณฑ์ธรรมชาติ ต้องประพฤติปฏิบัติให้ถูกและตรงตามหน้าที่ของแต่ละคนทั้งนี้เพื่อความอยู่รอดของชีวิต ครอบครัว สังคม ประเทศชาติ และเผ่าพันธุ์ หลักธรรมที่จัดเป็นหน้าที่ของมนุษย์ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา ส่วนพระราชวรณีย์ (๒๕๒๙, หน้า ๓๒-๓๔) เห็นว่าหลักธรรมเพื่อพัฒนาคุณลักษณะหรือเยาวชนและประชาชนได้แก่ ทาน ศีล ภาวนา สัมปยุตตสัมปยุต สัทธัมมัสสนะ โยนิโสมนสิการ ธรรมานุธรรมปฏิบัติ ศรัทธา สุตตะ จาคะ และปัญญา

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (๒๕๒๗, หน้า ๖๖-๘๒) ทรงจัดหมวดหมู่และระดับหลักธรรมให้เหมาะสมแก่การประพฤติปฏิบัติของบุคคลทุกระดับชั้นทุกเพศทุกวัยเรียกว่า นวโกวาท ภาค คิหิปฏิบัติ ได้แก่หมวดธรรมดังต่อไปนี้ กรรมกิลเลส ๔ อบายมุข ๔ อบายมุข ๖ ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ๔ สัมปรายิกัตถประโยชน์ ๔ มิตตปฏิรูป ๔ มิตรแท้ ๔ สังคหัตถุ ๔ อิทธิบาทธรรม ๔ ประโยชน์แก่การถือโภคทรัพย์ ๔ ศีล ๕ ธรรม ๕ มิจฉสวณิชา ๕ สมบัติของอุบาสกอุบาสิกา ๕ และทิส ๖

สมบุรณ์ สุขสำราญ (๒๕๒๙, หน้า ๕๒-๕๖) เห็นว่าหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่สำคัญและจำเป็นในการปลูกฝังให้เยาวชนและประชาชนเป็นพลเมืองดีของชาติ และช่วยควบคุมพฤติกรรมของสังคม ได้แก่ ศีล ๕ ธรรม ๕ พรหมวิหาร ๔ สังคหัตถุ ๔ นาถกรรมธรรม ๑๐ สารานียธรรม ๖ อธิปไตย ๓ ทิฏฐธัมมิกัตถ ๔ สังวัตตนิกรรม ๔ และ ชลอ อุทกภาณ (๒๕๑๒, หน้า ๑๑๕-๑๑๙) เห็นว่า หลักธรรมที่จำเป็นในการประพฤติปฏิบัติให้เกิดสันติสุขได้แก่ เบญจศีล เบญจธรรม สังคหัตถุ ๔ โลกธรรม ๘ และอิทธิบาท ๔

ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องการเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมรายวิชาสังคมศึกษามานหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช ๒๕๒๑ ลงวันที่ ๒ ธันวาคม ๒๕๒๕ ได้ให้นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นเรียนหลักพุทธธรรม ดังนี้ ศีล ๕ อิทธิบาท ๔ ทิส ๖ สังคหัตถุ ๔ โอวาท ๓ สติสัมปชัญญะ พละ ๕ อบายมุข ๔ ขรรวาสธรรม ๔ โลภปาลธรรม ๔ กุศลกรรมบถ ๑๐ ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ๔ สัมปยุตธรรม ๗ พรหมวิหาร ๔ และไพบูลย์ ๒

ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องการเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมในหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช ๒๕๒๔ ลงวันที่ ๖ มกราคม ๒๕๒๗ กำหนดให้นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายได้เรียนหลักธรรมทางพุทธศาสนาตามหัวข้อ ดังนี้ พละ ๔ อริยวัฑฒิ ๕ ธรรมอันเป็นอุดมมงคลสำหรับผู้ปฏิบัติสมาธิ หลักธรรม ธรรมอันเป็นมงคลสำหรับบุคคลในสังคม สารานียธรรม ๖ อปริหานียธรรม ๗ อคติ ๔ ทศพิธราชธรรม ธรรมอันเป็นอุดมมงคลสำหรับพุทธศาสนิกชน และปัญญา

ส่วนหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช ๒๕๒๑ ได้ให้นักเรียนระดับประถมศึกษาเรียนจริยศึกษารวม ๓๐ หัวข้อ ตลอดเวลา ๖ ปี คือ เมตตากฎา ไม่โลภและไม่ขโมย เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และเสียสละ ไม่ละเมิดของรักผู้อื่น ความพอดี ไม่พูดเท็จ มีสัจจะและจริงใจ ไม่ลองและเสพสิ่งเสพติดให้โทษ มีสติสัมปชัญญะ มีเหตุผล ละอายและเกรงกลัวต่อการทำชั่ว ความเพียรความอดทนอดกลั้น กล้าหาญ กตัญญูกตเวทิต์ สุจริต สมาธิ ไม่เห็นแก่ตัว ความประณีตถึถ้วน ความรับผิดชอบ ไม่อคติ มีระเบียบวินัย ตรงต่อเวลา ความสามัคคี วัฒนธรรม ความจงรักภักดี และการแก้ไขข้อบกพร่อง

สรุปได้ว่า หลักธรรมทางพุทธศาสนาเป็นหลักธรรมชาติของชีวิต ซึ่งสอนถึงวิธีการครองชีวิตหรือดำเนินชีวิตให้อยู่ได้อย่างสันติสุข สามารถประยุกต์หลักธรรมใช้แก้ปัญหา การดำรงชีวิต ปัญหาสังคม ตลอดจนทั้งปัญหาของประเทศชาติได้ และที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือหลักพุทธธรรมเป็นหลักการสร้างคุณภาพชีวิต ทำให้คนในสังคมดำเนินชีวิตบนฐานแห่งความจริงรู้จักพึ่งตนเอง ขยันหมั่นเพียร รู้จักประหยัด มีความเรียบง่าย ใฝ่สันติมีศีลธรรม เพื่อแผ่ความรัก ความปรารถนาดี และปราศจากความเห็นแก่ตัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักเบญจศีลและเบญจธรรมเป็นหลักสันติภาพของมนุษย์

๔.๕ กิจกรรมการพัฒนานักเรียน

๔.๕.๑ กิจกรรมนักเรียนในโรงเรียนวิถีพุทธ

หลักการ

กระบวนการพัฒนาผู้เรียน คือ การจัดกิจกรรมอย่างหลากหลาย ต่อเนื่อง เป็นวิถีชีวิต เพื่อให้ผู้เรียนรู้จักคิด มีการฝึกปฏิบัติเสมอ ๆ ทั้งด้านความประพฤติ (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และปัญญา (ปัญญา) เพื่อให้เกิดการพัฒนาทั้ง ๓ ด้าน ไปพร้อม ๆ กัน

หลักคิด

การศึกษาตามแนวพุทธปรัชญาการศึกษาของโรงเรียนวิถีพุทธ คือ กระบวนการพัฒนาการเรียนรู้ทั้งในด้านความประพฤติ (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และปัญญา (ปัญญา) เพื่อความเจริญงอกงามในทุกขั้นตอนของชีวิตโดยเฉพาะอย่างยิ่งการกิน อยู่ ดู ฟัง ในชีวิตประจำวันที่มีสติสัมปชัญญะคอยกำกับเพื่อให้ผู้เรียนพัฒนาตนจนเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาสังคม และสิ่งแวดล้อมให้เจริญสืบต่อไป และเนื่องจากพุทธศาสนามีหลักการพัฒนามนุษย์ทุกคนมีศักยภาพที่จะฝึกฝนและพัฒนาได้ ประกอบกับวิเคราะห์ผู้เรียนว่ามีสติปัญญา อุปนิสัย ความพร้อมและภูมิหลังที่แตกต่างกัน การพัฒนาจึงเน้นที่ตัวผู้เรียนแต่ละคนเป็นสำคัญ

หลักทำ

ในการจัดกิจกรรมของโรงเรียนวิถีพุทธนั้น ครูและผู้บริหารสามารถจัดพัฒนาได้ตามหลักการ หลักคิดข้างต้น โดยให้เหมาะสมกับบริบทของโรงเรียน ในที่นี้ขอเสนอแนะการจัดกิจกรรมไว้เป็นแนวทาง ๔ ลักษณะ คือ

๑. กิจกรรมเสริมเนื้อหาสาระตามหลักสูตร
๒. กิจกรรมประจำวันวัน / ประจำสัปดาห์
๓. กิจกรรมเนื่องในโอกาสวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา
๔. กิจกรรมพิเศษอื่น ๆ

๑. กิจกรรมเสริมเนื้อหาสาระตามหลักสูตร เช่น

- ๑.๑ พิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ
- ๑.๒ ประกวดมรยาทชาวพุทธ
- ๑.๓ กิจกรรมค่ายพุทธบุตร (ตามสาระวิชาพระพุทธศาสนา)

- ๑.๔ กิจกรรมบริหารจัดการ เจริญปัญญา
- ๑.๕ เรียนธรรมศึกษา / สอบธรรมศึกษา
- ๑.๖ บรรพชาสามเณรฤดูร้อน ฯลฯ

๒. กิจกรรมประจำวัน / ประจำสัปดาห์ เช่น

๒.๑ กิจกรรมหน้าเสาธง

- กิจกรรมที่กระทำเพื่อรำลึกถึงชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ (ก่อนเคารพธงชาติ)
- กิจกรรมไหว้พระสวดมนต์ แผ่เมตตาและสงบั้ง (สมาธิ)
- กิจกรรมพุทธศาสนสุภาษิตวันละบท
- กิจกรรมนั่งไวไฟ (ในแถวหน้าเสาธง)
- กิจกรรมเดินแถวเข้าห้องเรียนอย่างมีสติ เช่น เดินพร้อมท่องคติธรรมขณะเข้า

ห้องเรียน ฯลฯ

๒.๒ กิจกรรมทำความดีระหว่างวัน

- กิจกรรมเดินอย่างมีสติก่อนเข้าโรงอาหาร
 - กิจกรรมกล่าวคำพิจารณาอาหารก่อนการรับประทานอาหาร
 - กิจกรรมรับประทานอาหารอย่างมีสติ เช่น มีกติกากว่าไม่ดั่ง ไม่หก ไม่เหลือ
 - กิจกรรมขอบคุณหลังรับประทานอาหาร
 - กิจกรรมนั่งสมาธิ ๑ นาที ก่อนเรียน (อาจให้นักเรียนทำพร้อมกันหน้าห้องเรียน)
- ฯลฯ

๒.๓ กิจกรรมก่อนเลิกเรียน

- กิจกรรมไหว้พระสวดมนต์
- กิจกรรมรำลึกพระคุณของผู้มีพระคุณ
- กิจกรรมท่องอาขยานสร้างสมาธิ ฯลฯ

๒.๔ กิจกรรมประจำสัปดาห์

- กิจกรรมสวดมนต์สรภัญญะประจำสัปดาห์
- กิจกรรมทำบุญตักบาตรประจำสัปดาห์ (อาจทำในวันพระหรือวันที่โรงเรียนกำหนด) ฯลฯ

๓. กิจกรรมเนื่องในโอกาสวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

โรงเรียนวิถิพุทธควรจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา คือ วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันมาฆบูชา วันเข้าพรรษา วันอัฐมิบูชา ดังนี้

๑. กิจกรรมวันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันมาฆบูชา และวันเข้าพรรษา โรงเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน ร่วมกิจกรรม ดังเช่น

- ทำบุญ ตักบาตรบริเวณสนามของโรงเรียน
- ฟังพระเทศน์ (โดยนักเรียนเป็นผู้ดำเนินพิธีกรรม)
- เวียนเทียนที่วัด หรือโรงเรียน

๒. หล่อเทียนพรรษา และร่วมกับชุมชนในการหล่อเทียนและแห่เทียนพรรษา

๓. โรงเรียนจัดบรรยากาศวันสำคัญทางศาสนาโดยประดับธงทิวสีเหลือง เชิญธงธรรมจักร ธงฉัพพรรณรังสี และเปิดเพลงธรรมะทางวิทยุของโรงเรียน (เสียงตามสาย) ฯลฯ

๔. กิจกรรมพิเศษอื่น ๆ เช่น

- กิจกรรมไขปัญหาธรรม
- กิจกรรมวันสำคัญของชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์
- กิจกรรมการประเมินผลการทำความดี
- กิจกรรมยกย่องเชิดชูเกียรติผู้ทำความดี
- กิจกรรมอาสาตาวีเศษ (มีผู้สังเกตพฤติกรรมของผู้ปฏิบัติธรรม)
- กิจกรรมบันทึกความดีของผู้ปฏิบัติธรรม
- กิจกรรมต้นไม้พูดได้ (เน้นคติธรรม)
- กิจกรรมจัดนิทรรศการผลงานทางพระพุทธศาสนา
- กิจกรรมการกำหนดทักษะและความรู้ทางพระพุทธศาสนา
- กิจกรรมสมათานศีลในวันพระ
- กิจกรรมสร้างสรรค์สังคม เช่น ทำความสะอาดห้องน้ำ
- กิจกรรมปฏิสัมพันธ์ เช่น ครูต้อนรับทักทายนักเรียนด้วยกิริยา วาจาอ่อนหวาน และสัมผัส

ที่ประกอบด้วยเมตตา

- กิจกรรมต้นไม้อธิษฐาน
- กิจกรรมอธิษฐานจิตก่อนเรียน
- กิจกรรมอบรมธรรมะ ๕ นาที (อาจจัดสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง)
- กิจกรรมถือศีล นอนวัด ปฏิบัติธรรมช่วงเข้าพรรษา

ฯลฯ

สรุปท้ายบท

หลักการจัดวิธีพุทธสู่วิถีการเรียนรู้ ๓ ข้อ

(๑) บูรณาการพุทธธรรม สู่การจัดการเรียนรู้และปฏิบัติจริงที่สอดคล้องกับวัฒนธรรม และวิถีชีวิตอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ เพื่อนำสู่การเรียนรู้ เข้าใจความจริง ซึ่งพระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ให้ความหมายของพุทธธรรมว่า กฎธรรมชาติและคุณค่าสำหรับชีวิต

(๒) จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในทุกสถานการณ์ ทุกสถานที่ ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม

(๓) ประสานความร่วมมือ วัด/คณะสงฆ์และชุมชน ในการจัดการเรียนรู้

หลักธรรมสำคัญสู่การจัดการเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธอย่างน้อย ๖ หัวข้อคือ

๑. ปรัตถุสส
๒. โยนิโสมนสการ
๓. กัลยาณมิตรธรรม ๗
๔. ไตรสิกขา
๕. ปัญญาวิมุตติธรรม

๖. พรหมวิหาร ๔

ปรโตโฆสะ

ปรโตโฆสะ ดนัย ไชยโยธา ได้ให้ความหมายว่า คือการฟังผู้อื่น และพระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่า คือเสียงจากผู้อื่น การกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก เช่น การสั่งสอน แนะนำ การถ่ายทอด การโฆษณา คำบอกเล่า ข่าวสาร ข้อเขียน คำชี้แจง อธิบาย การเรียนรู้จากผู้อื่น ในที่นี้ หมายถึงเฉพาะสิ่งที่ตั้งามถูกต้อง เฉพาะอย่างยิ่งการรับฟังธรรม ความรู้ หรือคำแนะนำจากบุคคลที่เป็น กัลยาณมิตร (hearing or learning from others : inducement by other)

ดังนั้นปรโตโฆสะ คือการได้ประสบการณ์ตรงจากสิ่งรอบข้าง ที่เป็นเรื่องที่ตั้งามถูกต้อง

โยนิโสมนสิการ

ตามศัพทานุกรม พุทธศาสน์ หมายถึง การใช้ความคิดถูกวิธี การพิจารณาโดยแยบคาย เป็นการพิจารณาเพื่อเข้าถึงความเป็นจริง โดยสืบค้นหาเหตุผลไปตามลำดับ หรือตริตrongให้รู้จักสิ่งที่ดีสิ่งที่ชั่ว ร้าย^{๓๘} โยนิโสมนสิการ หมายถึง การทำในใจโดยแยบคาย หรือการใช้ความคิดถูกวิธี ความรู้จักคิด คิดเป็น หรือคิดอย่างมีระเบียบ ส่วนพระธรรมปิฎก(ป. อ. ปยุตฺโต) ให้ความหมายว่า การรู้จักมอง รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลาย โดยมองตามสิ่งนั้นๆนั้นเป็นของมัน และโดยวิธีคิดหาเหตุผล สืบค้นถึงต้นเค้า สืบสาวให้ตลอดสาย แยกแยะสิ่งนั้น หรือปัญหานั้นๆ ออกให้เห็นตามสภาพและตามความสัมพันธ์สืบทอดแห่งเหตุปัจจัย โดยไม่เอาความรู้สึกด่วนด้วยต้นหาอุปทานของตนเข้าจับ (analytical reflection : reasoned or systematic attention) และสุลักษณ์ ศิวรักษ์ กล่าวว่า การมีโยนิโสมนสิการ ก็คือ การรู้จักใช้ความคิดพิจารณาไตร่ตรองสิ่งต่างๆ อย่างสุขุมรอบคอบด้วยตัวเองก่อนจะปลงใจเชื่อั่นเอง การพิจารณาไตร่ตรองดังที่ว่านี้จะต้องมีศรัทธาและปัญญากำกับอยู่ด้วยอย่างเหมาะสมกัน

จากผู้ให้ความหมายหลายท่าน จึงได้สรุปว่า โยนิโสมนสิการ หมายถึง กระบวนการคิด วิเคราะห์ พิจารณาหาเหตุผลที่ดีและถูกวิธีโดยใช้วิจารณ์ญาณประกอบการ

ตัวอย่างกิจกรรมเสริมหลักสูตรของโรงเรียนวิถีพุทธ

๑. การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ
๒. กิจกรรมประกวดมารยาทชาวพุทธ
๓. กิจกรรมธรรมะชำระใจ
๔. กิจกรรมการฝึกบริหารจิตการเจริญสมาธิภาวนา
๕. โครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน
๖. กิจกรรมไหว้พระสวดมนต์ แผ่เมตตา
๗. กิจกรรมเดินตามรอยคำสอนพ่อ
๘. มัคทายกน้อยคอยกระซิบธรรม
๙. ตอบปัญหาธรรมะ
๑๐. ศึกษาเรียนรู้มั่งคั่งชีวิต
๑๑. งานมารยาท
๑๒. พัฒนาทางก้าวหน้า

๑๓. ขอเป็นคนดีถวายพระราชกุศล
๑๔. การบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่สังคม
๑๕. ธรรมทายาท
๑๖. ยุวทูตน้อยน้อมใจทำความดีเพื่อพ่อ
๑๗. รักษาสิ่งแวดล้อมในสถานศึกษา
๑๘. เดินแถวเข้าห้องเรียน
๑๙. รักษาปูชนียสถาน (พุทธสถานภายในโรงเรียน)
๒๐. ทางก้าวหน้าพัฒนาคุณธรรม
๒๑. บันทึกความดีถวายพ่อหลวง
๒๒. ธนาการความดีมีสัจธรรม
๒๓. ศึกษาพุทธศาสนสุภาษิต
๒๔. ศึกษาตามแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน
๒๕. ทำความสะอาดภายในบริเวณโรงเรียน
๒๖. ร้องเพลงธรรมะพัฒนาชีวิต
๒๗. เพียงพอเพื่อพ่อเพียงถวายเป็นพระราชกุศลฯ
๒๘. สวดมนต์แบบล้านนา
๒๙. ฟ้ารุ่งไหมไฟคุณธรรม
๓๐. สืบสานวัฒนธรรมล้านนา
๓๑. กิจกรรมน้องไหว่พี่/เคารพครูประจำวัน เวลาพบครู/อาจารย์
๓๒. กิจกรรมเดินอย่างมีสติสู่ห้องเรียน
๓๓. กิจกรรมท่องอาขยาน อารธนาศีล อารธนาธรรม อารธนาพระปริตร
๓๔. กิจกรรมทำบุญตักบาตร(แบบล้านนา) ในวันพระและวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา
๓๕. กิจกรรมจัดนิทรรศการ/บอร์ดความรู้/บัตรสัจจอธิฐาน/เวียนเทียน/ฟังเทศน์ที่วัด
๓๖. กิจกรรมพัฒนาสถานที่สาธารณะต่างๆที่เห็นสมควร
๓๗. กิจกรรมเวียนเทียนเข้าพรรษา
๓๘. กิจกรรมธนาการความดี เช่น ทำความสะอาด เก็บขยะ
๓๙. ทำบุญประเพณีบูชาอินทขิล
๔๐. กิจกรรมวันงดสูบบุหรี่โลก
๔๑. กิจกรรมวันสิ่งแวดล้อมโลก
๔๒. กิจกรรมวันไหว้ครู
๔๓. กิจกรรมวันสุนทรภู่
๔๔. กิจกรรมวันต่อต้านยาเสพติด
๔๕. เรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่โยงสืบสานภูมิปัญญาล้านนา
๔๖. กิจกรรมวันแม่แห่งชาติ
๔๗. กิจกรรมวันวิทยาศาสตร์แห่งชาติ
๔๘. กิจกรรมวันก่อตั้งโรงเรียน

บทที่ ๕

พุทธวิธีการสอนในพระไตรปิฎก

วัตถุประสงค์ประจำบท

เมื่อศึกษาเนื้อหาในบท ๕ แล้ว นิสิตสามารถ

๑. อธิบายความหมายของจุดมุ่งหมายในการสอนและแนวคิดพุทธวิธีการสอนได้
๒. อธิบายคุณสมบัติผู้สอนและหลักธรรมตามพุทธวิธีการสอนได้
๓. อธิบายพุทธลีลาการสอนและเทคนิค วิธีการสอนได้

เนื้อหาประจำบท

๑. ความหมายของจุดมุ่งหมายในการสอนและแนวคิดพุทธวิธีการสอน
๒. คุณสมบัติผู้สอนและหลักธรรมตามพุทธวิธีการสอน
๓. พุทธลีลาการสอนและเทคนิค วิธีการสอน

๕.๑ ความนำ

การเรียนรู้โดยการท่องหนังสือหรือเอาวิชาเป็นตัวตั้ง ไม่สามารถทำให้มนุษย์เผชิญและแก้ปัญหาเหล่านี้ได้เพราะโลกแห่งวิชาในโลกแห่งความจริงต่างกัน การเรียนรู้โดยเอาวิชาเป็นตัวตั้งทำให้แยกตัวออกจากความเป็นจริงของชีวิตและสังคมที่ซับซ้อนและเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว สถานการณ์จริงจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรๆ มนุษย์ก็อยู่ในความเปลี่ยนแปลงนั้นเรียนรู้ในความเปลี่ยนแปลงนั้นให้รู้พอ รู้ทัน รู้เผชิญ และรู้จักจัดระบบชีวิตและสังคมให้อยู่ในดุลยภาพในท่ามกลางสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงได้

การเรียนรู้ที่ผู้เรียนเป็นตัวตั้งหรือยึดผู้เรียนสำคัญที่สุด หมายถึง การเรียนรู้ในสถานการณ์จริง สถานการณ์จริงของแต่ละคนไม่เหมือนกันจึงต้องเอาผู้เรียนแต่ละคนเป็นตัวตั้ง ครูจัดให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์ กิจกรรม และการทำงานอันนำไปสู่การพัฒนาผู้เรียนครบทุกด้านทั้งทางกาย ทางจิตหรืออารมณ์ ทางสังคม และทางสติปัญญา ซึ่งรวมถึงพัฒนาการทางจิตวิญญาณด้วย^๑

พระพุทธเจ้าตรัสรู้พุทธวิธีการสอน อย่างไร ? หมายถึง เมื่อพระองค์ทรงผนวชแล้ว ก็จาริกไปหาพระพักตร์ (หน้า) ลงไปทางทิศใต้ของประเทศอินเดีย จนถึงลุ่มแม่น้ำคยา (ปัจจุบันต้นตาล เรียกว่า แม่น้ำเนรันธรา) ในแคว้นมคธ อันเป็นถิ่นที่อยู่ของบรรดาคณาจารย์ใหญ่ ๆ ซึ่งตั้งอยู่สำนักเหล่านี้สั่งสอน ลัทธิของตนมีอยู่มาก ณ ที่นั้น ด้านงานการศึกษา และค้นคว้าแสวงหาให้พ้นทุกข์ ก็ได้เริ่มต้นขึ้นอย่างจริงจัง โดยสามารถแบ่งออกเป็น ๓ ขั้นตอน คือ

ขั้นที่ ๑ **เสด็จเข้าไปขอรับการศึกษา** ในสำนักของคณาจารย์ใหญ่ จำนวน ๒ ท่าน

คือ ๑. อุทกดาบส และ ๒. อาฬารดาบส.

ขั้นที่ ๒ **ทรงทรมานพระองค์เอง** การให้ได้รับความลำบากอย่างสาหัส ซึ่งเรียกว่า การบำเพ็ญทุกกรกิริยา

ขั้นที่ ๓ **ทรงหันมาบำเพ็ญเพียรทางจิตใจ** พุดง่าย ๆ คือ ทรงคิดค้นหาทางด้านมีเหตุผลทางด้านจิตใจ

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบันพระราชทานไว้ ณ พุทธสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ เมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๑๓ ตรัสไว้ ดังนี้

...เรื่องวิธีการสอนให้เข้าถึงตัวบุคคลประเภทต่าง ๆ นั้น ความจริงมีปรากฏอยู่อย่างสมบูรณ์ในคัมภีร์ (พระไตรปิฎก) มีทั้งกล่าวไว้ โดยตรง และโดยอ้อม ทั้งที่กล่าวโดยสรุป และโดยละเอียดพิสดาร ซึ่งเชื่อว่าท่านทราบกันดีอยู่แล้วว่า เป็นหลักวิชาการที่นำมาปฏิบัติให้ได้ผลจริง ๆ ได้อย่างแน่นอน ผู้มีปัญญาที่ปรารถนาจะช่วยผู้อื่น จะต้องพยายามศึกษาพิจารณาคัดเลือกสรรวิธีการนั้น ๆ จากตำรา นำมาสอนให้เหมาะสมแก่บุคคล แก่กาลสมัย และสถานการณ์ปัจจุบัน คนที่เรียกว่าสมัยใหม่ นั้นยึดหลักเหตุผลเป็นสำคัญ การสอนคนสมัยใหม่นั้นจะต้องนำเหตุผลที่มีอยู่ในคัมภีร์มาพิจารณา...ข้าพเจ้าขอฝากให้ที่ประชุมนำข้อคิดนี้ไปวิเคราะห์ และพิจารณากันไปด้วย...

^๑ พระมหาพรตน์ คุณทสฺสี (โพนดงกรรม).การศึกษาเปรียบเทียบพุทธวิธีการสอนในอรรถกถาธรรมบทกับกระบวนการเรียนรู้ที่

๕.๒ ความหมาย

พุทธวิธีในการสอน หมายถึง กระบวนการให้การศึกษา ซึ่งพระพุทธเจ้า (พระสิทธัตถะโคตรมะ) จัดให้แก่ผู้เรียน เกิดการเรียนรู้ โดยสะดวก เหมาะสมกับภูมิปัญญา หรือความรู้ของตน และลักษณะของผู้รับการสอนแต่ละบุคคล ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก โดยเทียบเคียงกับระเบียบวิธีการสอนทั่วไป

พุทธวิธีในการสอนของพระพุทธเจ้า สรุปความว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นพระบรมศาสดา หรือพระบรมครูของทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย ทรงแบ่งคนออกเป็น ๔ ประเภท และเปรียบด้วยบัว ๔ เหล่า ทรงจำแนกธรรมได้ถูกจริตหรือภูมิปัญญาของผู้ฟังแต่ละประเภทอย่างได้ผลด้วยลีลาการสอนที่ว่าแจ่มแจ้ง จูงใจ หาญกล้า ร่าเริง เช่นทรงโปรดพระจูฬปันถก แม้จะไม่รู้หนังสือแต่ก็ทรงสอนจนพระ จูฬปันถกบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ เป็นต้น^๒

วิธีการสอนของพระพุทธเจ้าตามที่ปรากฏในพระสูตรและพระวินัย สรุปความว่า วิธีการสอนของพระพุทธเจ้าโดยทั่วไปแล้ว นับว่าเป็นวิธีการที่ดีที่สุดที่พระองค์คิดค้นขึ้นและได้ทดลองใช้เห็นผลมาแล้วแต่สมัยพุทธกาล แต่ปัจจุบันกระบวนการสอนการเรียนรู้ทางด้านศีลธรรมหรือหลักพุทธธรรมอื่นๆ ดูเหมือนว่าจะมีปัญหาใหญ่ เมื่อมองจากสายตาของผู้ให้การศึกษาและผู้เรียน ทั้งนี้ก็เพราะหลักการสอนอันยอดเยี่ยม นั้น มีลักษณะเป็นนามธรรมทั้งมีนัยลึกซึ้งมาก จึงต้องมีการตีความหรืออธิบายขยายความถึงวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าให้เป็นที่กระจ่างชัดยิ่งขึ้น^๓

พระพุทธเจ้าทรงมีวิธีการสอนที่เหมาะสมแก่แต่ละบุคคล คือ ทรงคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยทรงคำนึงถึงความพร้อมของผู้ฟังเป็นเกณฑ์ ทรงปรับรูปแบบการสอนให้เหมาะสมกับสถานการณ์และสภาพแวดล้อมของผู้ฟังอยู่เสมอ คือพระองค์ทรงจัดรูปแบบการสอนให้เข้ากับจริตของผู้ฟังนั้นๆ เช่น ทรงรู้จักการเริ่มต้นในการสอนสร้างบรรยากาศในการสอน ทรงปรับปรุงรูปแบบการสอนให้เหมาะสมกับสถานการณ์ของผู้ฟังนั้นๆ เช่น ทรงสอนแบบสนทนา แบบบรรยาย แบบตอบปัญหา แบบวางกฎข้อบังคับ เป็นต้น^๔

ระเบียบการสอนทั่วไป หมายถึง วิธีการสอนที่ใช้ในการสอนสาขาศึกษาศาสตร์ ซึ่งส่วนใหญ่จะนำมาจาประเทศตะวันตก ที่ใช้กันอย่างแพร่หลายทั่วไป มีดังต่อไปนี้

วิธีการสอนแบบบรรยาย หมายถึง วิธีที่ผู้สอนควรพูด บอกเล่าหรืออธิบายตามเนื้อหาเรื่องราวต่างๆ ที่ให้ผู้เล่าเรียนได้รับฟังอย่างใกล้ชิด เป็นการสื่อสารความหมายทางเดียวให้เข้าใจได้อย่างง่ายดายขึ้นมาก

วิธีการสอนแบบอภิปราย หมายถึง การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ซึ่งกันและกัน มีระหว่างผู้กระทำการสอน กับผู้เล่าเรียน เพื่อแก้ไขปัญหาอย่างหนึ่ง และส่งเสริมช่วยให้ผู้เรียน คิดเป็น กับกระทำเป็นจึงได้ดี

^๒ พระมหาพรหมคุณ ภูมฺหสฺสี (โพนดางกรณ). อ้างแล้วเรื่องเดียวกัน. หน้า ๒๔.

^๓ พระมหาแหวนทอง ภูมฺญาคโม, **วิธีการสอนของพระพุทธเจ้าตามที่ปรากฏในพระสูตรและพระวินัย**, (กรุงเทพฯ : สภามหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒.

^๔ พระมหาทวี มหาบุญโญ, **“การศึกษาวิเคราะห์พุทธวิธีการสอนในอัมมปัทฏฐกถา”**, วิทยานิพนธ์ปริญญาศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ข.

วิธีการสอนแบบสาธิต หมายถึง วิธีการสอนที่ผู้สอนมีหน้าที่ในการวางแผนของกระบวนการเรียนการสอน โดยการแสดง หรือกระทำสิ่งนั้น ให้ดูดังเป็นตัวอย่าง สำคัญมาก ผู้เล่าเรียนจึงจะเกิดการเรียนรู้ ด้วยกระบวนการวิชาการต่าง ๆ อาทิ การสังเกต การรับฟัง การกระทำ ต่อสิ่งนั้น

วิธีการสอนแบบทดลอง หมายถึง วิธีการที่กระทำให้ผู้เล่าเรียนเกิดการเรียนรู้ จากการลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง

วิธีการสอนแบบแสดงบทบาทสมมติ หมายถึง การสร้างสถานการณ์ และบทบาทสมมติ เพื่อให้ผู้ศึกษาเล่าเรียนได้แสดงออก ตามที่ตนได้หวังคิดไว้น่าจะเป็น และถือเอาเหตุการณ์ที่แสดงออกนั้นมาเป็นหัวข้อต่อการอภิปราย เป็นหลักครั้งนั้น

วิธีการสอนแบบสถานการณ์จำลอง หมายถึง การนำเอาสถานการณ์ที่เป็นจริงมาจัดการใหม่ แต่ต้องให้ได้ใกล้เคียงถูกต้องตามความเป็นจริงมากที่สุด

วิธีการสอนแบบนิรนัย (Deductive technique) หมายถึง การสอนที่เริ่มต้นจากกฎ หรือหลักการต่าง ๆ แล้วให้ผู้เล่าเรียนสืบค้นหาหลักฐาน มีเหตุผลมาพิสูจน์ยืนยัน ทำให้ผู้เล่าเรียนจำเป็นต้องมีเหตุผล ไม่หลงเชื่อสิ่งอะไรได้อย่างง่าย ๆ จนกว่าจะทราบ หรือจะพิสูจน์ให้เห็นเป็นจริงเสียก่อน

วิธีการสอนแบบอุปนัย (Inductive technique) หมายถึง การสอนจากรายละเอียดปลีกย่อย ไปหากฎเกณฑ์ หรือเป็นการสอนจากส่วนย่อยไปหาส่วนรวม หรือกระทำการสอนจากตัวอย่างไปหากฎเกณฑ์ หรือจากหลักการ ข้อเท็จจริงไปหาข้อสรุป

โดยการให้ผู้เรียนทำการศึกษา สังเกต ทดลอง เปรียบเทียบแล้วพิจารณา ค้นหา องค์ประกอบที่เหมือนกัน หรือคล้ายคลึงกันจากตัวอย่างต่างๆ เพื่อนำมาเป็นข้อสรุป

วิธีการสอนแบบแบ่งกลุ่มทำกิจกรรม หมายถึง การแบ่งกลุ่มให้ผู้เรียนทำกิจกรรมงานร่วมกันได้ในการศึกษาหาแหล่ง หรือสื่อสารแสวงหาความรู้เรื่องราวต่าง ๆ

วิธีการสอนแบบแก้ปัญหา หรือแบบวิทยาศาสตร์ หมายถึง วิธีการสอนที่ผู้กระทำการสอนให้ผู้เรียนได้ศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง จนบังเกิดความรู้ความเข้าใจ เพื่อพิสูจน์ข้อเท็จจริง สามารถพิสูจน์สมมติฐาน หรือค้นพบข้อความรู้ต่าง ๆ รู้จักวิธีแก้ปัญหา และสามารถแก้ปัญหาเป็นขั้นตอนได้

วิธีการสอนแบบสืบสวนสอบสวน (Inquiry method) หมายถึง วิธีการสอนที่ทำให้ผู้เรียนได้รู้จักค้นคว้าหาความรู้ โดยใช้กระบวนการทางความคิด หาเหตุผลจนค้นพบความรู้ หรือแนวทางในการแก้ปัญหาที่ถูกต้องด้วยกัน โดยผู้สอนตั้งคำถามประเภทกระตุ้นการเรียนรู้ให้ผู้เล่าเรียนได้ใช้ความคิดเห็นของตนด้วยการหาวิธีการแก้ปัญหาได้จริง และสามารถนำมาแก้ไขได้จริงเท่าที่มีประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตได้ผลจริง

วิธีการสอนแบบศูนย์การเรียนรู้ หมายถึง การเรียนรู้จากการประกอบกิจกรรมของผู้เล่าเรียนโดยการแบ่งบทเรียนออกจากกันเป็นกลุ่ม ๆ แต่ละกลุ่มเรียกว่าศูนย์กิจกรรม.

๕.๓ จุดมุ่งหมายในการสอนและแนวคิด

พระพุทธเจ้าทรงมีวิธีการสอนที่แยบยล และทรงใช้วิธีการสอนจากหลายวิธี ในพระราชนิพนธ์กิจวัตรพระชนมชีพของพระองค์ เมื่อทรงตรัสรู้แล้วทุกอย่างก้าวทรงอยู่ในพระอาการสั่งสอนมนุษย์ทั้งสิ้น วิธีการสอนของพระองค์เกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์แห่งพระองค์ทั้งสิ้น การที่พระพุทธองค์จะทรงสั่งสอนวิธีใดย่อมขึ้นอยู่กับบุคคล สภาพแวดล้อมกับเหตุการณ์ ภาวะปัญหาต่าง ๆ ของยุคสมัยนั้น ส่วนที่มีมาในนิยามเบื้องต้นนั้น กำหนดเรียกว่า **วิธีการสอนต่าง ๆ** ซึ่งเกิดขึ้นมาในภายหลัง.

โดยทั่วไปวิธีการสอนของพระพุทธเจ้านั้น สามารถแบ่งออกเป็นหลายวิธีมี ๔ วิธีดังนี้

๑.วิธีการสอนแบบกัจฉา (สากัจฉา) หรือสนทนาสอบถามกัน (สนิทานธรรมเทศนา) หมายถึง นัดเพื่อนจับกลุ่มมาทักกันสัปดาห์ละ ๒-๓ วัน ครั้ง

๒.วิธีการสอนแบบบรรยาย (อภิถุญญธรรมเทศนา) หมายถึง การพูด บอกเล่า หรืออธิบาย ข่าละฝ่ายขึ้น

๓.วิธีการสอนแบบตอบปัญหา (ปฎิหาริยธรรมเทศนา) หมายถึง การแก้ไขปัญหาเอง

๔.วิธีการสอนแบบวางกฎเกณฑ์ไว้ หมายถึง มีรายละเอียดปลีกย่อยเพื่อขยายความเข้าใจกัน

การสอน คือ กรรมวิธีสำหรับเร้าใจให้ผู้เรียน เกิดความรู้ในระดับต่าง ๆ กัน ตั้งแต่ต่ำสุดถึง สูงสุดและเรียนรู้สัจจะระดับต่าง ๆ ตั้งแต่สมมติสัจจะถึงอริยสัจจะ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปใน แนวทางที่ดียิ่งขึ้นไปอีกเท่าตัว ดังนั้น พระพุทธเจ้าของเราทรงเป็นครูชั้นยอดเยี่ยม อีกพระองค์หนึ่ง ใน บรรดาคุณสมบัติของพระองค์นั้น มีอยู่ ๒ ประการ ดังนี้

๑. อนุตตรโอรุสัทธมสารถิ ทรงเป็นสารถิผู้ฝึกคนที่ไม่มีความเพียรเท่า

๒. สัตถา เทวมนุสสานัง เป็นครูของเทวดา และมนุษย์ทั้งหลาย

พระพุทธองค์สามารถสอน ให้คนเกิดความรู้ถึงขั้น วิชชญาณ (วิด-ช) หมายถึง แสดงอย่างสายฟ้า และสัมโพธิญาณ คือความตรัสรู้หมดทุกเรื่อง ได้ด้วยการพูดอย่างธรรมดา รู้ฟังถึงขั้นอริยสัจจะ และเกิด การเปลี่ยนแปลงถึงขั้นจากปุถุชนเป็นอริยบุคคลได้ดีเลิศอย่างงดงาม

การสอนที่จะมีผลที่ดีขึ้นนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง เช่น ด้านสติปัญญา ได้แก่ สติ ความระลึกได้ ปัญญา ความรู้รอบ และความเอาใจใส่ของนักเรียน ความรู้ความสามารถและความเอาใจ ใส่ของคุณครู และวิธีการสอนที่ดียิ่งขึ้น อาจจะมีอุปกรณ์ส่งเสริม หรือสื่อการเรียนการสอนโดยตรง คือ ปากกับใจ เป็นความสำคัญมาก

การศึกษาคุณสมบัติ และวิธีการการสอนของพระพุทธเจ้า จึงเท่ากับเป็นการศึกษาวิธีการสอน ของหลักสูตรพุทธศาสนาธรรมายในนั้น และเราอาจจะได้นำเอาหลักการ หรือวิชาการที่ศึกษาเล่าเรียนมา บางอย่าง เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในหลักการศึกษา ในยุคสมัยปัจจุบันนี้

ขอยกตัวอย่าง คือการเรียนเรื่องหลักอริยสัจจะ คือหลักการของความเป็นจริง ชัดเจนนี้ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก ในหมู่บุคคล สังคม และสิ่งแวดล้อมข้างตัวเรา ได้แก่ ความรู้ในตัว ของผู้เรียนรู้อยู่ เรียกว่า การเรียนรู้ คือ การเปลี่ยนแปลง (To Learn is to change) มีลักษณะที่ อาศัยซึ่งกันและกัน สามารถแบ่งออกเป็น ๕ ด้าน ดังนี้

๑. ด้านปัญญา คือการเปลี่ยนแปลงจากความไม่รู้ให้เป็นความรู้ จากความมืดเป็นความสว่าง เป็นต้น

๒. ด้านคุณภาพจิต คือการเปลี่ยนแปลงจากความสกปรกหมักหมมไปสู่ความสะอาดบริสุทธิ์ เป็นต้น

๓. ด้านอารมณ์ คือการเปลี่ยนแปลงจากความเดือดร้อนวุ่นวาย ไปสู่ความสงบสุข

๔. ด้านทัศนคติต่อชาวโลก คือ การเปลี่ยนแปลงจากความยึดถือ เป็นการปล่อยวาง (นิส สัคคะ) ต่อมมนุษย์ และสัตว์โลกทั้งมวลจะเปลี่ยนแปลงจากความรัก โลภ โกรธ หลง เป็นความกรุณา สงสารพวกเขาเหล่านั้น ด้วยความช่วยเหลือยินยอมตามตน

๕. ด้านพฤติกรรม คือการเปลี่ยนแปลงจากความชั่วร้ายเป็นดี หรือจากการทำลายมาเป็นการ สร้างสรรค์ หรือจากอยากจะทำอะไรเป็นการให้ และจากความเบียดเบียนเป็นความช่วยเหลือ (โลกัตถจริยา) ประโยชน์ต่อชาวโลก เป็นต้น.

เรื่องพุทธวิธีในการสอน หมายความว่า วิธีการที่พระพุทธเจ้า ทรงสั่งสอนพุทธบริษัท คือ ภิกษุ ภิกษุณี (ปัจจุบันนี้ไม่มีแล้ว) อุบาสก อุบาสิกา หรือบุคคลทั่วไป ทั้งเทวดา และมนุษย์ทั้งหลาย กับมี เป็นอเนกปริยายนำมากล่าวในที่นี้เพียงเล็กน้อยพอเพียงเป็นตัวอย่างเท่านั้น.

กลวิธีการสอนตามแนวพุทธศาสตร์ คือ ลักษณะของพุทธวิธีในการสอนที่นำไปสู่ความสำเร็จ ดัง คำกล่าวในพระไตรปิฎกว่า อาทิกลยาณัง มัชเชกกลยาณัง ปรีโยสานกลยาณัง สาทถัง สัพพะยัญชนะนัง เกวะละปริปฺพนัง ปรีสุทฺธัง แปลว่า คำสอนของพระพุทธเจ้าไพเราะในเบื้องต้น ไพเราะในท่ามกลาง และไพเราะในที่สุด สมบูรณ์ด้วยอรรถรส และสมบูรณ์ด้วย พยัญจนรส บริสุทธิ์ บริบูรณ์ ทุกประการ.

๕.๔ สรุปโครงสร้างระบบการสอนตามแนวทางพุทธวิธี

ศรัทธา [ความเลื่อมใส] + วิริยะ[ความเพียร]

ปรโตโฆสะ [ปัจจัยภายนอก] **โยนิโสมนสิการ** [ปัจจัยภายใน] **สัมมาทิฐิ** คือ ความ เห็นชอบตามความเข้าใจอันที่ถูกต้องตน **สัมมาญาณ** คือ ความรู้แจ้งเห็นจริงตามหลักอริยสัจสี่ **สัมมาวิมุตติ** คือ มีอิสรภาพทั้งภายนอกและภายใน

ปรโตโฆสะ	โยนิโสมนสิการ	สัมมาทิฐิ	สัมมาญาณ	สัมมาวิมุตติ
ปัจจัยภายนอก	ปัจจัยภายใน	ความเห็นชอบตามความเข้าใจที่ถูกต้อง	ความรู้แจ้งเห็นจริง	อิสรภาพทั้งภายนอกและภายใน

อิสรภาพภายนอก คือ ปรับตัวได้กับธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม กับความเจริญ และการเปลี่ยนแปลง พ้นจากพันธนาการของระบบสังคมที่เบียดเบียน สามารถแสวงประโยชน์จากความเจริญอย่า ประสานกลมกลืนกับธรรมชาติ.

อิสรภาพภายใน คือ จิตหลุดพ้นจากความอยาก ความโลภ และความผิด เป็นนายเหนือ ธรรมชาติภายในตัวเอง หมายถึง จิตใจสงบ แจ่มใส ขึ้นบาน สดชื่น ร่มเย็น ระวังได้.

หลักธรรมที่เกี่ยวกับการสอนหลักธรรมที่เกี่ยวกับการสอน คือการสอนที่เน้นความสามารถตามอัธยาศัยของผู้เรียนเป็นจุดรวมศูนย์กลาง เป็นสิ่งสำคัญ พระพุทธเจ้าทรงบรรลุหลักธรรมพิเศษ โดยการศึกษาแบบทางตรงด้วยตนเอง ดังนั้นเมื่อพระพุทธองค์สั่งสอนพระพุทธศาสนาแล้ว พระองค์จึง ทรงใช้ **หลักพุทธจิตวิทยา**รายบุคคล เป็นหลักวิชาการในการสอน คือ **การศึกษาตามอัธยาศัย** (Individual Learning) เป็นต้น.

เพื่อเป็นประโยชน์ในการสอน พระพุทธเจ้าทรงแบ่งผู้เล่าเรียนออกเป็น ๔ ประเภท ตามภูมิปัญญา ดังนี้

- คือ ๑. **อุคฆฏิตัญญู** คือ ผู้ที่อาจรู้ธรรมได้ เมื่อยกแต่หัวข้อตั้งขึ้นแสดง
๒. **วิปจิตัญญู** คือ ผู้ที่รู้ธรรมต่อ เมื่ออธิบายเนื้อความแห่งหัวข้อนั้น
๓. **เนยยะ** คือ ผู้ที่พอจักแนะนำได้ด้วยการฝึกฝน
๔. **ปทปรมะ** คือ ผู้ที่ลำบากมากในการแนะนำ

ผู้เล่าเรียนทั้งสี่ประเภทนี้ **อาจจะเปรียบได้กับเหมือนดอกบัวสี่เหล่า** คือ พวกที่หนึ่งได้แก่ ดอกบัวที่พ้นน้ำ พวกที่สองได้แก่ ดอกบัวปรึมน้ำ พวกที่สามได้แก่ ดอกบัวที่จมอยู่ในน้ำ และพวกที่สี่ได้แก่ ดอกบัวที่ติดอยู่กับดิน หรือโคลนตม แต่ถ้าไม่ได้รับการเอาใจใส่ดูแลรักษา อย่างไม่อาจจะเป็น ภัักษาหาร (อาหาร) ของเต่ากับปลา และสัตว์อื่น ๆ ทั่วไป.

เมื่อแบ่งผู้เล่าเรียนออกเป็นกลุ่มตามสติปัญญา โอกาสที่พระพุทธเจ้าจะสอน พระองค์ก็จะทรง เลือกคำพูด หรือเวลาพูด เลือกสิ่งแวดล้อมในขณะที่พูด เพื่อให้คำพูดนั้น บังเกิดผลเหมาะสมกับผู้เล่า เรียนมากที่สุด จนสามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสติปัญญาของผู้เล่าเรียนได้ดียิ่ง.

๕.๕ คุณสมบัติผู้สอน

พระพุทธเจ้าทรงกระทำการสอนในฐานะผู้สั่งสอน ให้เป็นกัลยาณมิตรที่แท้จริง ของผู้เล่าเรียน คือ พระองค์ทรงประกอบด้วยองค์คุณทั้ง ๗ ประการ ดังนี้

๑. ปิโย น่ารัก
๒. ครุ น่าเคารพ
๓. ภาวนีโย นำยกย่องเอาแบบอย่าง
๔. จัตตัจจะ (วัดตา) รู้จักพูดชี้แจง
๕. วะจะนักรุขโม อุดหนุนต่อถ้อยคำ
๖. คัมภีรัง กะถัง กัตตา กล่าวชี้แจงเรื่องราวที่ลึกซึ้งได้ดี
๗. โน จัฏฐาเน นิโยชะเย ไม่แนะนำในทางเสื่อมเสียหายเลย

อีกแบบหนึ่งสำหรับคนผู้สั่งสอนหรือให้การศึกษา (ครู อาจารย์หรือผู้แสดงธรรม)ผู้ทำหน้าที่สั่งสอน ให้การศึกษาแก่ผู้อื่น โดยเฉพาะครู อาจารย์ พึงประกอบด้วยคุณสมบัติและประพฤติตามหลักปฏิบัติ ดังนี้

๑. ความเป็นกัลยาณมิตร คือ ประกอบด้วยองค์คุณของกัลยาณมิตร หรือกัลยาณมิตรธรรมมี ๗ ประการ ดังนี้

๑.๑ ปิโย น่ารัก คือ มีความเมตตากรุณา ใส่ใจคน และประโยชน์สุขของเขา เข้าถึง จิตใจ และสร้างความรู้สึกรักสนิทสนมเป็นกันเอง

๑.๒ ครุ น่าเคารพ คือ เป็นผู้หนักแน่น ถือหลักการเป็นสำคัญ และมีความประพฤติ สมควรแก่ฐานะ

๑.๓ ภาวนีโย น่าเจริญใจ คือ มีความรู้จริง ทรงภูมิปัญญาแท้จริง และเป็นผู้ฝึกฝน ปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ

๑.๔ วตฺตา รู้จักพูดให้ได้ผล คือ รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไร อย่างไร และคอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือนกัน

๑.๕ วจนุขโม อุดหนุนต่อถ้อยคำ คือ รับฟังคำดำหนิวิพากษ์วิจารณ์ได้ และพร้อมที่จะ แก้ไขปรับปรุงตน

๑.๖ คมภีรณฺจ กถํ กตฺตา แกล้งเรื่องล้าลึกได้ คือ กล่าวชี้แจงเรื่องต่าง ๆ ที่ยุ่งยาก ลึกซึ้งให้เข้าใจได้ สั่งสอนลูกศิษย์ให้ได้เรียนรู้เรื่องลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป

๑.๗ โน จฏฐาเน นิโยชเย ไม่ชักนำในอฐาน คือ ไม่ชักนำไปในทางที่เสื่อมเสีย หรือ เรื่องเหลวไหลก็ไม่สมควรกับผู้เล่าเรียนศึกษา (นักเรียน นักศึกษา นักค้นคว้า)

คนที่เล่าเรียนศึกษา จะเป็นนักเรียน นักศึกษา หรือนักค้นคว้าก็ตาม นอกจากจะพึงปฏิบัติตาม หลักธรรมสำหรับคนที่ประสบความสำเร็จ คือ จักร ๔ และอิทธิบาท ๔ ยังมีหลักการที่ควรรู้ และ หลักการปฏิบัติที่ควรประพฤติอีก ดังนี้

รู้หลักบุพภาคของการศึกษา คือรู้จักองค์ประกอบที่เป็น **ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ** มี ๒ ประการ ดังนี้

องค์ประกอบภายนอกที่ดี คือ **มีกัลยาณมิตร** หมายถึง รู้จักหาผู้แนะนำสั่งสอน ที่ปรึกษา เพื่อน หนังสือ ตลอดจนสิ่งแวดล้อมทางสังคม โดยทั่วไป ที่ดี ที่เกื้อกูล ซึ่งจะชักจูง

หรือกระตุ้นให้เกิดปัญญาได้ ด้วยการฟัง การสนทนา ปรีชา ชักถาม การอ่าน การค้นคว้า ตลอดจนการรู้จักเลือกใช้สื่อมวลชนให้เป็นประโยชน์องค์ประกอบภายในที่ดี คือ **โยนิโสมนสิกา** หมายถึง การใช้ความคิดถูกวิธี รู้จักคิดเป็น ทำเป็น และมองสิ่งทั้งหลายด้วยความพิจารณาสืบสาวหาเหตุผล รู้จัก แยกแยะสิ่งนั้น ๆ ตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยจนเข้าถึงความเป็นจริง และแก้ไขปัญหาก็หรือทำ ประโยชน์นั้นให้เกิดขึ้นได้ผลดี

สรุป กล่าวโดยย่อว่ารู้จักฟังพาให้ได้ประโยชน์จากคน และสิ่งที่แวดล้อมเกิดรู้จักฟังตนเอง และ ทำตัวให้เป็นที่ฟังของผู้อื่น

๕.๖ หลักธรรมตามพุทธวิธีในการสอน

หลักธรรมการสอนพุทธวิธีของพระพุทธองค์ คือ การดำเนินงานอันเป็นไปตามขั้นตอน และ ตามลำดับ ดังนี้

๑. พระพุทธเจ้าทรงมีความรู้ยิ่ง เห็นจริง กับความเข้าใจอย่างแท้จริงในเรื่องที่จะทำการสอน
๒. สิ่งที่จะสอนนั้น เป็นสิ่งที่เห็นจริง และมีประโยชน์ต่อผู้เล่าเรียน
๓. พระพุทธองค์ทรงมีเมตตา และมีพระมหากรุณาธิคุณเป็นที่ตั้ง ไม่หวังผลประโยชน์ สิ่งอื่น ๆ ต่างตอบแทนใด ๆ เลย
๔. สิ่งที่ทรงสั่งสอนนั้น พระองค์ประพฤติปฏิบัติได้จริง
๕. พระองค์ทรงมีบุคลิกลักษณะที่ทำให้เกิดความมีศรัทธาเลื่อมใส
๖. พระพุทธเจ้าทรงมีพระอัธยาศัยที่จะคอยรับได้ ไม่รีบร้อนกังวลเกินควร
๗. พระพุทธเจ้าทรงให้ผู้เล่าเรียนเกิดความเข้าใจง่าย ชัดเจน เห็นจริง เกิดความเชื่อถือและ กระทำตามจนเห็นจริงได้ด้วยตนเอง.

๕.๗ วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า ๕ แบบ

๑.วิธีเอ็งสกลลักษณะ (เอ็งสพพยากรณ์ปัญหา) คือปัญหาที่ฟังตอบตรงไปตรงมาตายตัว ท่านพระอรรถกถาจารย์ ขอยกตัวอย่าง เช่น ท่านถามว่าจักขุเป็นอนิจจังหรือ ฟังตอบว่า ถูกแล้ว

๒.วิธีวิภังชลักษณะ (วิภังชพยากรณ์ปัญหา) คือปัญหาที่จะต้องแยกความตอบ เช่น เมื่อ เขาถามว่า สิ่งที่เป็นอนิจจัง ได้แก่ จักขุใช่ไหม? ฟังแยกตอบว่า ไม่เฉพาะจักขุเท่านั้น ถึง โสตะ คือ หู ฆานะ คือ จมูก ก็เป็นอนิจจัง เป็นต้น

๓.วิธีปฏิบัติลักษณะ (ปฏิบัติพยานกรรมปัญหา) คือปัญหาที่ฟังย้อนถามแล้วจึงแก้ไข ทานยกตัวอย่าง เช่น ท่านถามว่า โสตะก็เหมือนจักษุหรือ ? ฟังย้อนถามอีกว่า ที่ถามมานั้นหมายถึงอะไร ? ถ้าเขาว่า ในแง่เป็นเครื่องมือมองเห็น ฟังตอบว่าไม่เหมือนกัน เป็นต้น

๔.วิธีรูปนลักษณะ (รูปนียปัญหา) คือปัญหาที่ฟังยับยั้งเสีย ได้แก่ ปัญหาที่ถามนอกเรื่อง ไร้สารประโยชน์ อันจะเป็นเหตุให้เขาได้ ยึดเยื้อสิ้นเปลืองเวลาเปล่า ท่านยกตัวอย่างมาว่า เมื่อถามว่า ชีวะอันใด สรรพก็อันนั้นหรือ ? อย่างนี้เป็นคำถามประเภทแก้ความเป็นจริง ซึ่งถึงอธิบายไปอย่างไร ผู้ที่ถามก็ยังไม่เข้าใจเนื้อข้อความนั้น ๆ เลย

๕.วิธีอุปมาลักษณะ (แบบวางกฎข้อบังคับ) คือเมื่อเกิดเรื่องราวขึ้นมีภิกษุกระทำความผิด วินยอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นเป็นครั้งแรก พระสงฆ์ทั้งมวล หรือชาวประชาชนเล่าลือกันมากติเตียนกันอยู่ มีผู้นำความมากราบทูลพระพุทธเจ้า พระองค์ก็ทรงเรียกประชุมสงฆ์ขึ้นมา เพื่อตรวจสอบสวนข้อความนั้น เป็นจริงต่อผู้กระทำความผิด เมื่อทรงทราบเจ้าผู้รับว่าเป็นจริงแล้ว ก็ทรงชี้แจง และตำหนิถึงผลเสียหาย นั้นในที่เกิดเหตุต่อส่วนรวมรับทราบ และคุณประโยชน์ของความประพฤติที่ดีงามนั้น ทรงบัญญัติข้อความ สิกขาบทขึ้นมาใหม่ โดยทรงแถลงวัตถุประสงค์ในการบัญญัติให้รับทราบ แล้วทรงบัญญัติสิกขาบท ข้อความนั้น ๆ ไว้ โดยมีความเห็นชอบพร้อมกันของคณะสงฆ์ ยอมรับไว้ ในท่ามกลางสงฆ์ และโดย ข้อความรับทราบร่วมกันทั่วไป.

สรุปพุทธวิธีในการสอนว่าวิธีการสอนของพระพุทธเจ้า ทรงเน้นหนักไปในทางที่จะทำให้ทุกคน ต่างเป็นครูของตัวเองได้ สอนตนเองได้ และเป็นตัวอย่างที่ดีของผู้อื่นได้.

๕.๘ พุทธลีลาในการสอน

พุทธลีลาในการสอน หมายถึง การสอนของพระพุทธองค์แต่ละครั้ง แม้เป็นเพียงธรรมมี กถา หรือการสนทนาทั่วไป ซึ่งมีใช้คราวที่มีความมุ่งหมายเฉพาะพิเศษ ก็จะได้ดำเนินไปอย่างสำเร็จได้ผลดี โดยมี องค์ประกอบที่เป็นคุณลักษณะ ๔ ประการ ดังนี้

๑.สันทัตสนา หมายถึง ชี้แจงให้เห็นชัดเจน คือ จะสอนอะไรก็ชี้แจง จำแนกแยกแยะ อธิบายและแสดงเหตุผลให้ชัดเจน จนผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง เห็นจริงเห็นจัง ดังจูงมือไปดูจนเห็นกับตา

๒.สมทปนา หมายถึง ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ คือ สิ่งใดควรปฏิบัติ หรือหัดทำ ก็ แนะนำ หรือบรรยายให้ทราบซึ่งในคุณค่า เห็นความสำคัญที่จะต้องฝึกฝนบำเพ็ญจนใจยอมอยากลงมือ กระทำ หรือนำไปปฏิบัติได้ผล

๓.สมุตเตชนา หมายถึง เราใจให้อาจหาญแกล้ากล้า คือ ปลุกเร้าใจให้กระตือรือร้นเกิด ความอุตสาหะ มีกำลังใจที่เข้มแข็ง มั่นใจที่จะทำให้สำเร็จ สู้การงานไม่หวั่นระย่อ ไม่กลัวเหนื่อยเลย ไม่ กลัวยากลำบาก

๔.สัมปหังสนา หมายถึง ปลอดภัยโลมใจให้ใจสดชื่นร่าเริง คือ บำรุงจิตใจให้ชุ่มชื้นเบิกบาน โดยชี้แจงให้เห็นผลดี หรือคุณประโยชน์ที่จะได้รับผลจริง และหนทางที่จะเจริญก้าวหน้า บรรลุผล สำเร็จยิ่ง ๆ ขึ้นไป จนทำให้ได้ผลการสอนมีความสมหวัง และร่าเริงเบิกบานใจ ไม่รู้สึกหดหู่ใจ ไม่รู้สึก สิ้นหวังเลย.

สรุป ลักษณะการสอน ทั้ง ๔ ประการนี้ คือ “ ชี้ให้ชัด ชวนให้ปฏิบัติ เราใจให้กล้า กระทำ และปลุกจิตใจให้ร่าเริง ” หรือ “ แจ่มแจ้ง จูงใจ แก่กล้า ร่าเริง ” เป็นต้น.

๕.๙ เทคนิควิธีการการสอนของพระพุทธเจ้า

- ทรงสอนโดยกระทำตัวอย่างให้ดู
- ทรงสอนโดยใช้อุปกรณ์การสอน
- ทรงสอนโดยใช้วาจาชักย้ายถ้อยคำคำสั่งสอนเป็นสำนวน
- ทรงสอนโดยใช้วิธีซักถาม
- ทรงสอนโดยใช้วิธีการเปรียบเทียบ
- ทรงสอนโดยใช้เรื่องราวที่ผู้ฟังเข้าใจดีอยู่แล้ว
- ทรงสอนโดยการยกประวัติศาสตร์ขึ้นมาเชื่อมโยง
- ทรงสอนโดยเทียบเคียงกับวิชาการต่าง ๆ เทาที่มีอยู่ในสมัยนั้น ๆ
- ทรงสอนโดยให้ใช้สติปัญญาของตนกำกับ
- ทรงสอนโดยใช้วิธีเลื่อมความเข้าใจของผู้ฟังเป็นขั้น ๆ
- ทรงสอนโดยดูความรู้สึกของตนเอง เปรียบเทียบกับคนอื่น.

สรุปท้ายบท

พระพุทธเจ้าทรงเผยแผ่พระธรรม เพื่อช่วยชี้ทางสว่างสงบแก่มวลมนุษยโลก ก่อนที่จะตรัสรู้พระธรรมวิเศษ พระองค์ได้ทรงศึกษาถึงสภาวะของมนุษย์เรา ได้แก่ สภาวะชีวิต จิต และความเป็นไปในชีวิตมนุษย์อย่างลึกซึ้ง ได้ทรงตระหนักถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่ทำให้มนุษย์ต้องเผชิญกับปัญหา และการเวียนว่ายวนอยู่ในห่วงแห่งความทุกข์อย่างใหญ่หลวง พระองค์ได้ตรัสรู้สัจธรรมที่ชี้ทางไปสู่การดับทุกข์ได้ทั้งสิ้น ด้วยเหตุนี้เอง ถ้าหากว่า เราทั้งหลายได้รับการศึกษาพระธรรมคำสั่งสอน และวิธีการเผยแผ่พระธรรม หรือการสื่อสารธรรมของพระพุทธเจ้าจะเห็นประจักษ์ว่า พระองค์ทรงมีความเข้าใจในธรรมชาติของมนุษย์ และสามารถจัดกับวิธีการสอนได้เหมาะสมกับจริต กิริยา อธยาศัย บุคคลทุกระดับ พระพุทธศาสนาจึงได้หยั่งรากลึกกลง และกระทำการเผยแผ่ไปได้อย่างรวดเร็วมากในสมัยพุทธกาล และที่ยืนยาวนานมาจวบจนสมัยปัจจุบันนี้ ก็ด้วยเหตุผลที่สำคัญยิ่งประการหนึ่ง คือ พระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์นั่นเอง เป็นสัจธรรม หรือความจริงแท้ มีความดีงาม ความงดงาม ไพเราะทั้งเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด อันมีลำดับขั้นตอนที่ลาดลุ่มลึกต่อเนื่องกันเป็นเหตุผล ที่ต้องอาศัย และมีผลกระทบต่อกันและกัน โดยตลอดมา มีความกระจ่างชัดด้วยการอธิบายในหลายรูปแบบ รวมถึงมีการอุปมาอุปไมยให้ได้เห็นความจริงที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง แก่ผู้ประพฤติปฏิบัติ นอกจากนี้เองพระองค์ยังได้ประทานคำสั่งสอนไว้หลายลักษณะ เพื่อให้เป็นคำสั่งสอนที่เหมาะสมกับ หลักศรัทธา หรือความเลื่อมใส อธิยาศัย จริตของตน และเป็นการปูพื้นฐานทางจิตใจของผู้เรียนก่อน คำสั่งสอนของพระองค์จึงประกอบด้วย องค์ธรรม ๙ ประการ เรียกว่า (นวัคคัสตฤศาสน์) ดังนี้

๑. สุตตะ คือ ถ้อยคำที่แสดงเป็นเรื่องราวต่าง ๆ เช่น ปรีณิพพานสูตร
๒. เคยยะ คือ ที่เป็นจรรยาปฏิบัติ หรือเป็นประเภทเรียงความบ้าง คาถาบ้าง มีปน
๓. ไวยยาकरणะ (เวยยาकरणะ) คือ คำที่เป็นจรรยาปฏิบัติ (ร้อยแก้ว) ล้วน ไม่มีคาถา หรือร้อยกรองปนเลย
๔. คาถา คือ ระบียบแห่งคำที่เป็นร้อยกรองล้วน ไม่มีจรรยาปฏิบัติ ปนเลย

๕. อุทาน คือ ถ้อยคำที่พระพุทธเจ้าอาศัยพระโสมนัสญาณแล้ว ทรงเปล่งออกมาเป็นคติพจน์

๖. อิติวุตตะกะ คือ ถ้อยคำที่พระพุทธเจ้าตรัสสุเทศ (หัวข้อ) ขึ้นมาก่อนแสดงนิเทศแล้ว จึงทรงแสดงนิยาม (สรุป) ในภายหลัง

๗. ชาตกะ (ชาตก) คือระเบียบคำที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงบุรพจรรยา หรือบุรพจาริต (นิทาน)

๘. อัပ္พุตถัมมะ คือ คำที่ประกอบด้วยอัจริยะธรรม คือ ข้อน่าอัศจรรย์

๙. เวทลละ คือ ระเบียบแห่งคำสอนที่ผู้ถามได้ความรู้แจ้งแล้ว ถามต่อ ๆ ไป

การสร้างแรงจูงใจให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาประสาธะนั้น เกิดจากองค์ประกอบทุกอย่าง นับแต่การสร้างบรรยากาศ การสร้าง และสร้างความสนใจศรัทธา มีผลสมฤทธิ์ที่สนองตอบทันที การเสริมแรงด้วยวิธีการสอนที่ดี ได้แก่ ต้องมีหลักโยนิโสมนสิการ คือผู้สอนต้องเป็นกัลยาณมิตรด้วย.

เมื่อมองมุมกว้าง ๆ การสื่อสารของพระพุทธเจ้าแต่ละครั้งจะดำเนินไปจนถึงผลสำเร็จ โดยมีคุณลักษณะ ซึ่งเรียกว่าเป็นพุทธลีลาในการสอนมี ๔ ประการ ดังนี้ ซึ่งเรียกว่า ผู้รู้บัญญัติไว้สมคำว่า “ ทฤษฎี ๔ ส ” คือ

ส. ที่ ๑. ได้แก่ สันตสนา คือ อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้ง เหมือนจูงมือไปดูเห็นกับตาเราเอง (ชี้แจงให้เห็นชัดเจน ว่าอะไรเป็นอะไร ดังหนึ่งยกมาไว้ตรงหน้าให้เห็นอย่างแจ่มชัด หายสงสัย)

ส. ที่ ๒. ได้แก่ สมာทปนา คือ ชักจูงใจให้เห็นชัดจริงด้วย ขวนให้คล้อยตามจนต้องยอมรับ และนำไปปฏิบัติ (ขวนให้ปฏิบัติ ไม่ว่าอธิบายเรื่องอะไร ทำให้ผู้อยากทำตาม เพราะเห็นสมจริงในคุณค่า)

ส. ที่ ๓. ได้แก่ สมุตเตขนา คือ ระวังใจให้กลัวกลัว บังเกิดกำลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข็งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้ ไม่หวั่นระย่อต่อความเหนื่อยยาก (ปลุกใจให้กระตือรือร้น มีกำลังใจที่เข้มแข็งพร้อมที่จะนำเอาธรรมนั้น ๆ มาเป็นแนวทางดำเนินชีวิต ไม่ใช่ฟังแล้ว “ ปลงในแง่ลบ ”)

ส. ที่ ๔ ได้แก่ สัมปหังสนา คือ ชโลมใจให้เข้มชื่น ร่าเริง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อ และเปี่ยมด้วยความหวัง เพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่จะพึงได้รับจากการปฏิบัติ สร้างบรรยากาศให้สนุกสนาน ร่าเริงแจ่มใส ฟังไปยิ้มแย้ม หรือหัวเราะไปในบางครั้ง

บทที่ ๖
การพัฒนาศักยภาพผู้เรียนในด้านการกิน อยู่ ดู ฟัง
ที่ต้องทำตามกระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงหาปัญญา

วัตถุประสงค์ประจำบท

เมื่อศึกษาเนื้อหาในบท ๖ แล้ว นิสิตสามารถ

- ๑.อธิบายความหมายและความจำเป็นในการพัฒนาศักยภาพได้
- ๒.อธิบายความสำคัญของการพัฒนาศักยภาพครูได้
- ๓.อธิบายประโยชน์ของการพัฒนาศักยภาพครูได้
- ๔.อธิบายการจัดลักษณะทางกายภาพโรงเรียนวิถีพุทธได้

เนื้อหาประจำบท

- ๑.ความหมายและความจำเป็นในการพัฒนาศักยภาพ
- ๒.ความสำคัญของการพัฒนาศักยภาพครู
- ๓.ประโยชน์ของการพัฒนาศักยภาพครู
- ๔.การจัดลักษณะทางกายภาพโรงเรียนวิถีพุทธ

๖.๑ ความนำ

การพัฒนาตน ตรงกับภาษาอังกฤษว่า self-development แต่ยังมีคำที่มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า การพัฒนาตน และมักใช้แทนกัน บ่อยๆ ได้แก่ การปรับปรุงตน (self-improvement) การบริหารตน (self-management) และการปรับตน (self-modification) หมายถึงการเปลี่ยนแปลงตัวเองให้เหมาะสมเพื่อสนองความต้องการและเป้าหมายของตนเอง หรือเพื่อให้สอดคล้องกับ สิ่งที่สังคมคาดหวังบุคคลที่จะพัฒนาตนเองได้ จะต้องเป็นผู้มุ่งมั่นที่จะเปลี่ยนแปลงหรือปรับปรุงตัวเอง โดยมีความเชื่อหรือแนวคิดพื้นฐานในการพัฒนาตนที่ถูกต้อง ซึ่งจะเป็นสิ่งที่ช่วยส่งเสริมให้การพัฒนาตนเองประสบความสำเร็จ บุคคลล้วนต้องการเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ หรืออย่างน้อยก็ต้องการมีชีวิตที่เป็นสุขในสังคม ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายและความต้องการของตนเองพัฒนาตนเองได้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมโลก^๑

๖.๒ ความหมาย

คำว่า การพัฒนา ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Development ตามความหมายของรูปศัพท์ แปลว่า การทำให้เจริญ ซึ่ง จารัส นวลนิม (๒๕๔๐, หน้า ๗) ได้อธิบายว่า หมายถึง การทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทีละน้อย ๆ โดยผ่านลำดับขั้นตอนต่าง ๆ ไปสู่ระดับที่สามารถขยายตัวขึ้น เติบโตขึ้น มีการปรับปรุงให้ดีขึ้น และเหมาะสมไปกว่าเดิม หรืออาจก้าวหน้าไปถึงขั้นที่อุดมสมบูรณ์เป็นที่น่าพอใจ

ในลักษณะความหมายหรือนิยามของการพัฒนาที่มินกวิชาการกล่าวไว้เป็นการใช้โดยทั่วไปกว้าง ๆ อาทิเช่น

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (๒๕๓๒ : ๕) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่มีการกำหนดทิศทางหรือการเปลี่ยนแปลงที่มีการกำหนดแผนเอาไว้ล่วงหน้าแล้ว ซึ่งทิศทางหรือแผนที่กำหนดไว้นี้ย่อมจะเป็นไปในลักษณะที่พึงปรารถนาของสมาชิกในสังคมนั้น

ชนิดา รักษ์พลเมือง (๒๕๓๒ : ๕๕) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาว่า หมายถึง การเปลี่ยนแปลงไปในการที่ดีขึ้นในทิศทางที่กำหนด

ดารา ทีปะปาล (๒๕๓๘ : ๑๕) ให้ความหมายว่า หมายถึง เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นอย่างมีเป้าหมาย เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีการกำหนดทิศทาง เพื่อให้บรรลุตามแผนที่กำหนดไว้ล่วงหน้า

มีชัย สายอร่าม (๒๕๔๐ : ๕๙) อธิบายความหมายของการพัฒนาในลักษณะครอบคลุมและกว้างขวางพอสรุปได้ว่า การพัฒนาเป็นกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงและสรรค์สร้างความก้าวหน้าในทางเศรษฐกิจ ความเป็นธรรมในสังคม ความเสมอภาคในทางการเมือง การธำรงรักษาวัฒนธรรมอันดีงาม การจัดสรรและกระจายทรัพยากรด้วยวิธีการบริหารที่เหมาะสม เพื่อบรรลุเป้าหมายในอันที่จะสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

จากความหมายและนิยามดังกล่าว พอสรุปได้ว่า การพัฒนา คือ “กระบวนการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยผ่านขั้นตอนต่าง ๆ ไปสู่ความเจริญ มีการปรับปรุงให้ดีขึ้น และเป็นไปตามทิศทางที่พึง

^๑http://www.novabizz.com/NovaAce/Learning/Self_Development.htm

ปรารถนา อันจะส่งผลต่อความพึงพอใจสูงสุด โดยวิธีการพัฒนา ได้แก่ การจัดอบรม ประชุม สัมมนา และศึกษาเพิ่มพูนความรู้เฉพาะด้าน เป็นต้น”^๒

คำว่า “ศักยภาพ” และ “สมรรถภาพ” นี้ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้อธิบายไว้ดังนี้

ศักยภาพ คือ ภาวะแฝง อำนาจหรือคุณสมบัติที่แฝงอยู่ในสิ่งต่าง ๆ อาจทำให้พัฒนาหรือปรากฏเป็นสิ่งที่ประจักษ์ได้ ส่วนคำว่า “สมรรถภาพ” คือ ความสามารถ (ราชบัณฑิตยสถาน. ๒๕๔๖ :

๑๐๙๕,๑๑๒๘)

จากความหมายดังกล่าว พออนุมานได้ว่า ศักยภาพคือ อำนาจหรือคุณสมบัติที่มีแฝงอยู่ในสิ่งใด ๆ ดังนั้นเพื่อก้าวถึงสิ่งมีชีวิต เช่น มนุษย์หรือสัตว์ จึงหมายถึง คุณสมบัติที่มีแฝงอยู่ในมนุษย์ หรือสัตว์ และเมื่อโยงสู่บุคคลที่เป็นครู จึงหมายถึง คุณสมบัติต่าง ๆ ที่แฝงอยู่ในตัวครู เช่น ความรู้ บุคลิกภาพ สุขภาพ อนามัย และพฤติกรรมต่าง ๆ ซึ่งอาจก่อให้เกิดการพัฒนาตนเองต่อสถาบันวิชาชีพ และต่อชาติบ้านเมือง

ส่วนสมรรถภาพความเป็นครูนั้น คือ ความสามารถของผู้เป็นครูที่จะใช้คุณสมบัติหรือศักยภาพต่าง ๆ ที่มีแฝงอยู่ในตนเพื่อการปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ ในหน้าที่ครูให้เกิดประสิทธิผลอย่างมีประสิทธิภาพ

สำหรับศักยภาพและสมรรถภาพ หรือคุณสมบัติที่มีแฝงอยู่ในตัวครู ซึ่งผู้ประกอบการวิชาชีพครูทุกคนจำเป็นต้องชวนช่วยเพิ่มพูนพัฒนาให้มีในตนเองนั้นมีมากมาย แต่ที่สำคัญและถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นเบื้องต้น คือ ความรู้ และบุคลิกภาพ ซึ่งผู้เขียนจะขอเสนอรายละเอียดเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพครู สมรรถภาพความรู้ของครู ตามเกณฑ์มาตรฐานของคุรุสภา และคุณสมบัติด้านบุคลิกภาพต่อไป

๖.๓ ความจำเป็นในการพัฒนาศักยภาพ

การพัฒนาศักยภาพ หมายถึง การพัฒนาเพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจ ทักษะ ความชำนาญและความสามารถในการปฏิบัติหน้าที่รวมทั้งการพัฒนาด้านคุณธรรมและจริยธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดเวลาการพัฒนาบุคลากรเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นกรรมวิธีที่จะช่วยเพิ่มพูนความรู้ความสามารถและทักษะในการปฏิบัติงานของบุคลากรให้ได้ผลดี มีทั้งประสิทธิภาพและประสิทธิผล ช่วยให้บรรลุเป้าหมายขององค์กร ตามแนวคิดดั้งเดิมเชื่อว่าการพัฒนาบุคลากร เป็นสิ่งไม่จำเป็นสำหรับองค์กร ผู้นำมีหน้าที่เฉพาะแต่เพียงบังคับบัญชาควบคุมให้พนักงานแต่ละคนปฏิบัติหน้าที่ตามคำสั่ง หรืองานที่ได้รับมอบหมาย ถ้าหากบุคคลใดต้องการเพิ่มพูนความรู้ความสามารถของตนจะต้องชวนช่วยเอง แต่แนวคิดสมัยใหม่เชื่อว่าการพัฒนาบุคลากรเป็นหน้าที่ที่สำคัญและจำเป็นที่องค์กรทุกองค์กรจะต้องกระทำอย่างสม่ำเสมอ ถึงแม้ว่าจะเสียเวลาและค่าใช้จ่ายในการดำเนินการ แต่องค์กรจะได้รับประโยชน์มากกว่าโดยมีเหตุผลสนับสนุน ๒ ประการ คือ

๑. ถึงแม้ว่าองค์กร จะมีระบบสรรหาคัดเลือกที่ดีพอ ได้ผู้ที่มีความรู้ความสามารถเพียงใดก็ตาม ก็มิได้เป็นหลักประกันว่าบุคคลนั้นจะสามารถปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายได้ในทันที และตลอดไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อได้รับการเลื่อนตำแหน่งหรือโอนย้ายไปปฏิบัติหน้าที่อื่น ย่อมมีความจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาเป็นอย่างดีเสียก่อน

^๒ www.ex-mba.buu.ac.th/Research/Bkk/Mk-6-Bkk/.../05_ch2.pdf

๒. ในปัจจุบันได้มีการคิดค้น และนำเอาวิทยาการบริหารสมัยใหม่มาใช้ในการบริหารงานด้านต่าง ๆ อย่างแพร่หลาย จึงเป็นความจำเป็นที่บุคคลทุกคนจะต้องปรับปรุงตนเองให้มีความรู้ทันสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในองค์กรที่ต้องแข่งขันกับผู้อื่น ย่อมมีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาบุคลากรของตนให้มีความรู้ความสามารถที่สูงขึ้นอยู่เสมอ ยิ่งในยุคโลกาภิวัตน์นี้ ความเชื่อเกี่ยวกับการพัฒนาบุคลากรมีแนวโน้มสูงขึ้น เพราะเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของการก้าวกระโดดสู่ความเจริญทางด้านวิชาการและเทคโนโลยีอย่างรู้พรหมแดน ซึ่งองค์กรต้องดำเนินการแข่งขันกับต่างประเทศด้วยการพัฒนา ต้องดำเนินงานเฉพาะที่เฉพาะองค์กร ไม่มีการลอกเลียนแบบกัน ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ที่องค์กรนั้น ๆ มีความจำเป็นและต้องการพัฒนาเรื่องอะไร

การพัฒนาบุคลากรมีความสำคัญและความจำเป็นมากสำหรับหน่วยงานหรือสถานศึกษา เพราะการพัฒนาบุคลากรทำให้คนเรามีความสัมพันธ์ที่ดีเกิดความถูกต้องระหว่างบุคคล ทำให้มีวิธีการทำงานที่ดี จะทำให้การปฏิบัติงานของบุคลากรมีคุณภาพ มีความเหมาะสมกับงานที่ได้รับมอบหมาย หรืองานที่รับผิดชอบ สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีคุณภาพบรรลุตามจุดประสงค์ที่ตั้งไว้

กล่าวโดยสรุปว่า แต่ละหน่วยงานต้องมีการกำหนดความจำเป็นในการพัฒนาบุคลากร เพื่อจะได้กำหนดทิศทางของการพัฒนาบุคลากรว่า แต่ละหน่วยงานจะพัฒนาบุคลากรในลักษณะใด ที่จะทำให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อหน่วยงานนั้น ๆ และหน่วยงานจะได้วางแผนกำหนด ความจำเป็นเพื่อจัดกิจกรรมในการพัฒนาต่อไป

ดังนั้นการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรทุกคนในสถานศึกษาจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการบริหารงานของสถานศึกษาให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้บริหารควรได้รับการพัฒนาให้สามารถนำภาวะผู้นำและบุคลิกภาพประชาธิปไตยมาเอื้อต่อการทำงานของครู ให้ครูมีเสรีภาพในการคิด มีโอกาสพัฒนาคุณภาพผลงาน รวมทั้งการพัฒนาศักยภาพในการนำหลักสูตรไปใช้ การเพิ่มพูนความรู้ความสามารถในวิชาที่สอน สามารถพัฒนาการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้สอดคล้อง กับความสนใจความต้องการ และระดับพัฒนาการของผู้เรียนด้วยเทคนิควิธีที่มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

๖.๔ ความสำคัญของการพัฒนาศักยภาพครู

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปแล้วว่า ครูเป็นบุคคลที่มีความสำคัญที่สุดต่อการพัฒนาสังคมและชาติบ้านเมือง ทั้งนี้เพราะครูต้องรับหน้าที่ในการพัฒนาบุคคลในสังคมให้มีความเจริญงอกงามอย่างเต็มที่ จนบุคคลเหล่านั้นสามารถใช้ความรู้ความสามารถของตนเพื่อพัฒนาชาติบ้านเมืองต่อไป ดังนั้นการพัฒนาครูให้เป็นบุคคลที่มีศักยภาพอย่างที่สุด จึงเป็นงานที่นักวิชาการศึกษา/ผู้นิเทศก์และ/หรือผู้บริหารการศึกษาจะต้องกระทำอย่างจริงจังและต่อเนื่อง

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาครูก่อให้เกิดประโยชน์หลายประการ ดังนี้

๑. การพัฒนาครู ช่วยพัฒนาคุณภาพและวิธีการทำงานของครู ทำให้ครูมีสมรรถภาพในการสอน มีความรู้เพิ่มขึ้น เข้าใจบทบาทหน้าที่และปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ สามารถแก้ไขข้อบกพร่องให้ดีขึ้น

๒. การพัฒนาครู ช่วยทำให้เกิดการประหยัดเวลา และลดความสูญเปล่าทางวิชาการ เพราะครูที่ได้รับการพัฒนาจนเป็นครูที่มีคุณภาพนั้นย่อมไม่ทำสิ่งใดผิดพลาดง่าย ๆ สามารถใช้สื่อการเรียนการสอน

อย่างมีประสิทธิภาพ ทำการสอนนักเรียนได้ผลเต็มที่และตรงตามจุดประสงค์ ส่วนนักเรียนก็มีความรู้ความสามารถตามเกณฑ์ที่กำหนด

๓. การพัฒนาครู ช่วยทำให้ครูได้เรียนรู้งานในหน้าที่ได้เร็วขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งครูที่เพิ่งได้รับการบรรจุให้เข้าทำงานใหม่ ๆ และครูที่ย้ายไปทำการสอน ณ ที่ทำงานแห่งใหม่

๔. การพัฒนาครู ช่วยแบ่งเบาหรือลดภาระหน้าที่ของผู้บังคับบัญชา หรือหัวหน้างานในสายงานต่าง ๆ เพราะครูที่ได้รับการพัฒนาอย่างดีและอย่างต่อเนื่อง จะมีความเข้าใจงาน การสอนและงานอื่น ๆ ได้เป็นอย่างดี

๕. การพัฒนาครู ช่วยกระตุ้นให้ครูปฏิบัติงานเพื่อความก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่การงาน กล่าวคือ ทำให้ครูทุกคนมีโอกาสก้าวหน้าไปสู่ตำแหน่งทางการบริหารที่มีสถานภาพดีขึ้น

๖. การพัฒนาครู ช่วยทำให้ครูเป็นบุคคลที่ทันสมัยอยู่เสมอ ทั้งในด้านความรู้และเทคโนโลยีต่าง ๆ รวมทั้งหลักการปฏิบัติงานและเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ

การพัฒนาครูเป็นหัวใจสำคัญในการบริหารการศึกษา เพราะงานทุกชนิดของสถานศึกษาจะต้องดำเนินการเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และได้รับผลสำเร็จตามเป้าหมายหรือไม่เพียงใดขึ้นอยู่กับความสามารถและความร่วมมือของครู ถ้าครูขาดความรู้ความสามารถขาดขวัญกำลังใจในการปฏิบัติงาน ไม่จรรีกรักดีต่อหน่วยงานของตนเอง และขาดความรับผิดชอบทะเลาะเบาะแว้งกัน แยกแยะความสามัคคีต่างคนต่างอยู่และทำงานไปวัน ๆ โดยไม่ให้ความร่วมมือ กิจกรรมต่าง ๆ ที่สถานศึกษาได้วางไว้ก็จะประสบความล้มเหลว เพราะมีคนก็เหมือนไม่มี ในเมื่อคนเหล่านั้นไม่ร่วมมือกัน และหย่อนสมรรถภาพ การพัฒนาครูจึงมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งในการบริหารการศึกษา แม้ว่าครูทุกคนของสถานศึกษาจะมีความสามารถเพียงใดก็ตาม ถ้าเวลาผ่านไปนาน ๆ บรรดาความรู้ความชำนาญก็ย่อมอ่อนลงไปเป็นของธรรมดา หรือบางทีการทำงานจำเจอยู่เสมอ ๆ งานที่ทำอาจจะกลายเป็นความเบื่อหน่ายได้เหมือนกัน ดังนั้น การที่ผู้บริหารให้คำปรึกษา แนะนำ ช่วยแก้ปัญหาและส่งเสริมสนับสนุนให้ครูได้รับการพัฒนาในรูปแบบต่าง ๆ จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งเพื่อให้ครูทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพรวมทั้งมีขวัญและกำลังใจ

๖.๕ ประโยชน์ของการพัฒนาศักยภาพครู

ความต้องการในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพัฒนาอาชีพ และบุคลากรที่เกี่ยวข้องให้ได้ตามมาตรฐานที่วางไว้ โดยเน้นการพัฒนาครูให้เป็นครูชั้นฝีมืออาชีพ การเร่งรัดพัฒนาครู จึงเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญ ประโยชน์ของการพัฒนาศักยภาพครู คือ

๑. สามารถจัดการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ
๒. เป็นที่ยอมรับเชื่อถือซึ่งกันและกันกับบุคคลทั่วไป
๓. มีความก้าวหน้าในวิชาชีพของตนเอง และชีวิตส่วนตัว
๔. มีบุคลิกภาพที่ดี มีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลสูง
๕. มีความสมัครสมานสามัคคีกัน ร่วมมือในการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ บรรยากาศในการทำงานเป็นไปอย่างฉันทมิตร
๖. ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างเพื่อนร่วมงานและบุคลากรในสถานศึกษาอื่น ๆ

๗. เป็นผู้ที่รักความก้าวหน้าติดตามข่าวสารต่าง ๆ อยู่เสมอ จนเป็นคนที่ทันสมัย และทันเหตุการณ์ อยู่เสมอ

๘. มีขวัญและกำลังใจดีอยู่เสมอ

๙. มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตดีอยู่เสมอ^๓

๖.๖ การจัดลักษณะทางกายภาพโรงเรียนวิถีพุทธ

หลักการ

จากความสำคัญของสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ตามที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาและแนวทางในการจัดบรรยากาศสภาพแวดล้อมของสถานศึกษาที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด สามารถสรุปเป็นหลักการในการจัดสภาพแวดล้อมทางกายภาพของโรงเรียนวิถีพุทธได้ ดังนี้

๑. บรรยากาศสงบเงียบ เรียบง่าย
๒. ใกล้ชิดกับธรรมชาติ ร่มรื่น
๓. ใกล้ชิดกับชุมชน
๔. สะอาด มีระเบียบ
๕. ทันสมัย มีการปรับปรุงพัฒนาอยู่เสมอ
๖. เป็นแหล่งเรียนรู้ ทั้งด้านวิชาการ วิชาชีพ และคุณธรรม

หลักคิด

โรงเรียนหรือสถานศึกษาเป็นปัจจัยภายนอกที่สำคัญต่อการเรียนรู้ พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้อย่างมาก เหตุการณ์ในพระพุทธศาสนาหลายตอน เน้นถึงความสำคัญของสถานที่และบรรยากาศ เช่น

๑. ทรงเจริญอานาปานสติกรรมฐานเมื่อมีพระชนมายุ ๗ พรรษา ณ ใต้ต้นหว้าในบรรยากาศที่เงียบสงบ

๒. ทรงเลือกสถานที่ที่ใกล้ชิดธรรมชาติและชุมชนสำหรับบำเพ็ญเพียร

๓. เมื่อตรัสรู้แล้วทรงเปลี่ยนสถานที่จากที่ตรัสรู้ไปประทับใต้ต้นไทรและต้นอื่น ๆ

๔. ทรงกำหนดเรื่องความสะอาด ความมีระเบียบไว้ในพระวินัยปิฎกว่าด้วย เสนาสนวัตรและเสนาสนะชั้นธกะ

๕. ทรงกำหนดความเหมาะสม สะดวกสบายของสภาพแวดล้อม ๗ ประการ คือ สัปปายะ ๗

แนวทางการปฏิรูปการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.๒๕๓๙-๒๕๕๐ : โรงเรียนในอุดมคติ ได้กำหนดให้มีบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ เพื่อให้นักเรียนได้เรียนอย่างมีความสุข คือมุ่งเน้น

^๓ www.oo-cha.com/courses/TC๑/๗.pdf

การเรียนรู้ตามธรรมชาติ ปลุกฝังเรื่องความสะอาด ความมีวินัย รวมทั้งการจัดโรงเรียนให้มีความร่มรื่น มีต้นไม้ มีแหล่งน้ำ บ่อน้ำ ไร่นา ไร่สวน ไร่ผลไม้ ปลอดภัยและไม่มีมอมแมม

หลักทำ

โรงเรียนวิถีพุทธ มีลักษณะทางกายภาพที่เป็นธรรมชาติ ร่มรื่น สวยงาม สะอาด เป็นระเบียบ ปลอดภัย ให้ความรู้สึกที่ผ่อนคลาย สบายกาย สบายใจ มีศูนย์รวมศรัทธาของครู นักเรียน และบุคคลในชุมชน คือ มีพระพุทธรูปที่เด่นชวนให้ระลึกถึงพระรัตนตรัย มีสวนพุทธธรรมประกอบด้วยต้นไม้สำคัญในพระพุทธศาสนา มีป้ายนิเทศ ป้ายคุณธรรม มีอาคารสถานที่ที่สะอาดเป็นระเบียบและเพียงพอต่อการใช้สอย มีแปลงเกษตร โรงฝึกงานที่เหมาะสมต่อการฝึกฝนคุณธรรมเพื่อประกอบสัมมาอาชีพะ มีห้องจริยธรรม ห้องสมุด พระพุทธศาสนา ทุกห้องเรียนมีพระพุทธรูปเพื่อให้ให้นักเรียนได้เห็นและระลึกถึงพระรัตนตรัยอยู่เสมอ

บรรยากาศในห้องเรียนมีความสงบ สะอาด ครูและนักเรียน มีความสำรวมตนอยู่เสมอ สื่อและอุปกรณ์การเรียนการสอนทันสมัยและครบครัน ทั้งสื่อที่เกิดจากภูมิปัญญาของครู นักเรียนและชุมชนตลอดจนสื่อเทคโนโลยีต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างมีความสุข ปลุกฝังคุณลักษณะใฝ่รู้ ใฝ่เรียน และความรู้ที่เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก โรงเรียนต้องมีความใกล้ชิดธรรมชาติ ชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น

ความสะอาด มีระเบียบเรียบร้อยของโรงเรียนวิถีพุทธ จะต้องเกิดจากความร่วมมือ ร่วมใจของนักเรียนทุกคน โดยครูสร้างบรรยากาศของความรักความสามัคคี และความรับผิดชอบ

แผนภาพ สรุปแนวคิดจากหนังสือการพัฒนาที่ยั่งยืน โดย พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต)

สรุปท้ายบท

ในการบริหารงานไม่ว่าภาครัฐ หรือเอกชน ผู้บริหารทุกคนล้วนมีความต้องการให้บุคลากรของตนได้รับการพัฒนา และต้องการให้บุคลากรของตนมีการพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา ซึ่งบุคคลที่มีการพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลาจะมีความพร้อมต่อการแข่งขัน และจะเป็นบุคคลที่พร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา หน่วยงานหรือองค์กรใดก็ตามที่บุคลากรมีการพัฒนาตนเอง ย่อมก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงานและนำมาซึ่งความเจริญก้าวหน้าขององค์กร

นอกเหนือจากการพัฒนาบุคลากรเพื่อองค์กรแล้ว การพัฒนาตนเองของบุคลากรยังส่งผลต่อความสำเร็จหรือเพื่อความก้าวหน้าในอาชีพอีกด้วย การพัฒนาตนเองนั้นถือเป็นการแข่งขันกับตัวเองเพื่อเป็นบันไดไปสู่ความก้าวหน้าในอนาคต และเป็นการเตรียมความพร้อมในการที่จะต้องแข่งขันกับคนอื่น ในโลกของการทำงานที่มีการแข่งขันสูง เวทีการทำงานจะเปิดโอกาสให้กับคนที่มีประสิทธิภาพในการทำงานเสมอ และเช่นเดียวกัน “คนที่มีประสิทธิภาพในการทำงานสูงจากการพัฒนาตัวเองอย่างต่อเนื่องในเรื่องต่างๆ มักจะพร้อมอยู่เสมอสำหรับการแข่งขันไม่ว่าในเวทีหรือสถานการณ์ใดก็ตาม”^๔

^๔ การพัฒนาประสิทธิภาพในการทำงานของบุคคล <https://sites.google.com/site/potarticle/02>

บทที่ ๗

คุณสมบัติของผู้สอนตามหลักพระพุทธศาสนา

วัตถุประสงค์ประจำบท

เมื่อศึกษาเนื้อหาในบท ๗ แล้ว นิสิตสามารถ

- ๑.อธิบายความหมายและคุณลักษณะ / คุณสมบัติของครูได้
- ๒.อธิบายความครูในฐานะเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณได้
- ๓.อธิบายความครูในฐานะเป็นผู้นำทางวิชาการได้
- ๔.อธิบายความครูในฐานะเป็นวิศวกรของสังคมและของโลกได้

เนื้อหาประจำบท

- ๑.ความหมายและคุณลักษณะ / คุณสมบัติของครู
- ๒.ครูในฐานะเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ
- ๓.ครูในฐานะเป็นผู้นำทางวิชาการ
- ๔.ครูในฐานะเป็นวิศวกรของสังคมและของโลก

๗.๑ ความนำ

เนื่องจากการปฏิรูปการศึกษา ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ มีวัตถุประสงค์หรือความมุ่งหมายที่สำคัญคือ การปรับปรุงการศึกษา ซึ่งจะเห็นได้ว่าสาระสำคัญเป็นการมุ่งเน้นให้การจัดการศึกษา ต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์สมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นได้อย่างมีความสุข (ม.๖)

เป้าหมายปลายทางของการปฏิรูปการศึกษา ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ฉบับดังกล่าวนี้ มุ่งเน้นรูปลักษณะของคนไทยยุคใหม่ว่า ต้องเป็นคนที่มีความสมดุลพอดี ระหว่างการเป็น **คนเก่ง คนดี และมีความสุข** จะต้องคิดเป็น ทำเป็น มีคุณธรรม ศีลธรรม อดทน ควบคุมอารมณ์และสามารถอยู่ร่วมกับคนอื่นได้ โดยมีค่านิยม ดังนี้

๑. คนดี หมายถึง คนที่มีความรับผิดชอบ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ปฏิบัติตนตามหลักธรรมของแต่ละศาสนาและรู้จักประมาณตน การมีวินัยในเรื่องเกี่ยวกับความรู้ความสนใจใฝ่รู้มีสติในการควบคุมตนเอง รับผิดชอบ มีเหตุผล ซื่อสัตย์และขยัน ค่านิยมประชาธิปไตย ได้แก่ การเห็นคุณค่าแห่งตนเองและผู้อื่น ทำหน้าที่ตนเองอย่างสมบูรณ์ ยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น เคารพกติกาของสังคม ทำงานร่วมกับผู้อื่นเป็น มีเหตุผลและเสียสละ

๒. คนเก่ง หมายถึง เป็นผู้มีความสติปัญญา มีจินตนาการ สามารถคิดริเริ่ม คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น สามารถพึ่งตนเองได้ มีความสามารถในการประกอบอาชีพ มีความสามารถในการฟันฝ่าอุปสรรคประสบความสำเร็จได้ด้วยตนเอง เป็นบุคลากรที่มีความสามารถในการแข่งขันในสังคมโลกและที่สำคัญ คือเป็นผู้ใฝ่รู้และสามารถแสวงหาความรู้เพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต มีความรู้เรื่องภาษาและวัฒนธรรมนานาชาติ

๓. คนมีความสุข หมายถึง ผู้ที่มีสุขภาพกายดี สุขภาพจิตดี และสามารถรักชุมชน มีความสามารถในการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข และสามารถปล่อยวาง การศึกษาเล่าเรียนจะต้องนำมาซึ่งความสุข ซึ่งหมายถึง คุณสมบัติที่จะต้องปลูกฝังหรือสร้างให้มี ได้แก่ ความรักและการแบ่งปัน ความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่าง ความจริง ความงามและความเป็นธรรม ประพฤติชอบ มีความสงบสุข สันติ และไม่เบียดเบียนบริโภคสิ่งต่าง ๆ ด้วยปัญญา ไม่ติดอยู่ภายใต้อิทธิพลของกระแส

ความสุขในขณะเรียน ต้องมีส่วนสัมพันธ์กัน หมายความว่า กระบวนการเรียนการสอนและเรียนรู้จะต้องเป็นกระบวนการที่ทำให้ผู้เรียนศึกษาและเรียนรู้อย่างมีความสุข ไม่กดดัน และเป็นกระบวนการที่ให้สาระหรือหลักการที่จักนำไปใช้และปฏิบัติเพื่อให้ชีวิตเป็นสุข ในการดำเนินชีวิตประจำวัน (เขวาลิต ตนานนท์ชัย : วารสารวิชาการ, ๒๕๔๔)

ดังนั้น ครู – อาจารย์ ที่พึงประสงค์ หรือรูปลักษณะของครู – อาจารย์ยุคใหม่ ยุคปฏิรูป หรือ ครู – อาจารย์ ในอุดมคติ ต้องมีคุณลักษณะที่จะสามารถสร้างคนไทยยุคใหม่ได้ ต้องมีจิตวิญญาณของความเป็นครู เป็นผู้อำนวยความสะดวก (Facilitator) และ (Coach) ให้แก่เด็กทั้งในด้านวิชาการและแนวทางชีวิต เป็นคนใจดีมีเหตุผล เป็นตัวอย่างที่ดีแก่เด็ก ใฝ่ศึกษาหาความรู้ ช่างคิดและสามารถตั้งคำถามที่แหลมคม เพื่อกระตุ้นให้เด็กรู้จักคิดวิเคราะห์ และค้นคว้าหาความรู้ สำหรับชั้นอุดมศึกษา ครู – อาจารย์ต้องมีคุณลักษณะเพิ่มเติม คือ ต้องสร้างงานวิจัยทั้งที่เป็นการสร้างองค์ความรู้และที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ประโยชน์ได้จริง รวมทั้งให้บริการวิชาการแก่สังคม และชี้นำสังคมได้ (กองบรรณาธิการ : วิทยาจารย์ , ๒๕๔๔)

๗.๒ ความหมาย

ครู โดยทั่วไป แปลว่า ผู้มีความหนักแน่นหรือผู้มีภาระหนักแน่น และครู หมายถึง ผู้ให้ หมายถึง การให้ซึ่งวิชาความรู้โดยมิได้หวังผลตอบแทนใด ๆ (ประพันธ์ จุ่มคำมูล : วารสารวิชาการ, ๒๕๔๓)

ครู ในความหมาย ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ มาตรา ๔ วรรค๑๐ ความว่า “ ครู คือบุคลากรวิชาชีพหนึ่งซึ่งทำหน้าที่หลักทางด้านการเรียนการสอนและการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนด้วยวิธีการต่าง ๆ ใน สถานศึกษาทั้งของรัฐและเอกชน ” (พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ ลงราชกิจจานุเบกษา ฉบับกฤษฎีกาเล่มที่ ๑๑๙ ตอนที่ ๑๒๓ วันที่ ๑๙ ธันวาคม ๒๕๔๕)

กล่าวโดยสรุป ครู คือ ผู้ที่จัดกิจกรรมการเรียนการสอนหรือกระบวนการเรียนรู้และจะต้องมีความเป็นครูอาชีพ

๗.๒.๑ อาชีพครู / ครูอาชีพ

อาชีพครู เป็นอาชีพหนึ่ง ที่มีเกียรติเป็นอาชีพที่หมั่นให้ความเคารพนับถือ ครู เป็นปวงชนียบุคคลที่สมควรแก่การยกย่องยิ่งกว่าอาชีพใด ๆ ในโลก ผู้เป็นครูย่อมเป็นผู้มีความสามารถในการถ่ายทอดวิชาความรู้ให้กับศิษย์ได้ตามหลักวิชาที่ได้ร่ำเรียนมา แต่จะประสบผลสำเร็จในด้านการสอนเพียงใดนั้น ก็ขึ้นอยู่กับครูผู้นั้น จะเป็นครุมืออาชีพ หรือไม่เท่านั้น

๗.๒.๒ ครุมืออาชีพ

การจะเป็นครุมืออาชีพได้นั้น ต้องเข้าใจหัวใจสำคัญของการปฏิรูปการศึกษา คือ ปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ เพื่อสร้างให้เยาวชนไทยเป็นคนดี คนเก่ง และมีความสุขในวันข้างหน้า ครุมืออาชีพจริง ๆ ต้องจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกปฏิบัติ ให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่านและเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง ที่สำคัญ ครุมืออาชีพควรฝึกฝนตนเองให้มีทักษะการวิเคราะห์ ด้านการสังเกต พิจารณามองอะไรหลายมุม ฟังข่าวสารหลายด้าน คิดอะไรหลายทาง มีความคิดสร้างสรรค์ เพื่อพัฒนาอาชีพของตนเอง และได้ชื่อว่า เป็นครุผู้มีจิตวิญญาณ แห่งความเป็นครุมืออาชีพอย่างแท้จริง (ประพันธ์ จุ่มคำมูล : วารสารวิชาการ, ๒๕๔๓)

พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ประธานองคมนตรีและรัฐบุรุษ กล่าวถึง ครูอาชีพว่า.....

“ ครู คือ ครูที่เป็นครุด้วยใจรัก เป็นครุด้วยจิตวิญญาณ มีความเป็นครุ ทุกลมหายใจ ตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นครุที่รักและห่วงแหน ห่วงใย อาหารต่อนักเรียนต่อศิษย์ ดุจลูกในไส้ของตนเอง จะทำทุกวิถีทางที่จะให้ศิษย์เป็นคนดี ไม่ยินยอมให้ศิษย์เป็นคนไม่ดี เป็นอันขาด จะติดตามสอดส่องศิษย์ทุกเมื่อ เชื้อวันโดยไม่ละทิ้ง และมีความสุขมากในการที่ได้เกิดมาเป็นครุ รักเกียรติ เทิดทูนสถาบันครุอย่างภาคภูมิ (ชุมพล ศรีทองสุข : วารสารวิชาการ, ๒๕๔๔)

ดร.พนม พงษ์ไพบูลย์ (อดีต)ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ได้กล่าวสรุปถึงครูอาชีพว่า

“ ครูอาชีพ คือ ครูที่มีความพร้อมในทุก ๆ ด้านที่จะเป็นครุ มีความประพฤติดี วางตัวดี เอาใจใส่ต่อลูกศิษย์ดี มีวิญญาณของความเป็นครุ และปฏิบัติหน้าที่ครุด้วยจิตวิญญาณของความเป็นครุ” (ชุมพล ศรีทองสุข : วารสารวิชาการ, ๒๕๔๔)

ด้วยเจตนารมณ์แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๔๐และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ และความจำเป็นของสังคมที่ต้องการครู

อาชีพ อย่างแท้จริง ทำให้ทุกคนได้ให้ความสำคัญกับ ครูอาชีพ และถือว่าครูเป็นผู้มีบทบาทต่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพเป็นพื้นฐานของการพัฒนาประเทศ

ด้วยเหตุผลดังกล่าว จึงมีบทบัญญัติว่า ครู บุคลากรวิชาชีพหลักด้านการเรียนการสอนและการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ต้องผ่านระบบการควบคุม เพื่อให้เป็นครูอาชีพ เช่น การให้มีมาตรฐานวิชาชีพ และจรรยาบรรณของวิชาชีพ รวมทั้งการพัฒนาวิชาชีพครู (ม.๕๓)

เพื่อให้เป็นครูอาชีพอย่างแท้จริง โดยส่งเสริมให้มีระบบ กระบวนการผลิต การพัฒนาครู ให้มีคุณภาพและมาตรฐานที่เหมาะสมกับการเป็นวิชาชีพชั้นสูง (ม.๕๒) มีองค์กรกลางบริหารงานบุคคลของข้าราชการครู (ม.๕๔) ที่สำคัญ คือให้มีกฎหมายว่าด้วย เงินเดือน ค่าตอบแทน สวัสดิการ และสิทธิประโยชน์เกื้อกูล เพื่อให้มีรายได้เพียงพอและเหมาะสมกับฐานะทางสังคมและวิชาชีพ นอกจากนี้ยังกำหนดให้มีกองทุนส่งเสริมครู เพื่อจัดสรรเป็นเงินอุดหนุนงานริเริ่มสร้างสรรค์ (ม.๕๕) เพื่อส่งเสริมให้ครูสร้างผลงานทางวิชาการอันเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษา (พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ ลงราชกิจจานุเบกษา ฉบับกฤษฎีกา เล่มที่ ๑๑๙ ตอนที่ ๑๒๓ วันที่ ๑๙ ธันวาคม ๒๕๔๕)

๗.๓ แนวคิดสำคัญ

๑. คุณลักษณะของครูที่พึงประสงค์ หรือรูปลักษณ์ของครูยุคใหม่ ยุคปฏิรูป หรือ ครู ในอุดมคติ ต้องมีคุณลักษณะที่สามารถสร้างคนไทยยุคใหม่ได้ ต้องมีจิตวิญญาณของความเป็นครู เป็นผู้อำนวยความสะดวก (Facilitator) และ (Coach) ให้แก่เด็กทั้งในด้านวิชาการและแนวทางชีวิต เป็นคนใจดีมีเหตุผล เป็นตัวอย่างที่ดีแก่เด็ก ใฝ่ศึกษาหาความรู้ ช่างคิดและสามารถตั้งคำถามที่แหลมคม เพื่อกระตุ้นให้เด็กรู้จักคิดวิเคราะห์ และค้นคว้าหาความรู้

๒. สำหรับ ครู – อาจารย์ ชั้นอุดมศึกษา ต้องมีคุณลักษณะเพิ่มเติม คือ ต้องสร้างงานวิจัยทั้งที่เป็นการสร้างองค์ความรู้และที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ประโยชน์ได้จริง รวมทั้งให้บริการทางวิชาการแก่สังคม และชี้นำสังคมได้

๓. ทศนคติของบุคคลต่าง ๆ หลากหลายสาขาวิชาชีพ ที่มีต่อวิชาชีพครู ย่อมมีผลทำให้ครูตระหนักถึงความสำคัญ บทบาท หน้าที่ภาระงาน คุณลักษณะ และสามารถปรับทัศนคติต่อวิชาชีพได้

๗.๓.๑ คุณลักษณะ / คุณสมบัติของครู

๑. คุณลักษณะ / คุณสมบัติที่ดีของครู

คุณลักษณะ คือ เครื่องหมายหรือสิ่งที่ชี้ให้เห็นความดีหรือลักษณะประจำ ดังนั้น คุณลักษณะของครู จึงหมายถึง เครื่องหมายหรือสิ่งที่ชี้ให้เห็นความดีหรือลักษณะประจำของบุคคลที่เป็นครูหรือผู้ที่จะมาประกอบวิชาชีพครู สิ่งที่ครู ต้องตระหนักอยู่เสมอ คือการกระทำหน้าที่ ของตนให้เสร็จสมบูรณ์เท่าที่ตนจะกระทำได้ ผู้ที่เป็นครูคนใดมีความรับผิดชอบต่อนหน้าที่ของตนอย่างสูง ย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่มีคุณลักษณะของครูดี หรือคุณลักษณะของครูไทยที่พึงประสงค์ ซึ่งมีสิ่งที่ควรศึกษาหลายมุมมองดังต่อไปนี้

๒. ครูในฐานะเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ

ครูในฐานะเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณนั้น ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้ให้ทัศนะไว้ดังนี้ ครู คือ ผู้นำทางวิญญาณ ครู คือ ผู้เปิดประตูให้ศิษย์ไปสู่ความสำเร็จ จึงนับว่าครูเป็นผู้มีบทบาทอย่างยิ่งในการเป็นผู้นำทางวิญญาณ เพราะครูจะต้องเป็นผู้นำหรือต้องเป็นผู้ที่ต้องฝึกมารยาททั้งทางกายและทางวาจา ซึ่งการฝึกดังกล่าว หากครู สามารถทำได้ก็ถือว่าครูเป็นครูที่ดี เพราะหากทำได้จะทำให้ครูน่าเคารพ และจากบทบาทของครูที่ต้องทำตัวอย่างที่ดีให้กับศิษย์เห็น ฉะนั้นอาจกล่าวได้ว่า ถ้าครูสามารถฝึกมารยาททั้งทางกายและใจได้แล้วก็ถือว่าครูเป็นผู้นำทางวิญญาณได้

ครู คือ ผู้เปิดประตู บทบาทของครูในข้อนี้คือ ครูจะต้องเป็นผู้เปิดประตูให้กับศิษย์ให้เห็นแสงสว่าง ต้องเป็นผู้คอยเปิดประตู ให้ศิษย์เดินไปในทิศทางที่ถูกต้อง การการถูกขังอยู่ในห้องมืดก็เปรียบเสมือนมนุษย์อยู่ในห้วงของความทุกข์ ครูจึงต้องเป็นผู้คอยชี้แนะทางแก้ไขปัญหให้กับศิษย์ให้พ้นจากความมืดหรือความทุกข์เหล่านั้น จะต้องเปิดประตูให้กับศิษย์จากไม่รู้ต้องทำให้เด็กค่อย ๆ รู้ จนสามารถยืนอยู่และแก้ไขปัญหา สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ครูที่ดีจะต้องไม่หลงใหลได้ปลื้มกับวัตถุนิยม ไม่ชักนำพาตัวเองไปในทางเสื่อมหรือถดถอย ซึ่งวัตถุนิยมต่าง ๆ มากนัก ครูจะต้องเป็นผู้นำในทางที่ไม่เสื่อม รู้และปรับใช้วัตถุหรือเทคโนโลยีให้เหมาะสม สติครูต้องไม่หลงใหลหรือทำตัวปล่อยตัวไปกับวัตถุนิยม จนทำให้วิญญาณของความเป็นครู ต่ำทรมาลง บทบาทในข้อนี้จึงถือได้ว่าเป็นบทบาทสำคัญ เพราะครูต้องเป็นผู้นำทางวิญญาณไม่หลงใหลในสิ่งที่เป็นวัตถุมากเกินไป

ครูจะต้องทำหน้าที่มากกว่าที่จะสอนอย่างเดียวครูจะต้องมีทัศนคติที่กว้างไกลมีความคิดสร้างสรรค์ ไม่ใช่ขายแรงงานโดยการสอนเพื่อแลกกับเงินเดือน หรือใช้ชีวิตไปวันหนึ่ง ๆ ครูจะต้องเป็นผู้ที่รู้และเข้าใจ บทบาทของความเป็นครู และเป็นครูที่สมบูรณ์

ดังนั้น ผู้ที่เป็นครูจะต้องมีคุณลักษณะที่ดี ตามแบบอย่างที่ได้กล่าวมาแล้วเบื้องต้นและหากผู้ใดที่เป็นครูสามารถปฏิบัติได้ตามที่กล่าวมาแล้วนั้นได้ บุคคลนั้นถือว่าเป็นผู้ที่มีจิตวิญญาณของความเป็นครูสูง เพราะหากทำได้จริง จะเป็นบุคคลที่สามารถเปิดประตูสู่ความสำเร็จ และเป็นผู้นำทางวิญญาณ ที่จะสามารถพัฒนาคนให้สู่ความสำเร็จได้ จึงนับได้ว่า ผู้ที่จะเป็นครู และสามารถปฏิบัติตามอุดมการณ์และอุดมคติได้จึงเป็นผู้ที่เป็นผู้ที่ประเสริฐควรแก่การยกย่อง เคารพบูชา (สมทรง ปุณฺณฤทธิ : ธรรมปริทัศน์ , ๒๕๓๗)

วิญญาณครู (Teacher's Spirit) หมายถึง ลักษณะที่เป็นแก่นแท้ในสภาวะของความเป็นครูอันเป็นสำนึกดีงาม ในตัวครูที่พึงมีและแสดงออก ซึ่งประกอบด้วยรายละเอียดดังนี้ :-

๑. อดทนและอดกลั้นต่อพฤติกรรมต่าง ๆ ของศิษย์
๒. อบรมศิษย์ให้เป็นพลเมืองดีของสังคม
๓. หาทางขจัดปัญหาของศิษย์ให้หมดไป
๔. รักและหวังดีต่อศิษย์ประดุจบุตรธิดาของตน
๕. เป็นมิตรกับศิษย์
๖. ให้กำลังใจแก่ศิษย์ทั้งด้านการเรียนและความประพฤติ
๗. ให้เกียรติแก่ศิษย์โดยไม่เลือกเชื้อชาติ ศาสนา ฐานะทางครอบครัวเพศและวัย
๘. สนใจและร่วมกิจกรรมเสริมหลักสูตรของศิษย์สม่ำเสมอ
๙. กระตือรือร้นในการอบรมสั่งสอนและทำงานในหน้าที่
๑๐. รับฟังความคิดเห็นของศิษย์และนำมาพิจารณาไตร่ตรอง
๑๑. พยายามหาทางแก้ปมด้อยของศิษย์
๑๒. เปิดโอกาสให้ศิษย์ได้ปรึกษาหารืออย่างสม่ำเสมอ

๑๓. แสดงความชื่นชมยินดีต่อความก้าวหน้าของศิษย์
๑๔. สนใจและติดตามดูความเป็นอยู่ของศิษย์เสมอ
๑๕. เอาใจใส่ด้านความประพฤติและแนวการเรียนแก่ศิษย์
๑๖. เอาใจใส่ต่อการเรียนของศิษย์อยู่เสมอ
๑๗. เอาใจใส่ต่อความเจ็บป่วยของศิษย์
๑๘. ไม่ย่อท้อต่อความลำบากและความเหนื่อยยากในการทำงาน
๑๙. ช่วยเหลือศิษย์ที่ขาดแคลน
๒๐. ยินดีสอนพิเศษโดยไม่คิดค่าตอบแทน
๒๑. เปิดโอกาสให้ศิษย์ได้ประเมินการสอนครู
๒๒. ร่วมมือกับผู้ปกครองในการอบรมสั่งสอนอย่างใกล้ชิด
๒๓. ส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างโรงเรียนกับชุมชน
๒๔. ให้กำลังใจและปลุกปลอบใจศิษย์อยู่เสมอ
๒๕. หมั่นสำรวจและปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ
๒๖. ภูมิใจและรับผิดชอบต่ออาชีพตนเอง
๒๗. ขยันหมั่นเพียรในการสอนและการหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ
๒๘. ยึดมั่นในกิจกรรมที่ส่งเสริมประชาธิปไตย
๒๙. พยายามใช้ความเพียรทุกอย่าง เพื่อให้หน้าที่ของตนประสบความสำเร็จ
๓๐. เข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคลของศิษย์
๓๑. รู้จริงและตั้งใจสอนจนเป็นแบบอย่างที่ดีได้

๗.๔ ครูในฐานะเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ

๗.๔.๑ ด้านส่วนตัว

คนที่จะเป็นครูและประสบความสำเร็จในวิชาชีพของตนเองนั้นเทียบได้ดังนี้

๑. จะต้องมียุทธศาสตร์

มียุทธศาสตร์ หมายถึง เป็นผู้มีความรู้ความฉลาด ได้รับการศึกษามาเป็นอย่างดีทั้งในส่วนที่เป็นวิชาพื้นฐานหรือวิชาการศึกษาทั่วไป วิชาชีพและวิชาเอก เป็นผู้มีความมุ่งมั่นชัดเจน ไม่มีความสงสัยหรือสับสนในอาชีพของตน ดวงตาส่องแวววาว รู้ทันคน ทันโลก ทันเหตุการณ์ มีความตื่นตัว ความเบิกบาน เหมือนมนุษย์ที่ผ่านการล้างหน้าหลังตื่นนอนตอนเช้ามาแล้ว

๒. มียุทธศาสตร์กลางวัน

มียุทธศาสตร์กลางวัน หมายถึง เป็นผู้มีความประพฤติดี มีคุณธรรม มีจริยธรรม และจรรยาบรรณ ซึ่งเปรียบได้ดัง เช่น อาจารย์ที่ทุ่มเทจิตใจไม่ให้น้ำเพราะราคะ โมหะ และร้อนเพราะโทสะ

๓. มียุทธศาสตร์เย็น

มียุทธศาสตร์เย็น หมายถึง เป็นผู้สะอาดทั้งกายและใจ ใช้ประสบการณ์และสำนึกอันดีงามสร้างชีวิตขึ้นเป็นชีวิตที่ขาวสะอาด เมื่อเจริญวัยและคุณวุฒิ ไม่ทิ้งร่องรอยสกปรก ประทับไว้บนโลกให้คนเห็น เหมือนบุรุษสตรีผู้ชำระเท้าตัวเองให้สะอาดก่อนก้าวขึ้นนอน ย่อมไม่สร้างราคะให้ปรากฏบนที่นอน

๗.๔.๒ ด้านบุคคลอื่น

๑. ราชสีตอนเช้าของครู

มองศิษย์ด้วยความรักความหวังดี และความเอื้ออาทรต่อศิษย์ ประดุจบุตรธิดา

๒. ราชสีตอนกลางวัน

โลกทัศน์ของครู ครูต้องมองโลกมองสังคมโดยมีวิจารณ์ญาณ และเหตุผลรักและภูมิใจในอาชีพของตน ประกอบอาชีพด้วยสติปัญญาและวิริยะ อุตสาหะ มีคุณธรรม มโนธรรมต่อเพื่อนร่วมอาชีพและร่วมโลก

๓. ราชสีตอนเย็น

เป็นผู้มองโลกในแง่ดี จิตใจมีภาวะธรรมต่อผู้อาวุโส มุทิตาธรรมต่อผู้ประกอบคุณงามความดี และอุเบกขาธรรมต่อผู้ผ่านพ้นความทุกข์ ความเดือดร้อน โดยความช่วยเหลือของตน ไม่ลำเลิกบุญคุณหรืออิจฉาริษยา (ผศ.เจริญ ไวรวัจนกุล : ความเป็นครู , ๒๕๓๑)

๗.๕ ครูในฐานะเป็นผู้นำทางวิชาการ

ครูในฐานะเป็นผู้นำทางวิชาการ หมายความว่า ครูต้องมีหน้าที่และความรับผิดชอบต่อวิชาการทั้งของตนเองและของนักเรียน ซึ่งความจริงแล้ว งานของครูต้องเกี่ยวข้องกับวิชาการอยู่ตลอดเวลา เพราะวิชาชีพครูต้องใช้ความรู้เป็นเครื่องมือในการประกอบวิชาชีพ ด้วยเหตุนี้ ครูอาจารย์ทุกคนจะต้องหมั่นศึกษาหาความรู้เพื่อพัฒนาตนเองอยู่เสมอ หากไม่เป็นเช่นนั้นจะทำให้ความรู้ต่าง ๆ ที่ครูอาจารย์มีอยู่ล้าสมัย ไม่ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกยุคโลกไร้พรมแดนในปัจจุบัน นอกจากนี้ครูผู้นำทางวิชาการ ควรจะมีลักษณะดังต่อไปนี้

๑. ครูต้องเป็นคนทันการทันสมัย รู้รอบและรอบรู้ในวิชาการใหม่ ๆ อยู่เสมอ กระทำตนให้สมกับที่ได้ชื่อว่าเป็นทรัพยากรท้องถิ่นหลัก

๒. ครูต้องเตรียมการสอน สาระที่เตรียมจะต้องกว้างขวางกว่าที่หลักสูตรระบุไว้ การเตรียมการสอนของครู จะต้องมีการสร้างสถานการณ์เพื่อไว้เสมอ แบบฝึกหัดที่เตรียมให้เด็กทำจะต้องมีการตรวจสอบความถูกต้องและหาคำตอบไว้เป็นการล่วงหน้า

๓. ครูต้องสอน ทั้งปฏิบัติหน้าที่ด้านวิชาการ ด้วยความรู้ในเนื้อหาวิชานั้น ๆ มีจิตวิทยาในการถ่ายทอด มีหลักมนุษยสัมพันธ์ ไม่ควรให้บุคลิกของครูเป็นตัวสกัดกั้นการเรียนรู้ของเด็ก

๔. ครูต้องไม่กระทำตนเป็นโจรทางปัญญา ไม่ดูหรือแอบอ้างผลงานทางวิชาการของบุคคลอื่นมาเป็นของตน ต้องให้เกียรติแก่เจ้าของผลงาน เมื่อมีการนำสาระจากเอกสาร ตำราเล่มใดมาประกอบการสอน ควรบอกให้ผู้เรียนทราบพร้อมกับแจ้งแหล่งที่สามารถไปศึกษาเพิ่มเติมได้

๕. หน้าที่หน้าที่ครูต้องสำนึกอยู่เสมอว่า ตนคือบรรพบุรุษทางความรู้ ความประพฤติต้องไม่สอนหรืออธิบายโดยเกรงว่าผู้เรียนจะรู้ทัน อาชีพครูคือ อบรมสั่งสอนศิษย์ ครูที่ปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวบกพร่องคือครูที่ไม่ได้ทำหน้าที่ตามอาชีพตน สำนึกที่ครูควรมีคือ มันเป็นบาปแม้แต่จะสอนศิษย์ให้มีความรู้ความประพฤติเท่าครูด้วยซ้ำไป เด็กที่ดีมีความหมายสำหรับสังคมอนาคตคือเด็กที่ดีกว่าครู ดีกว่าผู้ปกครอง สังคมอนาคตเป็นสังคมที่นับวันแต่จะยุ่งยาก ซับซ้อน ฝึกเคือง ชีวิตอันสงบสุขในอนาคตจำเป็นต้องมีการเตรียมที่เหมาะสม ความโง่หรือความฉลาดเท่าที่ปัจจุบันมีอยู่จะแก้ปัญหอนาคตไม่ได้ ครูที่ตายไปพร้อมกับความรู้ที่เป็นความลับคือครูที่ไม่มีอนุสาวรีย์ ทำตนเป็นสมุนปีศาจ เป็นผู้ทำให้โลกนี้มีมดลงไปอีก สังคมจะต้องเผชิญกับหายนะ เพราะไม่มีผู้รู้เหลืออยู่

๖.ครูต้องปฏิบัติหน้าที่ด้วยเหตุผลและวิธีการแห่งปัญญา ไม่ทำตนเป็นเจ้าอารมณ์หรือศูนย์กลางของการเรียนการสอน ครูไม่ควรใช้อิทธิพลการตักหรือให้คะแนนเป็นเครื่องมือผูกสัมพันธ์กับเด็ก อนาคตของเด็กนั้นสำคัญและยิ่งใหญ่เกินไปที่จะมาเหยียบหรือขยี้ทิ้งด้วยอำนาจของโทสะ โมหะ อันเป็นอารมณ์ชั่ววูบ ยิ่งถ้ามองถึงภาระหน้าที่ที่เขาจะต้องรับช่วงในฐานะเป็นทายาทของสังคมด้วยแล้ว แทบมองไม่เห็น ว่า ปลายปากกาครูจะไปทรงอำนาจเหนือชีวิตเขาถึงปานนั้น(ผศ.เจริญ ไวรวัจนกุล : ความเป็นครู,๒๕๓๑)

๗.ครูต้องเป็นผู้ที่ทำหน้าที่หลักทางด้านการเรียนการสอน และส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนด้วยวิธีการต่าง ๆ ในสถานศึกษาของรัฐหรือของเอกชน ฉะนั้นผู้ที่ไม่ได้ทำหน้าที่ทางด้านการเรียนการสอนในสถานศึกษาก็จะไม่เรียกว่าครูอีกต่อไป สำหรับหน้าที่ทางด้านการเรียนการสอนก็หมายความว่าครูต้องเป็นผู้จุดประกายการเรียนรู้ให้กับผู้เรียน เป็นผู้อำนวยความสะดวกเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ของผู้เรียน ครูต้องเป็นผู้แสวงหาสาระการเรียนตลอดจนกิจกรรมการเรียนต่าง ๆ เพื่อสนองความสนใจและความต้องการของผู้เรียน ครูไม่ใช่ผู้ยืนสอนอยู่หน้าชั้นแบบเป็นองค์ความรู้แบบเบ็ดเสร็จในห้องเรียนอย่างในอดีต (อิศักดิ์ อัครบวร : ความเป็นครูไทย , ๒๕๔๔)

๗.๖ ครูในฐานะเป็นผู้ชี้นำสังคม

ครูนอกจากทำหน้าที่สอนแล้วยังมีหน้าที่ในการพัฒนาสังคม หรือเป็นผู้ชี้นำสังคมไปในทิศทางที่ถูกต้องอีกด้วย ซึ่งสามารถกระทำได้หลายวิธี เช่น

๑.การให้การศึกษาและความรู้แก่ประชาชนทั่วไป อาจจัดขึ้นในรูปแบบของการเลือกฝึกอบรมระยะสั้น หรือการให้การศึกษาตามหลักสูตรการศึกษานอกระบบโรงเรียนก็ได้ นอกจากนี้ครูยังสามารถให้ความรู้ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ โดยผ่านทางนักเรียนไปสู่ประชาชนในท้องถิ่น

๒.เป็นนาหรือผู้ริเริ่ม โดยการกระตุ้นเร่งเร้าให้ประชาชน ตื่นตัวในเรื่องอาชีพการปรับปรุงความเป็นอยู่ในสังคมและวัฒนธรรม โดยการที่ครูกระทำตนให้เป็นแบบอย่าง หรือทำให้ดูจนบังเกิดผล

๓.เป็นผู้ปรับปรุงส่งเสริม โดยครูใช้ความรู้ความสามารถที่มีอยู่เฉพาะตัวไปช่วยส่งเสริมให้ประชาชนมีความเข้าใจในงานที่ทำอยู่ให้มีคุณภาพยิ่งขึ้น

๔.เป็นที่ปรึกษาให้กับชุมชน เนื่องจากครูอาจารย์ในแต่ละสถาบันการศึกษามีจำนวนหลายคน แต่ละคนก็มีความรู้ความสามารถและความถนัดแตกต่างกันออกไป จึงเป็นโอกาสของครูที่จะทำหน้าที่ให้คำปรึกษาหารือในการทำมาหากินของประชาชน การปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ การดูแลสุขภาพอนามัย การปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมของท้องถิ่น

๕.เป็นผู้สร้างความตื่นตัว โดยการประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ รวมทั้งการสร้างสัมพันธภาพอันดีกับประชาชนในท้องถิ่น เพื่อให้ประชาชนได้มีความตื่นตัวการประกอบอาชีพอันสุจริต การปรับปรุงคุณภาพชีวิตให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงในทุก ๆ ด้าน

๖.เป็นผู้อำนวยความสะดวกและประสานงาน โดยครูเป็นผู้ช่วยเหลือประชาชนในท้องถิ่นเพื่อการติดต่อกับหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งในระดับอำเภอ จังหวัด และส่วนกลาง

๗.๗ ครูในฐานะเป็นวิศวกรของสังคมและของโลก

ครูในฐานะเป็นวิศวกรของสังคมและของโลก วิศวกร หมายถึง นักสร้างทางแนวคิดและหลักการ สร้างอุปกรณ์ต่าง ๆ ตลอดจนอาคาร โครงสร้าง และสิ่งซ่อนเร้นอยู่เบื้องหลังคือการเป็นนักแก้ไขปัญหา กล่าวโดยสรุป วิศวกร คือ นักสร้าง นักออกแบบ นักแก้ไข นักปรับปรุง นักเปลี่ยนแปลง และ นักพัฒนา ดังนั้น ครูในฐานะเป็นวิศวกรของสังคมและของโลก ที่สำคัญมีดังต่อไปนี้ :-

๑.ครูทำงานวิจัย วิศวกรในฐานะเป็นนักวิทยาศาสตร์ประยุกต์ต้องพยายามค้นคว้าวิจัย แปลความหมายของข้อมูลจากการวิจัย เพื่อให้ได้ความจริงใหม่ ๆ และศึกษาต่อไปจนสามารถพบศักยภาพในการใช้งานให้เป็นประโยชน์

๒.ครูทำงานพัฒนา วิศวกรในฐานะเป็นนักวิทยาศาสตร์ประยุกต์ ได้นำความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ที่ค้นพบใหม่ ๆ นั้นไปพัฒนาเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ โดยเริ่มจากการสร้างต้นแบบและทำการทดลองความเหมาะสมของผลิตภัณฑ์และความเหมาะสมในการใช้งาน ในทำนองเดียวกันครูได้นำความรู้ที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าทดลองทางการศึกษาและจิตวิทยาไปทดลองในการเรียนการสอน เพื่อหาความเหมาะสมและพัฒนาให้ดีขึ้น งานของครูส่วนใหญ่มุ่งพัฒนาในกระบวนการเรียนการสอนโดยมีจุดมุ่งหมายปลายทางที่สำคัญยิ่ง คือ การพัฒนาคน

๓. ครูทำงานออกแบบ วิศวกรในฐานะเป็นนักวิทยาศาสตร์ประยุกต์ออกแบบการทำงานภายใต้เงื่อนไขจำกัดของความรู้ความชำนาญที่เกี่ยวกับคุณลักษณะของวัสดุที่ใช้ในงานนั้น ๆ อุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิตที่มีอยู่ และพิจารณาความเหมาะสมด้านเศรษฐศาสตร์ ส่วนการออกแบบของครูนั้นเป็นการออกแบบด้านกระบวนการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับพื้นฐานความสามารถของนักเรียน และให้สอดคล้องกับวัสดุอุปกรณ์ที่นำมาใช้ในการประกอบการสอนต่าง ๆ นอกจากนี้ ยังต้องออกแบบผู้เรียนให้มีคุณลักษณะตามที่สังคมและประเทศชาติต้องการ

๔.ครูทำงานการผลิต วิศวกรในฐานะเป็นนักวิทยาศาสตร์ประยุกต์ดูแลการผลิตตามที่ตนได้ออกแบบไว้ รวมทั้งการทดสอบผลิตภัณฑ์ก่อนส่งออกจำหน่าย ส่วนงานของครู คือ การให้ความรู้ความสามารถแก่นักเรียนนักศึกษา ก่อนที่พวกเขาเหล่านั้นจะออกไปรับใช้สังคม ครูจะต้องมีการทดสอบครั้งแล้วครั้งเล่า เพื่อให้ผลิตผลเป็นบุคคลที่มีคุณภาพตามที่สังคมต้องการ

๕.ครูทำงานก่อสร้าง วิศวกรโยธารับผิดชอบงานก่อสร้างต่าง ๆ โดยเป็นผู้ออกแบบและควบคุมการก่อสร้างให้เป็นไปตามรูปแบบที่กำหนด ส่วนงานก่อสร้างของครูนั้น เป็นการสร้างพฤติกรรมของคนให้เป็นไปตามรูปแบบที่สังคมส่วนใหญ่ต้องการ (คุณลักษณะอันพึงประสงค์) ซึ่งเป็นงานที่มีความยุ่งยากซับซ้อนมากกว่าการก่อสร้างตึกรามบ้านช่องหลายเท่า ดังที่ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ได้เขียนเป็นคำกลอนสอนใจไว้ว่า

อันตึกรามสนามกว้างสร้างขึ้นได้

มีเงินหยิบโยนให้ก็เสร็จสรรพ

แต่งามจิตใจกว้างนั้นต่างกัน

การอบรมเท่านั้นเป็นปัจจัย

๖.ครูทำงานควบคุมโรงเรียน ความรับผิดชอบของวิศวกรประจำโรงเรียนหลังจากการสร้างโรงเรียนเสร็จสิ้นแล้วก็คือการทำให้โรงงานผลิตสินค้าได้ดี บำรุงเครื่องจักรให้อยู่ในสภาพที่มีความสมบูรณ์ รวมทั้งมีการบำรุงรักษาวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ สำหรับความรับผิดชอบของครูที่มีต่อโรงเรียนกล่าวโดยสรุป คือ ถ้าหากวิศวกรสามารถสร้างบรรยากาศที่ดีในการทำงาน จะทำให้โรงงานนั้นเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ นั้นย่อมหมายถึงผลิตภัณฑ์ของงานนั้นย่อมมีคุณภาพไปด้วย เช่นเดียวกัน หากครูสามารถควบคุมดูแลโรงเรียนให้สะอาดเรียบร้อย ตกแต่งอาคารบริเวณสวยงาม มีบรรยากาศน่าอยู่น่าเรียน นักเรียนใน

โรงเรียนอยู่ด้วยกันด้วยความรักสามัคคี สภาพแวดล้อมทั้งทางกายภาพและทางสังคม การจัดกระบวนการเรียนการสอนในโรงเรียนก็จะเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ผลผลิตของโรงเรียน คือ นักเรียนจะต้องมีคุณภาพดีด้วยอย่างแน่นอน

๗.ครูทำงานทดสอบ งานทดสอบเป็นส่วนสำคัญของงานวิศวกรรมทุก ๆ ด้าน เช่นเดียวกัน ในการศึกษาทุกสาขาจะต้องมีการทดสอบและประเมิน จนสามารถกล่าวได้ว่า ณ ที่ใดมีการสอน ที่นั่นจะต้องมีการสอบ เพราะการสอบทำให้ผู้สอนสามารถทราบถึงเปลี่ยนแปลงของผู้เรียนจากระดับหนึ่งไปสู่ระดับหนึ่ง

๘.ครูทำงานการขายและการตลาด วิศวกรต้องโน้มน้าวให้คณะผู้บริหารเห็นด้วยกับการพัฒนาหลักการบางอย่าง หรือเพิ่มอุปกรณ์การผลิต หรือเพิ่มโครงการใหม่ที่ตนเองคิดขึ้น ซึ่งถือว่าเป็นการขายอย่างหนึ่ง ในทำนองเดียวกัน ครูต้องพยายามโน้มน้าวให้ผู้บริหารมองเห็นความสำคัญในการเพิ่มอุปกรณ์การเรียนการสอน และมองเห็นความสำคัญของการพัฒนาการเรียนการสอนอยู่เสมอ

๙.ครูทำงานบริการ งานวิศวกรรมศาสตร์ยุคใหม่ต้องใช้บุคลากรเป็นคณะ การทำงานเป็นคณะจะสัมฤทธิ์ผลได้ก็ต่อเมื่อมีผู้นำกลุ่มที่ดีและเข้มแข็ง ในทางการศึกษา การบริหารเป็นสิ่งจำเป็นมาก เพราะในแต่ละสถาบันการศึกษาจะมีครูอาจารย์และนักเรียนจำนวนมาก หากการบริหารงานไม่มีประสิทธิภาพจะทำให้ขวัญและกำลังใจในการทำงานของครูอาจารย์ไม่ดี ซึ่งจะมีผลไปถึงคุณภาพของการสอนและคุณภาพของผู้เรียนด้วย

๑๐.ครูทำงานที่ปรึกษา วิศวกรทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาให้กับบริษัทหรือหน่วยงานต่าง ๆ บางครั้งอาจมีการรวมกลุ่มกันเปิดเป็นบริษัทที่ปรึกษา วิศวกรให้การปรึกษา จะต้องมีความสามารถในการแก้ปัญหา เช่นเดียวกับ งานของครูทุกระดับชั้นก็ต้องเกี่ยวข้องกับการให้คำปรึกษาแก่ศิษย์ และบางครั้งต้องให้คำปรึกษาแก่ประชาชนในชุมชนข้างเคียงสถานศึกษา โดยเฉพาะการให้คำปรึกษาแก่ศิษย์นั้นเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง

๑๑.ครูทำงานการศึกษาโดยตรง งานการศึกษาเป็นงานครูโดยตรง ครูต้องรับผิดชอบต่อการศึกษทุกระดับชั้น ตั้งแต่ระดับอนุบาลกระทั่งถึงระดับอุดมศึกษา แม้วิศวกรที่ทำหน้าที่เป็นผู้สอนในคณะวิศวกรรมศาสตร์ก็ต้องอยู่ในฐานะความเป็นครูด้วย

๗.๘ ครูในฐานะเป็นต้นแบบทางวัฒนธรรม

ครูเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญต่อการส่งเสริมความมั่นคงทางศาสนาและวัฒนธรรม กล่าวคือ ศาสนาจะยั่งยืนมั่นคงอยู่ได้ ก็เพราะศาสนิกชนของศาสนานั้น ๆ มีความรู้ความเข้าใจหลักคำสอน และนำหลักธรรมคำสอนไปประพฤติปฏิบัติอย่างถูกต้อง ในส่วนของวัฒนธรรมก็เช่นเดียวกัน สมาชิกในสังคมนั้น ๆ จะต้องมีความรู้ความเข้าใจและรู้สึกซาบซึ้งในวัฒนธรรมของตนเอง มีความยินดีภาคภูมิใจในวัฒนธรรมที่ตนมี รู้สึกหวงแหนหรือต่อต้านเมื่อมีบุคคลบางพวกบางกลุ่มประพฤติปฏิบัติผิดเพี้ยนสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะบังเกิดมีในตัวบุคคลซึ่งเป็นสมาชิกของสังคมได้นั้นต้องอาศัยการปลูกฝังอบรมผ่านทางกระบวนการศึกษาซึ่งมีครูอาจารย์ที่มีความรอบรู้ในเรื่องดังกล่าวเป็นผู้คอยอบรมสั่งสอน

กล่าวโดยสรุป ทั้งศาสนาและวัฒนธรรมมีความสำคัญต่อความอยู่รอดปลอดภัยของสังคมและชาติบ้านเมือง หากสถาบันใดอ่อนแอและถูกทำลายย่อมมีผลกระทบกระเทือนต่อสถาบันอื่นด้วย ดังนั้น ครูอาจารย์ต้องช่วยกันรักษาและส่งเสริมศาสนาให้มั่นคง ด้วยวิธีการที่หลากหลาย เช่น มีความเลื่อมใสศรัทธาในศาสนาตนที่นับถือ ศึกษาหาความรู้ความเข้าใจให้ถูกต้องตามหลักธรรมคำสอนของศาสนา นำ

หลักธรรมมาปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ปฏิบัติศาสนกิจเป็นประจำ สอนโดยการแพร่วัฒนธรรม จัดห้องวัฒนธรรมในสถานศึกษา ศึกษาวิถีถ่ายทอดวัฒนธรรม เป็นต้น ฯลฯ

๗.๘.๑ คุณลักษณะ / คุณสมบัติครูตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

คุณสมบัติ หมายถึง ความถึงพร้อมด้วยคุณงามความดีของครูที่กระทำไปด้วยความสำนึกในจิตใจ โดยมีเป้าหมายว่าเป็นการกระทำหรือพฤติกรรมที่ดี คุณสมบัติของครูจึงเป็นคุณสมบัติที่ด้งาม ความถูกต้องที่ถือปฏิบัติเป็นประจำ ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนให้การศึกษาแก่ศิษย์ โดยเฉพาะครูพึงประกอบด้วยคุณสมบัติ คือ .-

- น่ารัก และเข้าถึงจิตใจ สร้างความรู้สึกสนิทสนมเป็นกันเอง
- น่าเคารพ คือ มีความประพฤติสมควรแก่ฐานะ
- น่าเจริญใจ คือ มีความจริง ทรงภูมิปัญญาแท้จริง

นอกจากนี้ ครูควรมีคุณสมบัติภายในตัวให้สมกับความเป็นครู โดยยึดถือคุณสมบัติของพระบรมครู (พระศาสดา) เป็นที่ตั้ง คือ

๗.๘.๒ มีปัญญา คือต้องมีความรู้ดีในแขนงวิชาการต่าง ๆ รู้วิชาครูอย่างดี รู้หลักการสอน หลักการศึกษา หลักจิตวิทยา และมีความรู้รอบตัวเป็นเลิศ คือ มีวัตถุดิบที่จะต้องป้อนโรงงาน คือ ศิษย์ให้มากที่สุด ซึ่งเมื่อรวมแล้ว ครู ควรมีความรู้ ๔ อย่าง คือ....

๑. **รู้วิชา** ได้แก่ รู้วิชาการศึกษารู้ถึงที่มาอ้างเป็นหลักฐานนโยบายต่าง ๆ
๒. **รู้วิธี** ได้แก่ รู้วิธีการสอน รู้วิธีการอ่านถ่ายทอดวิชาความรู้ รู้วิธีปรับปรุง และแก้ไขพฤติกรรมต่าง ๆ ของศิษย์
๓. **รู้วิสัย** ได้แก่ รู้เรื่องของศิษย์ที่จะสอนจิตวิทยาเด็ก เช่น ความประพฤติความพร้อม วุฒิภาวะของเด็ก
๔. **รู้วินัย** ได้แก่ระเบียบการ รู้จักการวางตัว รู้กฎหมาย และกฎกระทรวง ฯลฯ

๗.๘.๓ มีความบริสุทธิ์ คือ มีความประพฤติดี และการกระทำดีต่าง ๆ เช่น...

๑. ครูต้องเป็นผู้ที่น่าที่ดี พุดอย่างใดทำอย่างนั้น มีใจซื่อบริสุทธิ์ต่อหน้าที่ต่อศิษย์ รักความเป็นครู รักการสอน มุ่งหมายเพื่อให้ศิษย์มีความรู้อย่างบริสุทธิ์ใจ มีการแสดงออกทางกาย วาจา นุ่มนวลใส มีกิริยาเรียบร้อย มีมารยาทดี มีคุณสมบัติประจำตัวดี ตลอดทั้งมีความเป็นระเบียบวินัย
๒. หากครูมีความรู้ดี แต่มีความประพฤติเสียหาย ซึ่งเรียกว่า “ อาจารย์วิบัติ ” ขาดระเบียบวินัย ไม่มีมารยาทแล้ว ใครเขาจะเคารพเชื่อฟัง และทำตาม

๗.๘.๔ มีความเมตตา กรุณา คือ มีความสามัคคี มีน้ำใจงาม เช่น

๑. ครูต้องให้ศิษย์มีวิชาความรู้ หลุดพ้นจากความโง่เขลา ชี้แจงให้ทราบในสิ่งที่เขาต้องการ ถ่ายทอดวิชาความรู้ที่มีอยู่ให้จนหมด ไม่ปิดบังอำพราง ด้วยความขยันหมั่นเพียร ด้วยความเห็นอกเห็นใจ ด้วยความเอาใจใส่ ปฏิบัติหน้าที่เต็มความสามารถ และถ่ายทอดความรู้ได้อย่างถูกต้อง, ชัดเจน, เชื่อถือได้
๒. หากครูขาดคุณสมบัติข้อนี้เสียแล้ว การถ่ายทอดความรู้จะไม่ค่อยได้ผล เพราะจะทำได้แบบไม่เต็มใจ หรือที่เรียกว่า “ ทำก็ทราบ ไม่ทำก็ทราบ ”

๗.๘.๕ มีความรู้รอบตัว ต้องดีเยี่ยมยอด ดีเลิศ ประกอบมีประสบการณ์ที่ดีด้วยเพราะความรู้เหล่านั้น ครูต้องรู้รอบหรือรอบรู้ คือ ต้องรู้อย่างรอบด้านรู้อย่างละเอียด รู้เหตุ รู้ผล รู้ว่าเป็นคุณประโยชน์ เป็นโทษ หรือมีโทษอย่างไร การที่จะรู้ได้นั้น ต้องรู้อย่างนี้ คือ ...

๑. รู้จำ คือ ต้องจำให้ดี จำได้แม่นยำไม่มีพลาด
๒. รู้แจ้ง คือ รู้อย่างละเอียดถี่ถ้วน สามารถให้คำอธิบายได้เมื่อถูกถาม
๓. รู้จริง คือ มีความสามารถถ่ายทอดได้ และทำอย่างที่ได้พูดได้
๔. รู้เหตุผล คือ สามารถแยกแยะประเด็นกระบวนการ หรือ หัวข้อที่ดีได้

๗.๘.๖ มีหลักการถ่ายทอดความรู้ หรือ เทคนิค ในลักษณะที่เป็นลีลาการสอน คือ

๑. สันตสนา สอนให้เห็นจริง มีความรู้จริง ให้รู้วิชาการที่ถูกต้อง
 ๒. สมาทปนา สอนให้เห็นคุณประโยชน์ที่ดีและไม่ดี ชักชวนให้ประพฤติดีงาม
 ๓. สมุตเตชนา สอนให้เกิดความกล้า ปลุกใจ กระตุ้นใจให้ตื่นตัวอยู่เสมอ
 ๔. สัมปหังสนา สอนให้เกิดความสนุกสนาน ให้น่าเรียน ไม่เบื่อหน่าย
- (โดยสรุป ก็คือ แจ่มแจ้ง , จูงใจ, กล้าหาญ, ร่าเริง)

๗.๘.๗ ข้อที่ควรปฏิบัติในขณะที่เป็นครู จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องใช้วิจารณญาณอย่างรอบคอบ คือ ...

๑. ตรวจตราคือตรวจศิษย์ด้วยตนเอง ตรวจทั้งความรู้ความประพฤติมีการบันทึก ทำหมายเหตุ หรือทำตำหนิ , กา ไว้
๒. พิจารณา คือเมื่อตรวจตราแล้ว ใช้ปัญญาไตร่ตรองข้อมูลดี , ชั่วอย่างไรวางใจ พิจารณาเป็นกลาง ๆ
๓. สอบสวน คือ คอยสอบสวนแล้วเอาความไม่ดีไม่งามออก สอดส่องดูและให้เห็นด้วยตนเอง ดีก็ชมเชย เสียก็ตักเตือน
๔. ทดสอบ คือ เพื่อให้มีความมั่นใจอย่างถูกต้อง ก็ควรมีการทดสอบเพื่อใช้ประกอบเป็นข้อมูลในการตัดสินปัญหาข้อพิพาทต่าง ๆ

๗.๘.๘ คุณลักษณะ/ คุณสมบัติ ของครูที่ดี ๗ ประการ

คุณลักษณะที่ดีของครูตามแนวความคิดทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงกำหนดลักษณะที่ดีของครูไว้ ๗ ประการ เรียกว่า กัลยาณมิตรธรรม หมายถึง มิตรที่ดีงามหรือมิตรแท้ เป็นคุณสมบัติของมิตรดีที่คนเป็นครูที่ควรคบ หรือเข้าหาแล้วจะเป็นเหตุให้เกิดความดีงามและความเจริญ ดังนี้คือ

๑. ปิโย ทำตนให้เป็นที่น่ารักใคร่
 ๒. ครุ ทำตนให้เป็นที่น่าเคารพ , นับถือ
 ๓. ภาวนีโย ทำตนให้เป็นที่น่าเจริญใจ , งอกงาม
 ๔. วัตตา เป็นผู้รู้จักพูด รู้จักกาลเทศะอันควรไม่ควร
 ๕. วัจะนักรัษเณโม รู้จักอดทนต่อถ้อยคำอันน่าสะเทือนใจต่าง ๆ ได้
 ๖. คัมภีรญจะ เกะกัง กัตตา อธิบายสิ่งที่ล้าลึกคัมภีร์ภาพได้อย่างละเอียด
 ๗. โน จัญญานเณ นิโยชะเย ไม่แนะนำ ชักชวน ชื่นแนะ และนำทางศิษย์ไปในทางที่ผิด
- (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย : อนุสรณ์ พอม.มหาจุฬา , ๒๕๓๒)

สรุปง่าย ๆ คือ

- ครูที่ทำตัวให้ศิษย์รัก - ครูหนักแน่นในจรรยา - ครูพัฒนาความรู้
- ครูผู้อุตสาหะสอนศิษย์ตน - ครูอดทนต่อคำหยาบคาย - ครูขยายคำลึกซึ้ง
- ครูไม่ดึงศิษย์ไปในทางเสียหาย

(พระครูวิจิตรธรรมโกศล (ชัยวัฒน์ ธมฺมวฑฺฒโน : มุทิตานุสรณ์ , ๒๕๓๔)

๗.๘.๙ คุณลักษณะของครูที่พึงปรารถนา

ศ.อำไพ สุจริตกุล ได้กล่าวถึงลักษณะของครูที่พึงปรารถนาว่าควรจะต้องประกอบด้วยคุณสมบัติที่สำคัญ ๓ ประการ คือ

๑. **มีความรู้** ได้แก่ความรู้ในวิชาการทั่วไป ความรู้ในเนื้อหาวิชาที่สอน ความรู้ในวิชาครู และความรู้ในหน้าที่และงานของครูทุกประการ

๒. **มีทักษะในการสอนและการปฏิบัติงานครู** ได้แก่ จำแนกออกเป็นทักษะที่สำคัญและจำเป็นหลายประการ เช่น อธิบายเก่ง สอนเก่ง สอนสนุก ใช้สื่อหรืออุปกรณ์เสมอ จัดกิจกรรมสร้างบรรยากาศให้น่าเรียน ไร้พฤติกรรมและชี้แนะแนวทางในการศึกษาจนนำไปสู่การดำเนินที่ถูกต้อง โดยใช้นวัตกรรมหรือเทคโนโลยีที่ทันสมัย เป็นต้น

๓. **มีคุณธรรมนิยม** ได้แก่ คุณธรรมของครู จริยธรรม และคตินิยมในความเป็นครู เช่น ภาควิชาที่ใดเป็นครู มีทัศนคติที่ดีต่ออาชีพครู รักการสอน พอใจที่จะได้ทำประโยชน์ แก่การดำเนินชีวิตของศิษย์ ช่วยพัฒนาคนและสังคมตลอดจนมีวิญญูณแห่งความเป็นครู เป็นต้น (ศ.ท่านผู้หญิงพูนทรัพย์ นพวงศ์ ณ อยุธยา : คุณธรรมครูไทย , ๒๕๓๑)

๗.๘.๑๐ นอกจากนี้ ครูต้องเป็นผู้มีคุณสมบัติ ๓ อย่าง คือ

ก. **เป็นครู** หมายความว่า จะต้องประพฤติตัวเป็นครูของศิษย์อย่างเต็มตัว ทั้งในและนอกเวลาเรียน มีความปลงใจในหน้าที่ อยากให้นักเรียนได้รับความรู้ความเข้าใจจริง ๆ ไม่ใช่สักแต่ว่าสอนเพื่อให้เสร็จไปคราวหนึ่ง ๆ เท่านั้น ที่จะทำให้ดังนี้ครูจะต้องพยายามเตรียมการต่าง ๆ คือ

๑. ต้องศึกษาหาความรู้เพิ่มอยู่เสมอ
๒. ต้องตีความหรืออธิบายความให้แตกและเข้าใจของตลอดต้นตลอดปลายในหลักสูตรที่จะสอน
๓. เตรียมการสอนให้รัดกุมและเหมาะสมกับเวลา
๔. เข้าห้องเรียนตรงเวลา ด้วยใบหน้ายิ้มแย้มแจ่มใส และเลิกตามเวลา
๕. ตอบคำถามของนักเรียนอย่างหมดสงสัย
๖. เมื่อนักเรียนคนใดสนใจแสดงความคิดเห็น ต้องเข้าใจว่านั่นคือ ภาวะสร้างสรรค์ ในตัวของเขา ครูต้องให้ความสนใจ

ข. **เป็นหมอ** หมายความว่า ครูจะต้องมองนักเรียนทุกคนด้วยความเมตตา สงสารและคอยแก้ไขให้เขาสามารถเรียนศีลธรรม คุณธรรม และจริยธรรมตลอดทั้งวิชาการต่าง ๆ ได้ ครูจะต้องสนใจเกี่ยวกับพื้นฐานของนักเรียนแต่ละคน คือ

๑. สุขภาพทางกาย เช่น
 ๑. สมอง ประสาท ใช้การได้ดีหรือไม่

๒. การฟัง เข้าใจภาษาและเก็บความได้มากนักน้อยเพียงใด
๓. การดู สายตาใช้การได้ดีไหม ดูได้นานเท่าไร
๔. โรคที่เป็นอุปสรรคต่อการเรียนมีไหม

๒. สุขภาพทางจิต เช่น

๑. เวทนา จิตสามารถปะทะอารมณ์ได้เพียงใด ใจน้อย ขี้อายไหม
๒. สัญญา จิตสามารถจำสิ่งที่ได้ยินได้ฟังเพียงไร
๓. สังขาร จิตสามารถใช้ความคิดได้คล่องแคล่วเพียงไร
๔. วิญญาณ จิตสามารถรู้เรื่องราวต่าง ๆ ได้แจ่มชัดและกระจ่างหรือไม่

นอกจากนี้ คนเรายังมีปัญหาชีวิตไม่เหมือนกัน เป็นเรื่องที่ผู้หนึ่งไม่อาจจะบอกรายให้ใคร ๆ ฟังได้ ก็ต้องเก็บซ่อนไว้ในใจของตน ปัญหาดังกล่าวนี้อย่างนี้ เช่น ความรัก ความโกรธ ความพยายบาท ความหวาดกลัว ความเสียใจ เป็นต้น บางคนมีปมด้อยในตัวทำให้รู้สึกกละอายและน้อยใจ เช่น บังเอิญนักเรียนในชั้นเดียวกันล้วนแต่เป็นคน มีปัญญาดี บางทีมีฐานะบางบ้านดีกว่าตนมาก บางคนมีปมเชื่อง คิดอวดรู้ อวดฉลาด ดูหมิ่นครู

เรื่องเหล่านี้ครูต้องพยายามศึกษาโดยวิธีการสังเกตไม่ให้เจ้าตัวรู้ เมื่อสังเกตได้แล้วก็แก้ไขด้วยไหวพริบ เช่น ถ้าจะถามปัญหานักเรียนที่มีปัญหาที่บ่ ก็ถามข้อที่ง่าย ๆ ให้สามารถตอบได้จะได้ไม่ขายหน้านักเรียนคนอื่น ๆ

ค. เป็นมิตร หมายความว่า ครูวางตัวเป็นกันเองกับนักเรียนพอสมควร อย่ายกตัวให้ลอยจนนักเรียนเข้าไม่ติด ทั้งนี้ ไม่ได้หมายความว่าให้เป็นเพื่อนเล่น แต่ให้เป็นกัลยาณมิตรเช่น -

๑. มีการเยี่ยมเยียนพบปะนักเรียนนอกเวลาเรียนตามสมควร
๒. แนะนำวิธีแก้ไขข้อขัดข้องให้เป็นการเฉพาะตัว
๓. ให้นักเรียนได้มีส่วนร่วม ช่วยกิจกรรมประกอบหลักสูตร
๔. เรียกนักเรียนด้วยนามจริง และพูดที่เล่นที่จริงกับนักเรียนบ้าง
๕. การเริ่มสอนประจำชั่วโมง ควรสนทนากับนักเรียนเกี่ยวกับเหตุการณ์ประจำวันบ้าง

๗.๘.๑๑ **ครูต้องมีหัวใจนักปราชญ์**

หัวใจนักปราชญ์ คำนี้ บัณฑิต คือผู้ที่มีความรู้ยกย่องว่า การที่จะเป็นครูได้อย่างดีนั้นต้องพร้อมด้วย ...

สดับวากย์ไว้	เสาวนิต
ตริตรงนึกคิด	ที่อ้าง
ถามที่เป็นปริศ -	นานั้น เกิดเออ
ขีดไว้อย่าง	เพื่อแก้กันลืม

๑. ส. สุตะ การฟัง ตรงกับ	สดับวากย์ไว้	เสาวนิต
๒. จิ. จินตะ การคิด ตรงกับ	ตริตรงนึกคิด	ที่อ้าง
๓. ปุ. ปุจฉา การถาม ตรงกับ	ถามที่เป็นปริศ -	นานั้น เกิดเออ
๔. ลิ. ลิขิต การเขียน ตรงกับ	ขีดไว้อย่าง	เพื่อแก้กันลืม

๗.๘.๑๒ สัญลักษณ์ของความเป็นครู

สัญลักษณ์ของความเป็นครูนั้นมีมากแต่ถ้ากล่าวถึงพีชมีอยู่ด้วยกัน ๓ ชนิด คือ...

๑.หญ้าแพรก เป็นสัญลักษณ์ของความอดทน เพราะหญ้าแพรกที่เราเห็นตามสนาม ทางเดินคันนา ถึงจะยำเหยียบ หรืออากาศแห้งแล้ง มันก็ไม่ตาย

๒.ข้าวตอก เป็นสัญลักษณ์ของความมีระเบียบ คุณสมบัติของข้าวตอก เมื่อเราคั่วแล้วจะแตกเป็นสีขาวบริสุทธิ์ สะอาด หอมจืด วางจัดไว้อย่างเป็นระเบียบเรียบร้อยมีวินัย ในตนเอง

๓.ดอกมะเขือ เป็นสัญลักษณ์ของความเคารพ ความอ่อนน้อมถ่อมตน โดยธรรมชาติของดอกมะเขือ เมื่อมีดอก ดอกนั้นก็จะต้องโค้งลง

ทั้ง ๓ ข้อนี้ ตามประเพณีวัฒนธรรมทั่วไปยอมรับกันว่าใช้เป็นสัญลักษณ์ของการไหว้ครู เพราะครูนั้นต้องรับภาระหนัก รับผิดชอบทุกอย่าง ศิษย์ทั้งหลายย่อมกล่าวสรรเสริญในคราวที่ต้องไหว้ครู ว่า

“ ปาเจราจริยา โหนติ คุณุตตรานุสาสกา ”

สรุปท้ายบท

คุณลักษณะของครู จึงหมายถึง เครื่องหมายหรือสิ่งที่ชี้ให้เห็นความดีหรือลักษณะประจำของบุคคลที่เป็นครูหรือผู้ที่จะมาประกอบวิชาชีพครู สิ่งที่ครู ต้องตระหนักอยู่เสมอ คือการกระทำหน้าที่ ของตนให้เสร็จสมบูรณ์เท่าที่ตนจะกระทำได้ ผู้ที่เป็นครูคนใดมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนอย่างสูง ย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่มีคุณลักษณะของครูดี หรือคุณลักษณะของครูไทยที่พึงประสงค์ ซึ่งมีสิ่งที่ควรศึกษาหลายมุมมอง ดังที่กล่าวมาแล้ว ความถึงพร้อมด้วยคุณงามความดีของครูที่กระทำไปด้วยความสำนึกในจิตใจ โดยมีเป้าหมายว่าเป็นการกระทำหรือพฤติกรรมที่ดี คุณสมบัติของครูจึงเป็นคุณสมบัติที่ดีงาม ความถูกต้องที่ถือปฏิบัติเป็นประจำ ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนให้การศึกษาแก่ศิษย์

“... ครู นอกจากมีหน้าที่ให้วิชาความรู้ ให้สติปัญญาแก่ศิษย์ ยังต้องอบรมสั่งสอนศิษย์ในด้านศีลธรรมจรรยา บ่มนิสัยขัดเกลาจิตใจให้ศิษย์เป็นเป็นคนดีมีคุณธรรมควบคู่ไปด้วย ความ รู้ นั้นจะช่วยให้ศิษย์มีงานมีการเป็นหลักฐานทำประโยชน์ แก่สังคมและชาติบ้านเมืองได้เมื่อวัยอันควร ส่วนคุณธรรมช่วยสร้างเสริมให้ศิษย์เป็นโดยสมบูรณ์และดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุข ครูจึงมีความสำคัญ เป็นผู้ที่มีพระคุณอันยิ่งใหญ่ที่บรรดาศิษย์ทั้งหลายพึงจดจำรำลึกไว้อยู่เสมอ...”

(พระราชดำรัสของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ในวโรกาสเสด็จพระราชดำเนินเป็นองค์ประธาน เปิดงานวันครู ครั้งที่ ๔๕ วันที่ ๑๖ มกราคม ๒๕๔๔ ณ หอประชุมคุรุสภา)

บทที่ ๘

จริยธรรมความเป็นครู

วัตถุประสงค์ประจำบท

เมื่อศึกษาเนื้อหาในบท ๘ แล้ว นิสิตสามารถ

- ๑.อธิบายความหมายและจริยธรรมความเป็นครูได้
- ๒.อธิบายจรรยาบรรณต่อผู้เรียนและต่ออาชีพได้
- ๓.อธิบายหลักพุทธธรรมที่ใช้ในกระบวนการเรียนการสอนได้
- ๔.อธิบายความมุ่งหมายของการศึกษาตามวิถีพุทธได้
- ๕.อธิบายวิถีพุทธกับการศึกษาและกัลยาณมิตรในการพัฒนาได้

เนื้อหาประจำบท

- ๑.ความหมายและจริยธรรมความเป็นครู
- ๒.จรรยาบรรณต่อผู้เรียนและต่ออาชีพ
- ๓.หลักพุทธธรรมที่ใช้ในกระบวนการเรียนการสอน
- ๔.ความมุ่งหมายของการศึกษาตามวิถีพุทธ
- ๕.วิถีพุทธกับการศึกษาและกัลยาณมิตรในการพัฒนา

๘.๑ ความนำ

การศึกษาเป็นกระบวนการที่ทำให้มนุษย์สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง ให้สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข มีการเกื้อหนุนการพัฒนาประเทศได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงในทุกๆ ด้าน และบุคคลที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการจัดการศึกษาดังกล่าวก็คือครูนั่นเอง เพราะครูเป็นผู้ที่มีหน้าที่สร้างประสบการณ์การเรียนรู้ และการพัฒนาโดยรอบให้เกิดในตัวผู้เรียน เพื่อให้มีความรู้ความสามารถและประสบการณ์ในเชิงวิชาการ นำไปสู่การมีสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น รวมทั้งการดำรงตนเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมดังนั้นการจะพัฒนาการศึกษาให้มีคุณภาพจึงย่อมต้องพึ่งพาอาศัยครูที่มีคุณภาพครูที่มีความเป็นครู

คำว่า ครู หรือคุรุ ในภาษาไทย มาจากศัพท์ภาษาสันสกฤต "คุรุ" และภาษาบาลี "ครุ, คุรุ" ซึ่งแปลความได้ว่า เป็นผู้ที่มีหน้าที่ในวิชาความรู้ ในคุณธรรม และในภารกิจการทำงาน รวมทั้งการทำหน้าที่ยกย่องเชิดชูศิษย์ของตนเอง จากผู้ที่ไม่รู้ให้กลายเป็นผู้รู้ ผู้ที่ไม่มีความสามารถให้มีความสามารถ ผู้ที่ไม่มีความคิดให้มีความคิด ผู้ที่มีความประพฤติไม่เหมาะสมให้มีความเหมาะสม และจากผู้ที่ไม่พึงปรารถนาให้เป็นผู้ที่พึงปรารถนา ซึ่งตามนัยของความเป็นครูในภาษาไทยจึงเป็นผู้ที่ต้องทำงานหนักจริงๆ

๘.๒ ความหมาย

ปัจจุบันคำว่า “ครู” กับ “อาจารย์” มักจะใช้ปะปนหรือควบคู่กันเสมอ จนบางครั้งดู เหมือนว่า จะมีความหมายเป็นคำคำเดียวกัน แต่ในความเป็นจริงแล้ว รากศัพท์เดิมของ คำว่า “อาจารย์” ไม่เหมือนกับคำว่า “ครู” และเมื่อพิจารณาถึงความหมายดั้งเดิมแล้วยังไม่ เหมือนกัน

ท่านพุทธทาสภิกขุ (๒๕๒๙: ๙๓) ได้จำแนกความหมายของ “อาจารย์” เป็น ๒ แบบ คือ

๑.ความหมายดั้งเดิม หมายถึง ผู้ฝึกมารยาท หรือเป็นผู้ควบคุมให้อยู่ในระเบียบ วินัย เป็นผู้รักษาระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ

๒.ความหมายปัจจุบัน หมายถึง ฐานะชั้นสูงหรือชั้นหนึ่งของผู้ที่เป็นครู

ในหนังสือพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรมของพระราชวรมุนี (ประยุตต์ ปยุตโต) (๒๕๒๘: ๑๘๕) อธิบายความหมายของอาจารย์ไว้ดังนี้

๑. ผู้ประพฤติก่อนแก่กุลแก่ศิษย์
๒. ผู้ที่ศิษย์พึงประพฤติดด้วยความเอื้อเฟื้อ
๓. ผู้สั่งสอนวิชาและอบรมคุณแลความประพฤติ

แต่ความหมายของคำว่า “อาจารย์” ตามทัศนะของชาวตะวันตก จะหมายถึง ผู้สอนในวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยที่มีตำแหน่งต่ำกว่าระดับศาสตราจารย์ และเป็นผู้สอน ที่ต้องรับผิดชอบต่อการสอนนักศึกษาให้เกิดความก้าวหน้าตามประสงค์เฉพาะของ การศึกษาที่กำหนดไว้

เมื่อพิจารณาความหมายของคำว่า “อาจารย์” ตามทัศนะของคนไทยกับทัศนะ ของชาวตะวันตก แล้วจะเห็นได้ว่า อาจารย์ของชาวตะวันตกจะเน้นความสำคัญไปที่การ สอน คือเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญในการสอนเฉพาะด้าน และเป็นผู้ที่ทำการสอนใน สถาบันการศึกษาชั้นสูง แต่ความหมายของคำว่า “อาจารย์” ตามทัศนะของคนไทย จะมี ความหมายกว้างกว่า คือเป็นทั้งผู้สอนวิชาความรู้ อบรมคุณแลความประพฤติ และเป็นผู้ที่มี ฐานะสูงกว่าผู้เป็นครู ดังนั้นจึงพอสรุปความหมายของคำว่า “อาจารย์” ได้ว่า “เป็นผู้สอน

วิชาความรู้และอบรมความประพฤติของลูกศิษย์ เป็นผู้มีสถานะภาพสูงกว่า “ครู” และมัก เป็นผู้ที่ทำการสอนในระดับวิทยาลัย และมหาวิทยาลัย”

ในปัจจุบันนี้ ผู้ที่ทำหน้าที่การสอนไม่ว่าจะมีคุณวุฒิระดับใด ทำการสอนในระดับ ไหน จะนิยมเรียกว่า “อาจารย์” เหมือนกันหมด ซึ่งมีใช้เรื่องเสียหายอะไร ในทางตรงกันข้าม กลับจะเป็นการยกย่อง และให้ความเท่าเทียมกันกับคนที่ประกอบวิชาชีพเดียวกัน ดังนั้น สิ่งสำคัญที่สุดมิใช่เป็นคำว่า “ครู” หรือ “อาจารย์” แต่อยู่ที่การทำหน้าที่ของตนให้ สมบูรณ์ที่สุด

ความหมายของคำที่เกี่ยวกับ ครู-อาจารย์

คำที่มีความหมายคล้ายกับ ครู มีหลายคำ เช่น

๑. อุปัชฌาย์ - ท่านพุทธทาสภิกขุ อธิบายความหมายของ “อุปัชฌาย์” ว่า หมายถึง ผู้สอนวิชาชีพ แต่ในปัจจุบันนี้ หมายถึง พระเถระ ผู้ใหญ่ ที่ทำหน้าที่เป็นผู้บวชกุลบุตรในพระพุทธศาสนา
๒. ทิศาปาโมกข์ - หมายถึง อาจารย์ที่มีความรู้และชื่อเสียงโด่งดัง ในสมัยโบราณ ผู้มีอันจะกินจะต้องส่งบุตรหลานของตนไปสู่สำนัก ทิศา ปาโมกข์ เพื่อให้เรียนวิชาที่เป็นอาชีพ หรือ วิชาชั้นสูงในสาขาวิชาต่าง ๆ เพื่อกลับไปรับหน้าที่ทำงานที่สำคัญ ๆ
๓. บุรพาจารย์ หรือ บุรพาจารย์ คือ อาจารย์เบื้องต้น หมายถึง บิดา มารดา ซึ่ง ถือว่าเป็น ครูคนแรกของบุตร ธิตา
๔. ปริมาจารย์ คือ อาจารย์ผู้เป็นเอกหรือยอดเยี่ยมในทางวิชาใดวิชาหนึ่ง
๕. ปาจารย์ คือ อาจารย์ของอาจารย์

ส่วนคำศัพท์ในภาษาอังกฤษที่มีความหมายคล้ายกับคำว่า ครู หรือ Teacher มีหลายคำ คือ

๑. Teacher หมายถึง ผู้ที่ทำหน้าที่ประจำในโรงเรียน หรือ สถาบันการศึกษา ต่าง ๆ ตรงกับคำว่า ครู หรือ ผู้สอน
๒. Instructor หมายถึง ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นผู้สอนโดยเฉพาะในวิทยาลัยหรือ มหาวิทยาลัย ตรงกับคำว่า อาจารย์
๓. Professor (ในประเทศอังกฤษ) หมายถึง ตำแหน่งผู้สอนที่ถือว่าเป็น ตำแหน่งสูงสุดในแต่ละสาขาวิชาในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ แต่ใน อเมริกาและแคนาดาใช้เป็นคำนำหน้านามสำหรับผู้สอนในวิทยาลัยหรือมหาวิทยาลัยต่าง ๆ เช่น
 - ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ใช้คำว่า Assistant Professor
 - รองศาสตราจารย์ ใช้คำว่า Associate Professor
 - ศาสตราจารย์ ใช้คำว่า Professor
๔. Lecturer หมายถึง บุคคลผู้สอนในมหาวิทยาลัยหรือวิทยาลัย ตรงกับคำว่า ผู้บรรยาย
๕. Tutor หมายถึง ผู้ที่ทำหน้าที่สอนนักศึกษาเป็นกลุ่มเล็ก ๆ หรือ รายบุคคล โดยทำงานเป็นส่วนหนึ่งของผู้บรรยาย คล้าย ๆ กับ ผู้สอนเสริมหรือสอนกวดวิชา
๖. Sophist เป็นภาษากรีกโบราณ หมายถึง ปราชญ์ผู้สอนวิชาต่าง ๆ คล้ายกับคำว่า “ทิศา ปาโมกข์”^๑

๘.๒.๑ ประเภทของครู

๑. ครูในระดับต่ำกว่าอุดมศึกษา

^๑ ภาจิต สุวรรณดี. ความสำคัญของวิชาชีพครู. web.aru.ac.th/thani/images/Impro.doc.

๑.๑ ครูประจำชั้น หมายถึง ครูผู้ดูแลนักเรียนในห้องเรียนหรือชั้นเรียนหนึ่ง ๆ เป็นเวลาหนึ่งภาคเรียนหรือหนึ่งปีการศึกษา พร้อมทั้งทำหน้าที่ธุรการประจำห้องเรียน

๒.ครูในระดับอุดมศึกษา

๒.๑ ผู้สอนในวิทยาลัย มหาวิทยาลัยหรือระดับอุดมศึกษา จะมีตำแหน่ง อาจารย์ โดยอาจารย์ที่ได้รับตำแหน่งทางวิชาการ ได้แก่ อาจารย์, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ รองศาสตราจารย์ และศาสตราจารย์ ตามลำดับ การได้รับตำแหน่งทางวิชาการเป็นไปตามระเบียบข้อบังคับ ของสำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา

๓.ครูผู้ดูแลระบบจัดการโรงเรียน

๓.๑ ครูที่ทำหน้าที่ดูแลระบบทั้งโรงเรียน จะเรียกว่า ครูใหญ่ ซึ่งคล้ายคลึงกับ คณบดี หรืออธิการบดี ในระดับอุดมศึกษา โดยหน้าที่ของครูใหญ่มักจะทำหน้าที่ดูแลระบบการจัดการของโรงเรียนมากกว่าการสอนในห้องเรียน ต่อมาเป็นตำแหน่งผู้บริหารสถานศึกษา ทำหน้าที่บริหารสถานศึกษา^๒

ตำแหน่งครู คือบุคคลที่ทำหน้าที่ช่วยสอน สอนทบทวน สอนภาคปฏิบัติ แตกต่างจากอาจารย์ที่สอนภาคบรรยายเรื่องต่าง ๆ ในอดีตความสัมพันธ์ของครูประจำชั้นจะเปรียบเสมือนผู้ปกครองคนที่สอง ต้องคอยดูแลเอาใจใส่ อบรมสั่งสอน ช่วยแก้ปัญหา และเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับบ้าน อันเป็นผลทำให้ครูและโรงเรียนได้รับความศรัทธาพร้อมทั้งมีบุญคุณต่อนักเรียน และครอบครัว ระบบการศึกษาส่วนใหญ่ในโรงเรียนทั่วโลกมีการนักเรียนออกเป็นชั้น ๆ เป็นห้อง ๆ เพื่อความสะดวกต่อการเรียนการสอน และการดูแลปกครอง รวมทั้งทำกิจกรรมอื่น ๆ โดยเรียกเรียกว่า "ห้องเรียน" หรือ "ชั้นเรียน" (Classroom) และเรียกเพื่อนร่วมชั้นเรียนเดียวกันว่า "เพื่อนร่วมชั้น" (Classmates)

๘.๓ จริยธรรมความเป็นครู

วิชาชีพครูได้รับการยกย่องและจัดเป็นวิชาชีพชั้นสูงที่มีความจำเป็นต่อสังคม เป็นอาชีพที่ช่วยสร้างสรรค์จรรโลงให้สังคมเป็นไปในทางที่ปรารถนา ฉะนั้น กลุ่มผู้ประกอบวิชาชีพจึงต้องมีความรับผิดชอบต่อสังคมในระดับที่สูงเช่นกัน ยิ่งสังคมยกย่องเคารพและไว้วางใจผู้ประกอบวิชาชีพครูมากเท่าใดผู้ประกอบวิชาชีพครูก็ต้องประพฤติปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับความเคารพเชื่อถือไว้วางใจเพียงนั้น การกำหนดจรรยาบรรณครูหรือจรรยาบรรณวิชาชีพครู จึงเป็นมาตรการหนึ่งที่ใช้ควบคุมความประพฤติปฏิบัติตนของผู้ประกอบวิชาชีพครู อาจกล่าวได้ว่าเป็นการประกันคุณภาพของครูให้กับสังคมประการหนึ่งด้วยเป็นการยืนยันกับสังคมว่าในวงการครุนั้น ครูจะควบคุมสอดส่องดูแลความประพฤติของกลุ่มครูด้วยกันตลอดเวลา มีการลงโทษทั้งทางกฎหมายและทางสังคม

การควบคุมความประพฤติหรือการปฏิบัติตนของครุนั้น วิธีการที่ดีที่สุดคือการสร้างจิตสำนึกหรือการควบคุมทางจิตใจ ครูที่มีคุณธรรมจริยธรรมสูงด้วยย่อมเป็นครูที่มีจรรยาบรรณเป็นมาตรฐานวัดมาตรฐานความเป็นครูของผู้ประกอบวิชาชีพครูที่สำคัญยิ่ง ครูที่มีคุณธรรมย่อมเป็นครูที่มีจรรยาบรรณที่ดั้นตนเอง^๓

^๒<http://th.wikipedia.org/wiki/ครู>

^๓ คุณธรรมจริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพครู www.oo-cha.com/courses/TC1/10.pdf

๘.๓.๑ ความหมาย

จรรยาบรรณ ตามรูปศัพท์แล้วก็คือ จรรยา กับ บรรณ คำว่าจรรยา มีความหมาย เช่นเดียวกับคำว่า จริย ซึ่งหมายถึง กริยาซึ่งควรปฏิบัติ สิ่งที่พึงปฏิบัติ ในวงการวิชาชีพต่าง ๆ นั้นนิยมใช้คำว่า จรรยา ซึ่งแปลว่า กริยาที่ควรปฏิบัติในหมู่คณะ ส่วนคำว่า บรรณ แปลว่า หนังสือ เมื่อรวมคำขึ้นใหม่ว่า จรรยาบรรณ ซึ่งหมายถึง ความประพฤติที่ผู้ประกอบวิชาชีพต่าง ๆ กำหนดขึ้นเพื่อรักษาชื่อเสียงเกียรติคุณ ของวิชาชีพนั้น ๆ โดยบัญญัติไว้เป็นลายลักษณ์อักษร

จรรยาบรรณจึงเป็นกฎเกณฑ์ที่พึงปฏิบัติโดยกำหนดไว้เป็นลายลักษณ์อักษรที่ชัดเจน สำหรับเป็นกติกาของ หมู่คณะในวงการเดียวกัน เป็นกฎที่ทุกคนต้องปฏิบัติตาม หากฝ่าฝืนก็จะถูกรังเกียจหรือต่อต้าน อันเป็นการ ลงโทษทางสังคมสำหรับวิชาชีพคนใดผิดจรรยาบรรณจึงต้องถูกลงโทษตามกฎหมายด้วย

หมายถึง ประมวลมาตรฐานความประพฤติที่ผู้ประกอบวิชาชีพจะต้องประพฤติปฏิบัติเป็น แนวทางให้ผู้ประกอบวิชาชีพปฏิบัติอย่างถูกต้องเพื่อผดุงเกียรติและสถานะของวิชาชีพนั้นก็ได้ผู้กระทำผิด จรรยาบรรณ จะต้องได้รับโทษโดยว่ากล่าว ตักเตือน ถูกพักงาน หรือถูกยกเลิกใบประกอบวิชาชีพได้

หมายถึง ข้อกำหนดเกี่ยวกับความประพฤติหรือการปฏิบัติตนของการประกอบวิชาชีพครู เพื่อรักษาหรือส่งเสริมเกียรติคุณชื่อเสียงและฐานะของความเป็นครู

จรรยาบรรณของครูอย่างเป็นลายลักษณ์อักษรกำหนดขึ้นครั้งแรกเมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๖ โดย หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ซึ่งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ และเป็นประธานกรรมการอำนวยการ ครูสภาในขณะนั้น ได้ออกระเบียบจรรยาบรรณสำหรับครูไทยขึ้นพร้อม ๆ กัน ๒ ฉบับ คือ

ฉบับที่ ๑ เรียกว่า “ระเบียบครูสภาว่าด้วยวินัยตามระเบียบประเพณีครู พ.ศ. ๒๕๐๖”

ฉบับที่ ๒ เรียกว่า “ระเบียบครูสภาว่าด้วยจรรยาบรรณตามระเบียบประเพณีครู พ.ศ. ๒๕๐๖”

ฉบับที่ ๓ เรียกว่า “ระเบียบครูสภาว่าด้วยจรรยาบรรณและวินัยตามระเบียบประเพณีของครู พ.ศ. ๒๕๒๖”

ฉบับที่ ๔ เรียกว่า “ระเบียบครูสภาว่าด้วยจรรยาบรรณครู พ.ศ. ๒๕๓๙”

ฉบับที่ ๕ เรียกว่า “ข้อบังคับครูสภาว่าด้วยมาตรฐานวิชาชีพและจรรยาบรรณของวิชาชีพ พ.ศ. ๒๕๔๘”

สำหรับจรรยาบรรณวิชาชีพครูฉบับที่ ๕ นี้ ออกตามความในมาตรา ๙ วรรคหนึ่ง (๑๑) (จ) (ณ) มาตรา ๔๙ และมาตร ๕๐ แห่งพระราชบัญญัติสภาครูและบุคลากรทางการศึกษา พ.ศ. ๒๕๔๖ ประกาศใช้ เมื่อวันที่ ๓๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๘ ลงประกาศในราชกิจจานุเบกษาเมื่อวันที่ ๕ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๘ และมีผลบังคับใช้วันที่ลงประกาศในราชกิจจานุเบกษา

๘.๓.๔ ความสำคัญ

จรรยาบรรณในวิชาจะเป็นสิ่งสำคัญในการที่จะจำแนกอาชีพว่าเป็นวิชาชีพหรือไม่ อาชีพที่เป็น “วิชาชีพ” นั้นกำหนดให้เมืองค์กรรองรับและมีการกำหนดมาตรฐานของความประพฤติของผู้ที่อยู่ในวงการ วิชาชีพซึ่งเรียกว่า “จรรยาบรรณ” ส่วนลักษณะ “วิชาชีพ ” ที่สำคัญคือ เป็นอาชีพที่มีศาสตร์ชั้นสูง รองรับ มีการศึกษาค้นคว้าวิจัยและพัฒนาวิชาชีพมีการจัดการสอนศาสตร์ดังกล่าว ในระดับอุดมศึกษาทั้งการสอน ด้วยทฤษฎีและการปฏิบัติจนผู้เรียนเกิดความชำนาญ และมีประสบการณ์ในศาสตร์นั้น นอกจากนี้จะต้องมี

องค์กรหรือสมาคมวิชาชีพ ตลอดจนมี “จรรยาบรรณในวิชาชีพ” เพื่อให้สมาชิกในวิชาชีพดำเนินชีวิตตามหลักมาตรฐานดังกล่าวหลักที่กำหนดในจรรยาบรรณวิชาชีพทั่วไป คือ แนวความประพฤติปฏิบัติที่มีต่อวิชาชีพต่อผู้เรียนต่อตนเองและต่อสังคมดังนี้

๘.๔ จรรยาบรรณต่อผู้เรียน

๘.๔.๑ จรรยาบรรณที่ ๑

ครูต้องรักและเมตตาศิษย์โดยให้ความเอาใจใส่ ช่วยเหลือ ส่งเสริมให้กำลังใจในการศึกษาเล่าเรียนแก่ศิษย์โดยเสมอหน้า ดังนี้

๑. สร้างความเป็นมิตรเป็นที่พึ่งพาและไว้วางใจของนักเรียนทุกคน โดย

๑.๑ ให้ความเป็นกันเองกับนักเรียน โดยพูดคุยซักถาม ช่วยแก้ปัญหาส่วนตัว ปัญหาทางบ้าน

๑.๒ ใช้คำพูดที่สร้างความรัก ความอบอุ่นแก่นักเรียน เพื่อสร้างความไว้วางใจ และสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างครูกับนักเรียน

๑.๓ จัดกิจกรรมร่วมกันระหว่างคณะครูภายในโรงเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน เพื่อสร้างความรู้สึที่ดีต่อกัน เช่น วันพ่อ วันแม่ วันเด็ก ฯลฯ

๒. ตอบสนองข้อเสนอแนะ และการกระทำของนักเรียนในการสร้างสรรค์ ตามสภาพ ปัญหา ความต้องการและศักยภาพของนักเรียนแต่ละคน โดย

๒.๑ ส่งเสริมให้นักเรียนเข้าร่วมโครงการอนุรักษ์ไทย วัฒนธรรมไทย จนสามารถทำผลงานให้เกิดประโยชน์ต่อโรงเรียนและชุมชน

๒.๒ ช่วยแก้ไขข้อบกพร่องของนักเรียนในด้านการเรียน โดยการสอนซ่อมเสริม นอกเวลาเรียนและส่งเสริมความสามารถของนักเรียนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

๒.๓ ให้โอกาสนักเรียนได้แสดงออกตามความสามารถ

๘.๔.๑ จรรยาบรรณที่ ๒

ครูต้องอบรม สั่งสอน ฝึกฝน สร้างเสริมความรู้ ทักษะ และนิสัยที่ถูกต้อง ดีงามให้เกิดแก่ศิษย์อย่างเต็มความสามารถ ด้วยความบริสุทธิ์ใจ ดังนี้

๑. ศึกษานักเรียนเป็นรายบุคคล เพื่อรู้ข้อมูลทั้งในด้านปัญหาส่วนตัว และในด้านการเรียนพร้อมหาวิธีแก้ปัญหาและช่วยเหลือนักเรียนได้ถูกต้อง

๒. นำความรู้ด้านจริยศึกษา สอดแทรกในการเรียนการสอน เพื่อให้นักเรียนมีจริยธรรมและคุณธรรมที่ดี

๓. อบรมนักเรียนให้มีความประพฤติดี มีระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบ กล้าแสดงออกอย่างมีเหตุผล รู้จักทำงานเป็นกลุ่มและยอมรับความคิดเห็นผู้อื่น

๔. เปิดโอกาสให้นักเรียนได้ฝึกปฏิบัติอย่างเต็มความสามารถ โดยให้นักเรียนฝึกปฏิบัติจริงในห้องนาฏศิลป์

๕. ประเมินผลงานของนักเรียนอย่างสม่ำเสมอ และเสนอแนะแก้ไขข้อบกพร่อง เพื่อนำไปปรับปรุงผลงานให้ดีขึ้นและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

๘.๔.๓ จรรยาบรรณที่ ๓

ครูต้องประพฤติ ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์ ทั้งทางกาย วาจา และจิตใจดังนี้

๑. ตระหนักถึงพฤติกรรมการแสดงออกของครูมีผลต่อการพัฒนาพฤติกรรมของนักเรียนอยู่เสมอ โดย

๑.๑ ระมัดระวังในการกระทำและการพูด มีวาจาสุภาพและอ่อนโยนกับบุคคลทั่วไป

๑.๒ มีความอดทน อารมณ์ดี มีใจหนักแน่นไม่โกรธง่าย ไม่แสดงอาการไม่พอใจ วางตนเหมาะสมกับกาลเทศะและเป็นตัวอย่างที่ดีอยู่เสมอ

๒. พุดจาสุภาพและสร้างสรรค์ โดยคำนึงถึงผลที่จะเกิดกับนักเรียน ผู้ปกครองและสังคมโดย

๒.๑ พุดจาสุภาพ เรียบร้อย

๒.๒ พุดยกย่อง ชมเชย ให้กำลังใจนักเรียนเมื่อนักเรียนทำความดี

๓. กระทำตนเป็นแบบอย่างที่ดีสอดคล้องกับวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม โดย

๓.๑ ส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณีร่วมกับคณะครูและชุมชน โดยพานักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมตามประเพณี เช่น การเผยแพร่กิจกรรมสำคัญในเทศกาลต่าง ๆ

๓.๒ ให้ความร่วมมือกับชุมชนในการดำรงรักษาวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม

๓.๓ แสดงออกซึ่งนิสัยที่ดีในการประหยัดและมีการควบคุมการใช้จ่ายให้เหมาะสมแก่สภาพและฐานะความเป็นอยู่

๓.๔ ส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนานักเรียนทางด้านจริยธรรมและมารยาทไทย

๘.๔.๔ จรรยาบรรณที่ ๔

ครูต้องไม่กระทำตนเป็นปฏิปักษ์ต่อความเจริญทางกาย สติปัญญา จิตใจ อารมณ์ และสังคมของศิษย์ ดังนี้

๑. ละเว้นการกระทำที่ทำให้นักเรียนเกิดความกระตือรือร้น จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ และสังคมของนักเรียน โดย

๑.๑ ไม่นำปมด้อยของนักเรียนมาล้อเลียน ให้กำลังใจในกรณีที่เด็กมีข้อบกพร่อง

๑.๒ ไม่ประจานนักเรียนต่อหน้าผู้อื่นและไม่กล่าวพาดพิงถึงผู้ปกครอง

๑.๓ มีอารมณ์แจ่มใสเสมอเมื่อทำการสอน ไม่นำความเครียดมาระบายกับนักเรียน

๑.๔ ไม่ลงโทษนักเรียนเกินเหตุอันควร

๒. ละเว้นการกระทำที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพและร่างกายของนักเรียน โดย

๒.๑ ไม่ทำร้ายนักเรียน

๒.๒ ไม่ลงโทษเกินกว่าระเบียบกำหนด

๒.๓ ร่วมมือกับคณะครูจัดสิ่งแวดล้อมในสถานศึกษาให้ปลอดภัย

๒.๔ ไม่ใช้นักเรียนเกินกำลังความสามารถ

๓. ละเว้นการกระทำที่สกัดกั้นการพัฒนาทางสติปัญญา อารมณ์ จิตใจและสังคมของนักเรียน

๓.๑ ไม่ดูว่ากล่าวซ้ำเติมนักเรียนที่เรียนช้า ให้กำลังใจและสอนซ่อมเสริม

๓.๒ ไม่ขัดขวางโอกาสให้นักเรียนได้แสดงออกทางสร้างสรรค์ โดยส่งเสริมเด็กที่มีความพิเศษทางภาษาไทย คณิตศาสตร์ ศิลปะและนาฏศิลป์ ให้ได้แสดงออกตามโอกาสอันควร

๘.๔.๕ จรรยาบรรณที่ ๕

ครูไม่ต้องแสวงหาประโยชน์อันเป็นอามิสสินจ้างจากศิษย์ในการปฏิบัติหน้าที่ตามปกติ และไม่ใช่ศิษย์กระทำการใด ๆ อันเป็น การหาประโยชน์ให้แก่ตนโดยมิชอบดังนี้

๑. ไม่รับหรือแสวงหาอามิสสินจ้างหรือผลประโยชน์อันมิควรจากนักเรียน

๒. ไม่ใช้นักเรียนเป็นเครื่องมือหาประโยชน์ให้กับตนโดยมิชอบด้วยกฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณี หรือความรู้สึกของสังคม

๓. เชิญชวนให้คณะครู ผู้ปกครอง ชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ บริจาคทรัพย์สินเพื่อช่วยเหลือนักเรียนตามโอกาส

๘.๔.๖ จรรยาบรรณที่ ๖

ครูต้องพัฒนาตนเองทั้งในด้านวิชาชีพ ด้านบุคลิกภาพ และวิสัยทัศน์ให้ทันต่อการพัฒนาทางวิชาการ เศรษฐกิจ สังคม และการเมืองอยู่เสมอดังนี้

๑. ใส่ใจศึกษาค้นคว้า ริเริ่มสร้างสรรค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับวิชาชีพอยู่เสมอ

๒. มีความรู้ ทันสมัย ทันเหตุการณ์ สามารถนำมาวิเคราะห์ กำหนดเป้าหมาย แนวทางพัฒนาตนเองและวิชาชีพ ทันต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และเทคโนโลยี

๓. แสดงออกทางร่างกาย กิริยา วาจา อย่างสง่างาม เหมาะสมกับกาลเทศะ ข้าพเจ้าได้ประพฤติ และปฏิบัติเป็นแบบอย่างแก่นักเรียน

๘.๔.๗ จรรยาบรรณที่ ๗

ครูย่อมรักและศรัทธาในวิชาชีพ และเป็นสมาชิกที่ดีขององค์กรวิชาชีพครูดังนี้

๑. เชื่อมั่น ชื่นชม ภูมิใจในความเป็นครูและองค์กรวิชาชีพครู ให้ความสำคัญและจำเป็นต่อสังคม

๒. เป็นสมาชิกองค์กรวิชาชีพครูและสนับสนุนหรือเข้าร่วมหรือเป็นผู้นำในกิจกรรมพัฒนาวิชาชีพครู

๓. ปกป้องเกียรติภูมิของครูและองค์กรวิชาชีพ

๘.๔.๘ จรรยาบรรณที่ ๘

ครูพึงช่วยเหลือเกื้อกูลครูและชุมชนในทางสร้างสรรค์ ดังนี้

๑. ให้ความร่วมมือและแนะนำ ปรีกษาแก่เพื่อนครูตามโอกาสและความเหมาะสม
๒. ให้ความช่วยเหลือด้านทุนทรัพย์ สิ่งของ แต่เพื่อนครูตามโอกาสและความเหมาะสม
๓. เข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนรวมทั้งให้คำปรึกษาแนะนำทางวิชาการ ปฏิบัติงานเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน
๔. ร่วมกิจกรรมตามประเพณีของชุมชนตามโอกาสอันควร

๘.๔.๙ จรรยาบรรณที่ ๙

ครูพึงประพฤติตนเป็นผู้นำในการอนุรักษ์ และพัฒนา ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมไทยดังนี้

๑. แต่งกายในลักษณะอันเป็นการแสดงออกซึ่งการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย ทุกวันศุกร์
๒. ร่วมงานประเพณีท้องถิ่น เช่น การทำบุญตักบาตรในวันสำคัญต่าง ๆ การเวียนเทียน การก่อพระทราย วันไหล งานกฐิน งานแห่เทียนพรรษา

นอกจากจรรยาบรรณต่อศิษย์แล้ว ครูจะต้องมีความประพฤติปฏิบัติต่อตนเอง ด้วยคือจรรยาบรรณต่อตนเอง ครูจะต้องพัฒนานตนเองตลอดเวลาเพื่อให้มีลักษณะพฤติกรรม ดังนี้

๑. ประพฤติชอบ ครูต้องตั้งตนไว้ในที่ถูกต้องที่ควรสามารถบังคับตนเองให้ประพฤติแต่สิ่งที่ดีงามถูกต้อง
๒. รับผิดชอบ ครูต้องฝึกความรับผิดชอบ โดยตั้งใจทำงานให้สำเร็จลุล่วง มีความผิดพลาดน้อย
๓. มีเหตุผลครูต้องฝึกถามคำถามตนเองบ่อย ๆ ฝึกความคิดวิเคราะห์หาเหตุผล หาข้อดีข้อเสียของตนเอง และเรื่องต่าง ๆ เพื่อให้ตนเองเป็นคนมีเหตุผลที่ดี
๔. ใฝ่รู้ การติดตามข่าวสารข้อมูลอยู่เสมอ ๆ ทำให้ครุมีนิสัยใฝ่รู้ อยากทราบคำตอบในเรื่องต่าง ๆ ครูควรมีความรู้รอบตัวอย่างดีทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง เพื่อให้ครูดำรงชีพในสังคมได้อย่างเป็นสุขปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ และชี้แนะสิ่งที่ถูกต้องให้ศิษย์ได้
๕. รอบคอบ ครูต้องฝึกฝนตนเองให้เป็นคนรอบคอบ ละเอียดยละเอียด ประณีต ในการดำเนินการต่าง ๆ การทำกิจกรรม เช่น ควบคุมบัญชีการเงินต้องรอบคอบ ต้องเห็นตัวเลขชัดเจนไม่ตกหล่น ทำให้เกิดการผิดพลาดที่เป็นผลร้ายทั้งของตนเองและผู้อื่น
๖. ฝึกจิต การพัฒนาจิต ทำให้ครุอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขและส่งผลทำให้ครุทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้นครูจึงต้องหมั่นฝึกจิตของตนให้สูงส่ง สูงกว่ามาตรฐาน ระวังอารมณ์ไม่ดี คิดอะไรได้สูงกว่ามาตรฐานและคิดเป็นบวก มากกว่าคิดลบหรือคิดร้าย
๗. สนใจศิษย์ การสนใจพัฒนาการของผู้เรียน เป็นส่วนหนึ่งที่จะทำให้วิชาชีพครูก้าวหน้า เพราะถ้าไม่มีผู้เรียนก็ไม่มีวิชาชีพครู ครูจึงจำเป็นต้องศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับลักษณะธรรมชาติผู้เรียน การแก้ปัญหาผู้เรียน การส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้

สรุปได้ว่า จรรยาบรรณ คือ ประมวลพฤติกรรมที่กำหนด ลักษณะมาตรฐานการกระทำของครู อันจะทำให้วิชาชีพครูก้าวหน้าอย่างถาวร โดยที่ครูจะต้องดำเนินการเรียนการสอนโดยการยึดจรรยาบรรณต่อวิชาชีพต่อผู้เรียน และต่อตนเอง ในการทำหน้าที่ของครูให้สมบูรณ์

๘.๕ จรรยาบรรณต่ออาชีพ

ผู้ที่อยู่ในวงวิชาชีพจะต้องยึดถือจรรยาบรรณ ในการดำรงวิชาชีพให้เป็นที่ยอมรับ คือ

๑. ศรัทธาต่อวิชาชีพ ผู้ที่อยู่ในวงการวิชาชีพครู ต้องมีความรักและศรัทธาต่อวิชาชีพครู เห็นว่าอาชีพครูเป็นอาชีพที่มีคุณค่า มีประโยชน์ต่อประเทศชาติ ในฐานะที่เป็นอาชีพที่สร้างคนให้มีความรู้ความสามารถ และเป็นคนที่พึงประสงค์ของสังคม ผู้ที่อยู่ในวิชาชีพจะต้องมั่นใจ ในกาประกอบวิชาชีพนี้ด้วยความรัก และชื่นชมในความสำเร็จของวิชาชีพ

๒. อารงและปกป้องวิชาชีพ สมาชิกของสังคมวิชาชีพต้องมีจิตสำนึกในการอารง ปกป้อง และรักษาเกียรติภูมิของวิชาไม่ให้ใครมาดูหมิ่นดูแคลน หรือเหยียบย่ำทำให้สถานะของวิชาชีพต้องตกต่ำ หรือมัวหมอง การอารงปกป้องต้องกระทำทันทีเมื่อเกิดเหตุการณ์ที่ไม่พึงปรารถนาหรือต้องมีการแก้ไขข่าวหรือประท้วง หากมีข่าวคราวอันก่อให้เกิดความเสียหายต่อวิชาชีพ

๓. พัฒนาองค์ความรู้ในวิชาชีพหน้าที่ของสมาชิกในวงการวิชาชีพคือ การที่ต้องรับผิดชอบในการศึกษา ค้นคว้าวิจัย สร้างความรู้และเผยแพร่ความรู้ เพื่อให้วิทยาการในศาสตร์สาขาวิชาชีพครูก้าวหน้าทันสังคมทันเหตุการณ์ ก่อประโยชน์ต่อประชาชนในสังคม ทำให้คนเก่ง และฉลาดขึ้น โดยวิธีการเรียนการสอนที่กระตุ้นให้ผู้เรียนรักเรียน ใฝ่รู้ ช่างคิด ที่วิจารณ์ญาณ มีบุคลิกภาพที่พึงประสงค์ มากขึ้น

๔. สร้างองค์กรวิชาชีพให้แข็งแกร่งสมาชิกในวงวิชาชีพต้องถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องสร้างองค์กรวิชาชีพให้คงมั่นดำรงอยู่ได้ด้วยการเป็นสื่อกลางระหว่างสมาชิก และเป็นเวทีให้คนในวงการได้แสดงฝีมือและความสามารถทางการสร้างรูปแบบใหม่ของการเรียนการสอนตลอดจนการเผยแพร่ผลงานทางด้านการสร้างแบบเรียนใหม่ ๆ การเสนอแนวความคิดทำในเรื่องของการพัฒนาคน การเรียนการสอน และการประเมินผล

๕. ร่วมมือในกิจกรรมขององค์กรวิชาชีพ สมาชิกในสังคมวิชาชีพต้องร่วมมือกันในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการเคลื่อนไหวในเรื่องของความคิด หรือการจัดประชุม สัมมนา แลกเปลี่ยนแนวความคิด เพื่อกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลง กิจกรรมต่าง ๆ ขององค์กร หากไม่ได้รับความสนับสนุนจากสมาชิกแล้ว ทำให้องค์กรวิชาชีพขาดความสำคัญและไม่สามารถดำเนินการกิจขององค์กรวิชาชีพต่อไปได้บทบาทของการอารงมาตรฐานและการส่งเสริมความก้าวหน้าทางวิชาการก็ย่อมจะลดลงด้วย ถ้าไม่มีปริมาณสมาชิกที่สนับสนุนเพียงพอ

๘.๖ หลักพุทธธรรมในโรงเรียนวิถีพุทธ

คำว่าหลักพุทธธรรม เป็นคำที่มีความหมายเดียวกับคำว่าธรรมะ ในทางพระพุทธศาสนาอันเป็นข้อประพฤติปฏิบัติหรือหลักธรรมคำสอนอันเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติของมวลมนุษย์เพื่อให้สังคมอยู่ได้อย่างสงบสุขและได้มีนักวิชาการให้ความหมายพุทธธรรมไว้ดังนี้

ปิ่น มุทุกันต์ (๒๕๑๔: ๑๕๘) ได้กล่าวถึง ธรรมะ คือ ความถูก ความดี ถูกกับดินนั่นแหละ คือ ธรรมะ ละอธรรม ก็คือผิดและเสีย สรุปได้ดังนี้

ธรรมะ เป็นสิ่งที่เกี่ยวกับงานทุกอย่างที่ต้องการถูก ดี

ธรรมะ คือการประหยัดเวลา

ธรรมะ คือเครื่องหล่อเลี้ยงให้เกิดผลดี

ธรรมะ คือมิตรที่ดีที่สุดในชีวิตของมนุษย์

ธรรมะ คือคำสอนทางศาสนาที่ว่าด้วยหลักหรือข้อปฏิบัติมีทั้งฝ่ายดีฝ่ายไม่ดีและเป็นกลางๆ ที่เรียกว่า กุศลธรรม อกุศลธรรมและอัปายกธรรม

ธรรมะ หมายถึง สภาพที่ทรงไว้ธรรมดา ธรรมชาติ สภาวะธรรม สัจธรรม ความจริง ต้นเหตุสิ่งทีปรากฏการณ์ สิ่งที่เกิดคิด คุณธรรมความดี ความถูกต้อง ความประพฤติชอบ หลักการแบบแผนธรรมเนียม หน้าที่ ความรับผิดชอบ ความยุติธรรม พระธรรม คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งแสดงธรรมให้เปิดเผยปรากฏขึ้น

ราชบัณฑิตยสถาน (๒๕๒๕: ๒๔๐) ได้ให้ความหมายว่า ธรรมะ คือหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา เป็นหลักประพฤติปฏิบัติทางศาสนา เพื่อให้บุคคลมีศีลธรรม มีความยุติธรรม มีความจริงใจต่อกันและมีความถูกต้อง คุณ โทษณ์ (๒๕๓๒: ๑๖) ได้กล่าวถึง ธรรมะไว้หลายประการคือ

ธรรมะ คือ คุณากร แปลว่า บ่อเกิดของความดี หรือแหล่งคุณงามความดี

ธรรมะ คือ คำสั่งสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า อันเป็นสัจธรรมที่พระองค์ค้นพบ

ธรรมะ คือ สิ่งทีทรงผู้ปฏิบัติที่ถูกต้องทุกขั้นตอนเพื่อไถ่ถอนความป่าเถื่อนออกจากสันดานคน

ธรรมะ คือ หน้าที่ ทุกคนที่เกิดมาจะต้องทำหน้าที่ของตนเองหรือตามทีสังคมกำหนด ซึ่งถือว่าเป็นผู้มีธรรมะ

พระราชวรมุนี (ประยูรธี ปยุตโต, ๒๕๓๙ : ๘๕) ได้กล่าวถึงธรรม คือ ความจริงที่มีอยู่ตามธรรมดา ธรรมชาติ พระพุทธเจ้าจะเกิดหรือไม่เกิดมันก็เป็นของมันอย่างนั้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า อานาคตจะเกิดหรือไม่ก็ตามความจริงที่มีอยู่ตามธรรมดาของมันอย่างนั้นนี่คือความจริงตามธรรมชาติ

เมื่อกล่าวสรุป ธรรมะ คือ คำสั่งสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่มีคุณค่า เป็นหน้าที่ควรปฏิบัติเพื่อจัดความชั่ว พาดัวให้รอด เมื่อความหมายเป็นเช่นนั้น ทุกคนที่ยังมีชีวิตในแต่ละวัย แต่ละวันทีเรียกว่าชีวิตประจำวัน จึงจำเป็นอย่างยิ่งทีต้องมีธรรมะประจำใจ เพราะ ธรรมะ คือ หน้าที่ การทำหน้าที่ให้ดีที่สุดคือการประพฤติปฏิบัติธรรมะนั้นเอง

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. (๒๕๔๕) ได้มีการกำหนด เกณฑ์การเรียนการสอนสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาในระดับประถมศึกษา มีหลักพุทธธรรมดังนี้

๑. พุทธคุณ ๓ คือ คุณของพระพุทธเจ้า ๓ ประการ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). ๒๕๔๓ : ๑๙๑)

๑.๑ ปัญญาคุณ พระคุณ คือ ปัญญา

๑.๒ วิสุทธิคุณ พระคุณ คือ ความบริสุทธิ์

๑.๓ กรุณาธิคุณ พระคุณ คือ พระมหากรุณา

๒. พุทธจริยา ๓ หรือ กุศลกรรมบถ คือ ทางแห่งกุศลกรรม ทางทำความดี กรรมดี อันเป็นทางนำไปสู่ความสุข ความเจริญ ว่าโดยหัวข้อ ดังนี้

๒.๑ กายกรรม ๓ การกระทำทางกาย

- เว้นการฆ่า การเบียดเบียน มีเมตตากรุณาช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
- เว้นจากการขโมย เคารพกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้อื่น
- เว้นจากการประพฤตินอกใจ ไม่ล่วงละเมิดประเพณีทางเพศ

๒.๒ วจีกรรม การกระทำทางวาจา

- เว้นจากการพูดเท็จ ไม่ยอมกล่าวเท็จเพราะเห็นแก่ผลประโยชน์
- เว้นจากการพูดส่อเสียด ช่วยสมานคนที่แตกร้างกัน กล่าวถ้อยคำที่สร้างสามัคคี
- เว้นจากการพูดคำหยาบ พูดแต่คำสุภาพ อ่อนหวาน
- เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ พูดแต่ความจริงมีเหตุผล มีสารประโยชน์ ถูกกาลเทศะ

๒.๓ มโนกรรม การกระทำทางใจ

- ไม่คิดเพ่งเล็งอยากได้ของผู้อื่น
- ไม่คิดร้ายผู้อื่น คิดปรารภว่าขอให้สัตว์ทั้งหลายไม่มีเวร เบียดเบียน ไม่

ทุกข์ ครอบงำอยู่เป็นสุขเกิด

- เห็นชอบ ถูกต้องตามคลองธรรม

๓. บุญกริยาวัตถุ ๓ ที่ตั้งการทำบุญ เรื่องที่จัดเป็นการทำความดี หลักการทำความดี (พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต). ๒๕๔๓ : ๑๐๙) มี ๓ ประการ คือ

๓.๑ ทานมัย คือ ทำบุญด้วยการให้ปันสิ่งของ

๓.๒ สีลมัย คือ ทำบุญด้วยการรักษาศีล หรือประพฤติดีมีระเบียบวินัย

๓.๓ ภาวนามัย คือ ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา อบรมจิตใจ

๔. กุศลมูล ๓ คือ รากเหง้าของกุศล ความนึกคิดที่ดีงาม มี ๓ ประการ คือ (พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต).๒๕๔๒ : ๒๒)

๔.๑ อโลภะ ไม่โลภ(จาคะ)

๔.๒ อโทสะ ไม่คิดประทุษร้าย(เมตตา)

๔.๓ อโมหะ ไม่หลง(ปัญญา)

๕. ทุจจริต ๓ ความประพฤตินี้ไม่ดี ประพฤติชั่ว ๓ ทาง (พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต). ๒๕๔๓ : ๑๐๐) ได้แก่

๕.๑ กายทุจจริต ประพฤติชั่วทางกาย

๕.๒ วจีทุจจริต ประพฤติชั่วทางวาจา

๕.๓ มโนทุจจริต ประพฤติชั่วทางใจ

๖. สุจจริต ๓ ความประพฤตินี้ดี การกระทำความดี ๓ทาง ได้แก่

๖.๑ กายสุจจริต ประพฤติดีทางกาย

๖.๒ วจีสุจจริต ประพฤติดีทางวาจา

๖.๓ มโนสุจจริต ประพฤติดีทางใจ

๗. ไตรสิกขา๓ คือ ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษา (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต).๒๕๔๓ : ๘๗)

มี ๓ อย่าง คือ

๗.๑ อธิศีลสิกขา สิกขา คือ ศีลอันยิ่ง

๗.๒ อธิศีลสิกขา สิกขา คือ จิตอันยิ่ง

๗.๓ อธิศีลสิกขา สิกขา คือ ปัญญาอันยิ่ง

๘. โอวาท ๓ คำ คำสอน คำแนะนำ คำตักเตือน โอวาทของพระพุทธเจ้า (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต).๒๕๔๓ : ๔๔๐) มี ๓ ประการ คือ

๘.๑ เว้นจากการทุจจริต คือ ประพฤติชั่วด้วยกาย วาจา ใจ (ไม่ทำชั่วทั้งปวง)

๘.๒ ประกอบสุจจริต คือ ประพฤติชอบด้วยกาย วาจา ใจ(ทำแต่ความดี)

๘.๓ ทำใจของตนให้หมดจากเรื่องเศร้าหมอง มีโลก โกรธ หลง เป็นต้น (ทำจิตของตนให้สะอาดบริสุทธิ์)

๙. อริยสัจ ๔ คือ ความจริงอันประเสริฐ ความจริงของอริยะ ความจริงที่ทำให้ผู้เข้าถึงกลายเป็นอริยะ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต).๒๕๔๓ : ๑๘๑) มี ๔ ประการ คือ

๙.๑ ทุกข์ สภาพที่ทนได้ยาก สภาพที่บีบคั้น ชัดแจ้ง บกพร่อง ขากแก่นสารและความเที่ยงแท้ไม่ให้ความพึงพอใจแท้จริง

๙.๒ ทุกข์สมุทัย เหตุแห่งทุกข์ สาเหตุให้เกิดทุกข์ได้แก่ ตัณหา ๓ คือ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา กำจัดอริยา สรรกตัณหา สิ้นแล้ว ไม่ถูกย้อม ไม่ติดขัด หลุดพ้น สงบ เป็นอิสระ คือ นิพพาน

๙.๓ ทุกข์นิโรธ ความดับทุกข์ได้แก่ภาวะที่ตัดปัญหาดับสิ้นไป สรรกตัณหาสิ้นแล้ว ไม่ติดข้อง หลุดพ้น สงบ เป็นอิสระ คือ นิพพาน

๙.๔ ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา ปฏิปทาที่นำไปสู่ความดับแห่งทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ อริยอัฐังคกมรรค หรือ มัชฌิมาปฏิปทา มรรคมีองค์ ๘ นี้ สรุปลงในไตรสิกขา ๓

๑๐. ศรัทธา ๔ คือ ความเชื่อถือที่ประกอบด้วยเหตุผล หรือ ความเชื่อมั่นในสิ่งที่ดีงาม มี ๔ ประการ ดังนี้ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). ๒๕๔๓ : ๑๖๕)

๑๐.๑ กัมมสัทธา เชื่อกรรม เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง คือ เชื่อว่าเมื่อทำอะไรโดยมีเจตนาย่อมเป็นกรรม คือ เป็นความชั่ว ความดี มีขึ้นในตน เป็นเหตุปัจจัยก่อให้เกิดผลดี ผลร้ายสืบเนื่องต่อมา และเชื่อว่าผลที่ต้องการจะสำเร็จได้ด้วยการกระทำ มิใช่ด้วยอำนาจ หรือคอยโชค เป็นต้น

๑๐.๒ วิปากสัทธา เชื่อวิปาก เชื่อผลของกรรม เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง คือ เชื่อว่ากรรมที่สำเร็จต้องมีผล และผลต้องมีเหตุ ผลดีเกิดจากกรรมดี และผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว

๑๐.๓ กัมมสวดาสัทธา ความเชื่อที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน เชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของจะต้องรับผิดชอบส่วยวิปากเป็นไปตามกรรมของตน

๑๐.๔ ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มั่นใจองค์พระตถาคตว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงพระคุณทั้ง ๔ ประการ ตรัสธรรม บัญญัติวินัยไว้ด้วยดี ทรงเป็นผู้นำทางที่แสดงให้เห็นว่ามนุษย์ คือ เราทุกคนนี้ หากฝึกตนด้วยดีก็สามารถเข้าถึงภูมิธรรมสูงสุด บริสุทธิหลุดพ้นได้ ดังที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญไว้

๑๑. อบายมุข ๔ ช่องทางของความเสื่อม เหตุเครื่องซบหาย เหตุย่อยยับแห่งโลกทรัพย์ ทางแห่งความพินาศ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). ๒๕๔๓ : ๓๗๗) มี ๔ ประการ คือ

๑๑.๑ อิตถัตตตะ เป็นนักเลงหญิง นักเที่ยวหญิง

๑๑.๒ สุราตุตตะ เป็นนักเลงสุรา นักดื่ม

๑๑.๓ อักขตุตตะ เป็นนักการพนัน

๑๑.๔ ปาปมิตตะ คบคนชั่ว

๑๒. พรหมวิหาร ๔ คือธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤดีที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและกำกับความประพฤติดี จึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจดและปฏิบัติตนต่อมนุษย์ สัตว์ทั้งหลายโดยชอบ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). ๒๕๔๓ : ๑๘๒) ได้แก่

๑๒.๑ เมตตา คือความรักใคร่ ประารณาดี และคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์โดยทั่วหน้า

๑๒.๒ กรุณา คือความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์

๑๒.๓ มุทิตา คือความยินดีในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข พลอยยินดีเมื่อเขาได้ดีมีสุขเจริญงอกงามยิ่งขึ้น

๑๒.๔ อุเบกขา คือความวางใจเป็นกลาง

๑๓. อคติ ๔ ทางความประพฤติที่ผิด ความไม่เที่ยงธรรม ความลำเอียง มี ๔ ประการ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). ๒๕๔๓ : ๑๗๔) คือ

๑๓.๑ ฉันทาคติ ความลำเอียงเพราะชอบ

๑๓.๒ โทสาคติ ความลำเอียงเพราะชัง

๑๓.๓ โมหาคติ ความลำเอียงเพราะหลง พลาดผิดเพราะเขา

๑๓.๔ ภยาคติ ความลำเอียงเพราะกลัว

๑๔. อิทธิบาท ๔ คือคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต).๒๕๔๓ : ๑๘๖-๑๘๗) มี ๔ ประการ คือ

๑๔.๑ ฉันทะ ความพอใจ คือความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นเสมอ

๑๔.๒ วิริยะ ความเพียร คือ ขยันหมั่นเพียรประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายามเข้มแข็ง อดทน

๑๔.๓ จิตตะ ความคิด คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิดเอาใจฝักใฝ่

๑๔.๔ วิมังสา ความไตร่ตรอง คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล

๑๕. พละ ๔ พละ คือ กำลัง ธรรมอันเป็นพลังทำให้ดำเนินชีวิตด้วยความมั่นใจ ไม่ต้องหวาดหวั่นภัยต่างๆ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต).๒๕๔๓ : ๑๘๕-๑๘๖) มี ๔ ประการ คือ

๑๕.๑ ปัญญาพละ กำลังคือ ปัญญา

๑๕.๒ วิริยะพละ กำลังคือ ความเพียร

๑๕.๓ อนุวัชพละ กำลังคือ การกระทำไม่มีโทษ

๑๕.๔ สังคหพละ กำลังคือ กำลังการสงเคราะห์ คือ เกื้อกูลอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ดี

๑๖. เบญจศีล ๕ ได้แก่

๑๖.๑ เว้นจากการปลงชีวิต , เว้นจากการฆ่า การประทุษร้ายกัน

๑๖.๒ เว้นจากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ เว้นจากการลักโก่ง ละเมิดกรรมสิทธิ์ทำลาย

ทรัพย์สิน

๑๖.๓ เว้นจากการประพฤติดินในกาม เว้นจากการล่วงละเมิดสิ่งที่ผู้อื่นรักใคร่หวงแหน

๑๖.๔ เว้นจากการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง

๑๖.๕ เว้นจากน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นสิ่งที่ตั้งแห่งความประมาท

๑๗. เบญจธรรม ได้แก่

๑๗.๑ เมตตาและกรุณา คือความรักใคร่ปรารถนาให้มีความสุขความเจริญและความสงสาร คัดช่วยให้พ้นทุกข์

๑๗.๒ สัมมาอาชีวะ คือ การมีกาชีพการงานที่สุจริต

๑๗.๓ กามสังวร คือ ความสังวรในกาม, ความสำรวมและระวังจักยับยั้งควบคุมทางกามารมณ์ พึงพอใจในภรรยาของตน

๑๗.๔ สัจจะ คือ ความซื่อสัตย์ ความซื่อตรง

๑๗.๕ สติสัมปชัญญะ คือความระลึกได้และรู้ตัวอยู่เสมอ คือ ฝึกตนให้รู้จักยังคิด รู้สึกตัว เสมอว่าสิ่งใดควรทำและไม่ควรทำ ระวังมิให้เป็นคนมัวเมาประมาท

๑๘. พุทธกิจ ๕ พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญพุทธกิจ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต).๒๕๔๓ : ๑๘๙-๑๙๐) มี ๕ ประการ

๑๘.๑ ปุพพัมเห ปิณฑะปาตัญจะ ตอนเช้า เสด็จออกบิณฑบาต เพื่อโปรดสัตว์ โดยการ สอนนาธรรมหรือการแสดงหลักธรรมให้เข้าใจ

๑๘.๒ สายัณห์ ธรรมะเทศะนัง ตอนเย็นแสดงธรรมแก่ประชาชน ที่มาเฝ้าบริเวณที่ประทับ

๑๘.๓ ปะโทเส ภิกขุโอรุทัง ตอนค่ำ แสดงโอวาทแก่พระสงฆ์

๑๘.๔ อัฏฐรัตเต เทวปัญหานัง ตอนเที่ยงคืนทรงตอบปัญหาแก่พวกเทวดา

๑๘.๕ ปัจจุเสวะ คะเต กาลे ภัพพาภัพเพ วิโลกะนัง ตอนเช้ามีต จวนสว่าง ทรงตรวจพิจารณาสัตว์โลกว่าผู้ใดมีอุปนิสัยที่จะบรรลุธรรมได้

๑๙. อบายมุข ๖ ช่องทางแห่งความเสื่อม เหตุแห่งความฉิบหาย (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต).

๒๕๔๓ : ๑๗๖-๑๗๘) มี ๖ ประการ คือ

๑๙.๑ ติดสุรา และของมีนเมา เป็นเหตุให้

- ทรัพย์หมดไปๆ เห็นชัดๆ
- ก่อการทะเลาะวิวาท
- เป็นบ่อเกิดแห่งโรค
- เสียเกียรติ เสียชื่อเสียง
- ทำให้ไม่รู้อาย
- ทอนกำลังปัญญา

๑๙.๒ ชอบเที่ยวกลางคืน มีโทษ ๖ อย่าง คือ

- ชื่อว่าไม่รักษาตน
- ชื่อว่าไม่รักษาลูกเมีย
- ชื่อว่าไม่รักษาทรัพย์สมบัติ
- เป็นที่ระแวงสงสัย
- เป็นเป้าให้เขาใส่ความหรือข่าวนินทา
- เป็นที่มาของเรื่องเดือดร้อนเป็นอันมาก

๑๙.๓ ชอบเที่ยวดูการละเล่น มีโทษโดยการทำงานเสื่อมเสีย เพราะมีใจกังวลคอยคิดจ้อง กับเสียเวลาเมื่อไปดูสิ่งนั้นๆ คือ

- ราที่ไหนไปที่นั่น
- ขับร้อง ดนตรี เสภา เพลงเถิดเทิงที่ไหน ไปที่นั่น

๑๙.๔ การติดพนัน มีโทษ ๖ อย่างคือ

- เมื่อชนะยอมก่อเวร
- เมื่อแพ้ก็เสียตายทรัพย์ที่เสียไป
- ทรัพย์หมดไปๆ เห็นชัดๆ
- เข้าที่ประชุมเขาไม่เชื่อถ้อยถ้อยคำ
- เป็นที่หมิ่นประมาทของเพื่อนฝูง
- ไม่เป็นที่พึงประสงค์ของผู้ที่จะหาคู่ครองให้ลูกของตน เพราะเห็นว่าจะเลี้ยงลูกเมียไม่ได้

๑๙.๕ คบคนชั่ว มีโทษโดยทำให้กลายเป็นคนชั่วอย่างที่คนคบ คือ ได้เพื่อนที่จะนำไป
กลายเป็น

- นักการพนัน
- นักเลงหญิง
- นักเลงเหล้า
- นักलगของปลอม
- นักหลอกลวง
- นักเลงหัวไม้

๑๙.๖ เกียจคร้านการงาน มีโทษโดยทำให้ยกเหตุต่างๆเป็นข้ออ้างผิตเพี้ยน ไม่ทำการงาน
โศกะใหม่ไม่เกิด โศกะที่มีอยู่ก็หมดสิ้นไป โดยอ้างว่า หนาวนัก ร้อนนัก เย็นไปแล้ว ยังเข้าอยู่
หิวนัก อิ่มนัก แล้วไม่ทำงาน

๒๐. การละ ๖ ธรรม คือ ความเคารพ ถือเป็นสิ่งสำคัญที่จะพึงใส่ใจและปฏิบัติตามด้วยความ
เอื้อเฟื้อ หรือด้วยความหนักแน่น (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต).๒๕๔๓ : ๒๒๑) มี ๖ ประการ คือ

๒๐.๑ สัตถุการละวธา ความเคารพในพระพุทธศาสนาหรือพุทธการละวธา ความเคารพใน
พระพุทธเจ้า

๒๐.๒ ัมมะการละวธา ความเคารพในพระธรรม

๒๐.๓ สังฆะการละวธา ความเคารพในพระสงฆ์

๒๐.๔ สิกขาการละวธา ความเคารพในการศึกษา

๒๐.๕ อัปปะมาหะการละวธา ความเคารพในความไม่ประมาท

๒๐.๖ ปฏิสันถารการละวธา ความเคารพในการปฏิสันถาร

๒๑. หลักธรรม กรรม คือ การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา คือ ทำด้วยความตั้งใจ ประกอบด้วย
ความตั้งใจหรือจงใจทำดีก็ตาม ชั่วก็ตาม (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต).๒๕๔๓ : ๔)

๒๒. กัตถัญญกตเวที คือ ผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วและตอบแทน (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต).
๒๕๔๓ : ๒ - ๓) แยกออกเป็น ๒ ข้อ

๘.๗ ความมุ่งหมายของการศึกษาตามวิถีพุทธ

การศึกษาตามแนววิถีพุทธเป็นการศึกษาเพื่อลดละกำจัดกิเลส และเป็นการศึกษาให้รู้เท่าทันความ
เป็นจริงของสิ่งต่างๆทั้งหลาย ให้ผู้เรียนมีสมรรถภาพและประสิทธิภาพในการดำรงชีวิต สามารถให้มนุษย์
มีความเป็นใหญ่ในตนเอง รอดพ้นจากการบีบคั้นจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก (พระราชวรมุนี.
๒๕๑๘ : ๕) การศึกษาแนวทางวิถีพุทธมีคุณลักษณะพิเศษ เป็นการศึกษาเพื่อความอยู่รอดของจิตวิญญาณ
มีความเป็นไทแก่ตัวเอง

ในทางพระพุทธศาสนาได้พูดถึงการปฏิบัติด้วยการฝึกฝน อบรมกาย จิต และปัญญา เรียกว่า “ ศึกษา ” เป็นภาษาสันสกฤต ในภาษาบาลีเรียกว่า “ สิกขา ” คำว่า สิกขา แยกออกเป็น ๒ คำ คือ สะ แปลว่า เอง ข้างใน ไกล และคำว่า “ อิกขะ ” แปลว่า ดูตัว มองที่ตน รวมเป็นคำสิกขา หมายความว่า ศึกษาภายในตนเอง เห็นด้วยตนเอง เป็นการเอาจิตจดจ่อรู้การกระทำ รู้การพูด รู้ความคิดของตนเอง และฝึกฝนอบรมปัญญาให้เห็นสภาพความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย

พระเทพเวที (ป. อ. ปยุตโตไ ๒๕๓๓) ได้อธิบายความหมายของคำว่า “ ศึกษา ” ว่าเมื่อเอาจิต คำนึงถึง เมื่อรู้ เห็นและเข้าใจ หรือเมื่อตั้งจิตกำหนด ประคองความเพียร เอาสติกำหนด รู้ทั่วด้วย ปัญญา รู้สิ่งที่พึงรู้เฉพาะ ละสิ่งที่พึงละ อบรมเจริญสิ่งที่ควรปฏิบัติ ควรฝึกอบรม คำว่า ศึกษา มีอีก ๒ คำที่ความหมายใช้แทนคำว่าศึกษาได้ คือ ภาวนา แปลว่า การฝึกฝนอบรม การทำให้มี ให้เจริญขึ้น และ คำว่า ทมะ แปลว่า การฝึกฝน เป็นการแสดงถึงคุณสมบัติของผู้ที่ได้ฝึกฝนอบรมดีแล้ว ทั้งคำว่า ศึกษา ภาวนาและทมะต่างมีความหมายใกล้เคียงใช้แทนกันได้

ความหมายของการศึกษาตามแนววิถีพุทธ มิได้เน้นในเรื่องการเล่าเรียนเนื้อหาตามตำราเพียงอย่างเดียว แต่ยังเน้นการปฏิบัติ การฝึกฝนอบรมโดยมุ่งถึงผลเป็นหลัก ถือว่า เรียนให้รู้ให้เข้าใจและทำให้ได้ให้เป็น

การศึกษาเป็นการปฏิบัติฝึกฝนอบรมพัฒนาชีวิตมนุษย์ การศึกษาจึงต้องสัมพันธ์สอดคล้องกับ ธรรมชาติของมนุษย์และเป้าหมายของชีวิต ถ้าความหมายของการศึกษาที่เรากำหนดขึ้นนั้น ไม่สอดคล้องกับธรรมชาติของชีวิต ความมุ่งหมายของการศึกษาย่อมเป็นการขัดแย้งกับธรรมชาติ ความมุ่งหมายนั้น ย่อมไม่สมเหตุสมผล ขณะเดียวกันไม่สอดคล้องกับเป้าหมายสูงสุดของชีวิตอีกด้วย ทำให้เป้าหมายนั้นไม่ประสบความสำเร็จ

ในแนววิถีพุทธได้กำหนดความมุ่งหมายหรือสิ่งที่คาดหวังผลในปัจจุบัน อนาคตและที่เป็นอุดมคติ ตามหลักการศึกษา คือ สติ สมาธิและปัญญา เรียกว่า อัฏฐประโยชน์ มี ๒ หมวด ดังนี้

๑. ความมุ่งหมายเพื่อตัวเองและสังคม

- ประโยชน์ตน (อัตตัตถะ)
- ประโยชน์ผู้อื่น (ปรัตถะ)
- ประโยชน์ทั้งตนเองหรือผู้อื่น (อุภยัตถะ)

๒. ความมุ่งหมายที่เป็นอุดมคติ

- ประโยชน์ปัจจุบัน (ติฏฐธัมมิกัตถะ)
- ประโยชน์ในอนาคตหรือเบื้องหน้า (สัมปรายิกัตถะ)
- ประโยชน์สูงสุดคือ พระนิพพาน (ปรมัตถะ)

การศึกษาเล่าเรียนฝึกฝนอบรมตามแนวทางวิถีพุทธนั้นมี ๒ ประเภท คือ สำหรับผู้ครองเรือนและสำหรับผู้มีได้ครองเรือน แต่ในที่นี้จะเน้นเฉพาะผู้ที่ครองเรือน โดยมุ่งพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และปัญญา ให้รู้จักปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและชีวิตตามความเป็นจริง มีสติรู้เท่าทัน ความรู้สึกนึกคิด สามารถปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสังคม สามารถนำชีวิตให้เจริญงอกงามไปสู่ความเป็นอยู่ที่ดีที่สุดได้

๘.๘ วิธีพุทธกับการศึกษา

ชีวิตมีความจำเป็นต้องพัฒนาเพื่อความอยู่รอดและความสุขในการดำเนินชีวิต การศึกษาเป็นเรื่องเกี่ยวกับชีวิตและสังคม ซึ่งมีจุดมุ่งหมายพัฒนาคนทั้ง ๔ ด้าน คือ

๑. การพัฒนาทางร่างกาย (Physical Development) การศึกษาช่วยให้ผู้ได้รับการศึกษามีพละนาถมีร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์

๒. การพัฒนาทางอารมณ์ (Emotional Development) การศึกษาช่วยให้ผู้ได้รับการศึกษามีอารมณ์จิตใจมั่นคง ไม่หวั่นไหวง่าย สามารถควบคุมบังคับอารมณ์ให้สงบได้ เมื่อประสบเหตุการณ์ที่ทำให้ไม่พอใจ

๓. การพัฒนาทางสังคม (Social Development) การศึกษาช่วยให้ผู้ได้รับการศึกษาเห็นความสำคัญในการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม เป็นสังคม ทำให้ต้องเรียนรู้การปรับตัวเองให้อยู่กับผู้อื่นได้อย่างเป็นสุข

๔. การพัฒนาทางปัญญา (Intellectual Development) การศึกษาช่วยให้ผู้ได้รับการศึกษามีความรู้เพิ่มพูน ศักยภาพทางสมองเพิ่มขึ้น มีความฉลาดรอบรู้ รู้จักใช้ความคิดในการแก้ปัญหาและสามารถดำรงชีวิตอย่างราบรื่น

การแสวงหาความรู้อันกว้างขวาง ด้วยการศึกษาวิตและธรรมชาติ มนุษย์ทุกคนมีศักยภาพที่มีอยู่ในตัวมาพัฒนาให้เกิดประโยชน์ ด้วยการฝึกฝนอบรมคนเพื่อความเจริญงอกงามของร่างกาย อารมณ์จิตใจ สังคมและปัญญา อันเป็นสาระของพุทธศาสตร์

๘.๘.๑ ระดับของความรู้ตามแนววิถีพุทธ

สิ่งสำคัญที่คู่กับการศึกษาไม่ว่าจะเป็นการศึกษาในระบบโรงเรียน นอกกระบบโรงเรียนหรือการศึกษาด้วยตนเอง มีผลต่อการพัฒนาสมองเสริมสร้างปัญญาคือความรู้

จุดมุ่งหมายของการศึกษา ๑ สามารถแบ่งออกได้ ๓ ส่วน คือ พุทธิปัญญา จิตตะหรือสมาธิ และทักษะการปฏิบัติ จุดมุ่งหมายเน้นการพัฒนาสมอง มีทั้งหมด ๖ ชั้น คือ

๑. ความรู้ จำแนกออกเป็นในเรื่องเฉพาะอย่าง เฉพาะสิ่ง ความรู้ในเรื่องวิธีดำเนินการเฉพาะเรื่อง สูงขึ้นเป็นความรู้ในเรื่องหลักการ ทฤษฎี กฎ โครงสร้าง

๒. ความเข้าใจ จำแนกออกเป็นการแปลความ การตีความ การขยายความและสรุปความ

๓. การประยุกต์ใช้ เป็นการจำและนำเนื้อหามาสรุปรหาคำตอบที่เหมาะสม

๔. การวิเคราะห์จำแนกออกเป็นวิเคราะห์การประมวลหน่วยย่อย เป็นการแยกเนื้อหาทั้งหมด การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ การวิเคราะห์หลัก ทฤษฎี กฎ

๕. การสังเคราะห์ จำแนกออกเป็นการประมวลหน่วยย่อยให้เป็นหน่วยใหญ่ การประมวลสาระเป็นชุดเพื่อใช้งาน การประมวลสาระให้เป็นนามธรรมมากขึ้น

๖. การประเมิน เป็นการตัดสินใจเกี่ยวกับคุณค่าในเรื่องต่างๆ เช่น ความคิดวิธีการ เป็นต้น เป็นการประเมินอาศัยความสามารถในระดับต้นเป็นพื้นฐาน ได้แก่ความรู้ ความเข้าใจ การประยุกต์ การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ โดยเพิ่มเกณฑ์และมาตรฐานเพื่อระบุความถูกต้อง ประสิทธิผล ความพึงพอใจ การประเมินนี้เกี่ยวข้องกับความรู้สึก อารมณ์ เจตคติ ค่านิยม และความเชื่อ

ความรู้ความเข้าใจเป็นการเสริมสร้างปัญญาให้รู้จักคิด สามารถนำไปปฏิบัติต่อสิ่งทั้งปวงให้เป็น

ประโยชน์แก่ตนเอง ให้เกิดความเจริญ ความสุขต่างๆได้ ความรู้ทางพระพุทธศาสนานั้น เป็นศาสตร์การครองชีวิตที่ว่าจะดำเนินชีวิตให้ดีขึ้น มีความสุขได้อย่างไร สอนมิให้ยึดมั่นถือมั่นตนเอง อุปมาเหมือนกบัวเกิดและงอกงามจากโคลนตม แต่น้ำและโคลนตมไม่สามารถติดใบและดอกบัวได้ ฉะนั้น

๘.๘.๒ คุณสมบัติของความเป็นบัณฑิต

กระบวนการของกายภาวนาตามหลักของพุทธศาสนา ที่นักเรียนต้องมีความรู้ ความคิด และสติปัญญานั้น คำทั้งสามนี้มีความเกี่ยวเนื่องกัน บัณฑิตย่อมส่งเสริมให้คนมีปัญญา มีความฉลาด รู้จักคิด คิดเป็น(โยนิโสมนสิการ)เป็นคนมีโลกทรรศน์กว้างมีความรอบรู้จากการได้ศึกษามาก

ความรู้ ส่วนใหญ่เป็นข้อมูล ข่าวสาร หลักเกณฑ์ ทฤษฎี กฎต่างๆ ที่เป็นข้อเท็จจริง ซึ่งมนุษย์ได้ศึกษาค้นคว้าและได้มีการถ่ายทอดความรู้ที่สืบทอดกันมา ขณะเดียวกันคนรุ่นหลังได้รับและได้มีการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมความรู้ใหม่อยู่เสมอ ความรู้ทั้งหมดดังกล่าวอาจจัดทำเป็นกิจกรรมโดยผ่านการศึกษาในสถาบันการศึกษา หรือการศึกษาค้นคว้าด้วยตัวเองจากเอกสาร หรือแสวงหาความรู้จากผู้รู้ ความรู้ที่จัดสอนในสถานศึกษามีทั้งวิชาการและวิชาชีพดังนั้นความรู้จึงมีอยู่ทั่วไปเท่าที่มนุษย์จะให้ความสนใจได้

ความคิด การนึกคิดสิ่งหนึ่งสิ่งใด อาจจะเกี่ยวกับตัวเองหรือไม่ก็ตาม ความคิดแบ่งออกเป็น ความคิดที่มาจากภายนอก เป็นความคิดเกิดขึ้นแก่จิตโดยมีสิ่งเร้ามากระทบ และความคิดที่สร้างขึ้นเป็นความคิดที่จิตสร้างขึ้นโดยการผสมผสานกับความคิดต่างๆ

การใช้สมองคิดพิจารณา วิเคราะห์ เรื่องใดเรื่องหนึ่ง มีจุดมุ่งหมาย มีขอบเขต ด้วยเหตุผลตามความเป็นจริง ถือว่าบุคคลนั้นรู้จักใช้ความคิด โดยทั่วไปแล้วอายุกับการศึกษามีความสัมพันธ์กับความคิด บุคคลที่มีอายุมากและมีการศึกษาสูง เป็นผู้สะสมความรู้ไว้มาก มีความรอบรู้ก็ย่อมมีความคิดกว้าง มีแนวโน้มว่าเป็นบุคคลรู้จักใช้ความคิดอย่างถูกต้อง ตรงข้ามกับผู้ที่มีอายุน้อยและมีการศึกษาน้อย มีความรู้มีน้อย มีแนวโน้มว่าเป็นผู้ไม่รู้จักใช้ความคิด แต่ถ้าผู้ที่มีอายุมากและมีการศึกษาสูงมีอคติ มีความโลภ ความโกรธ และความหลงเข้าไปแทรกเกี่ยวข้องกับเรื่องที่คิดหรือปัญหาที่ถือว่าเป็นความคิดที่ไม่บริสุทธิ์นำไปสู่ความคิดที่ไม่ถูกต้องได้เมื่อมีปัญหาที่แก้ไม่ได้เพราะว่ามีความคิดไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง

ความสามารถในการคิด การใช้เหตุผล เป็นความสามารถที่เผชิญกับสถานการณ์หรือเหตุการณ์ใหม่ๆที่แปลกไปจากเดิมด้วยวิธีการอันชาญฉลาด แก้ปัญหานั้นๆได้อย่างดี เหมาะสมและถูกต้อง เป็นผลดีแก่ตนเอง ต่อผู้อื่น ต่อสังคม หรือประเทศชาติ มีความสามารถที่จะออกความเห็นอย่างมีเหตุผล และใช้การได้สถานการณ์ล่วงหน้า หรือสามารถหยั่งเห็นสิ่งธรรมดาในสถานการณ์ต่างๆล่วงหน้า แล้วนำมาประมวลเข้าเป็นหลักเกณฑ์ทั่วไป ความสามารถในการใช้ความคิดอย่างฉลาดเป็นสมรรถภาพของสมองในการคิดของแต่ละคน การเพิ่มพูนปัญญาสามารถทำได้โดยการเล่าเรียน ฝึกฝนอบรม แสวงหาความรู้ใหม่ๆอยู่เสมอ เป็นคุณสมบัติของผู้เป็นบัณฑิต

๘.๘.๓ การพัฒนาคุณธรรม

คุณธรรม คือ สภาพของคุณงามความดีภายในบุคคล ทำให้เกิดความชื่นชมยินดีมีจิตใจที่เต็มเปี่ยมไปด้วยความสุขขั้นสมบูรณ์ คือ ความสุขใจ ผลิตผลของความดีเป็นธรรมะที่กล่าวได้ว่า ทำดีได้ดี ใจที่เป็นสุข คือ ใจของคนดี คำว่าใจดี คือ ใจที่มีแต่จะให้ ให้ความรัก ความเมตตา ความปรารถนาดีต่อผู้อื่น การเข้าใจในคุณความดีเป็นกฎเกณฑ์สากลที่เป็นที่ยอมรับตรงกันทุกชาติ ความดีจึงเป็นความไม่เบียดเบียน ทำร้าย ทำลายกัน ไม่ขัดแย้งกัน ไม่ก่อวิวาทบาดหมางกัน เป็นต้น

คุณธรรมที่ปลูกฝังไว้ในจิตสำนึกจนเป็นสัจยชาตญาณที่สร้างพฤติกรรมให้สามารถแก้ไขเหตุการณ์เฉพาะหน้า ตัดสินใจที่จะเลือกพฤติกรรมปฏิบัติได้อย่างดี อย่างเหมาะสมนำไปสู่การเสริมสร้างให้สังคมมีแนวความประพฤติที่ยึดปฏิบัติเป็นมาตรฐานความประพฤติที่ดีงาม สร้างคุณภาพและคุณลักษณะทางจิตใจให้บุคคลกระทำความดี ละเว้นความชั่ว สร้างสภาพแวดล้อมที่สงบและมีหลักแห่งการดำเนินชีวิตอันประเสริฐ

การพัฒนาคุณธรรมในการจัดการศึกษาด้านจริยศึกษา พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต, ๒๕๑๘ : ๖) ได้กล่าวว่า ผู้สอนควรปลูกฝังความคิดที่ช่วยให้ผู้เรียนเกิดพัฒนาการ ดังนี้

๑. การยอมรับความแตกต่างระหว่างความดีกับความชั่ว ตระหนักว่าความดีเป็นสิ่งที่ไม่ทำให้ตนและผู้อื่นเดือดร้อน คนดีย่อมเป็นที่ชื่นชมยกย่อง ผลของความดีเป็นสิ่งที่นำความสุขใจมาให้ ความดีที่ประพฤติปฏิบัติต่อผู้อื่นเป็นการสร้างคุณค่าของชีวิตและสังคมในทางตรงกันข้าม ความชั่วเป็นสิ่งที่ทำให้ตนเดือดร้อนมัวหมอง คนชั่วย่อมเป็นที่สาปแช่งตำหนิติเตียน ผลของความชั่วเป็นสิ่งที่นำความทุกข์กังวลใจมาให้คนประพฤติชั่วย่อมได้รับผลของการกระทำนั้น

๒. การมองการณ์ไกลจนเห็นภาพรวมโดยรวม สามารถนำเกณฑ์แยกแยะความดีงามกำหนดเป็นกฎคุณธรรม ใช้ได้เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปการประยุกต์ระบบคุณธรรมขึ้นมาใช้อย่างกว้างขวางจนเป็นหลักสากล

๓. ความเข้าใจในคุณธรรม ซึมซาบอยู่ในจิตใจ เมื่อมีเหตุการณ์หรือความปรารถนาสามารถตัดสินใจเลือกประพฤติอยู่ในขอบเขตของความถูกต้องสร้างค่านิยมที่เสริมสร้างคุณธรรมด้วยความเข้าใจถูกต้อง

๔. ความต่อเนื่องสัมพันธ์กันของระบบที่สร้างเสริมคุณภาพ มีแก่นสารที่เป็นหลักชัดเจน มีสัมพันธ์ภาพติดต่อกันโดยลำดับ

๕. การวิเคราะห์วิจารณ์ความประพฤติได้ด้วยแนวทางของตนเอง เพื่อได้เลือกปฏิบัติสิ่งใดแล้ว สามารถแยกแยะได้ว่าตนเองได้กระทำดีตามที่เข้าใจสถานะของคุณงามความดีได้มากน้อยเพียงไร การวิเคราะห์ตนเองช่วยให้คุณธรรมพัฒนางอกงามอย่างแท้จริง สามารถวิจารณ์การกระทำของตนเองได้

๖. การตัดสินใจคุณธรรม กล่าวได้ว่า เป็นการพัฒนาขั้นสุดท้ายในการพัฒนาคุณธรรมแนวทางการพัฒนาจริยธรรมเพื่อการมีพฤติกรรมทางกายภาพที่ดีงาม ผู้สอนควรปลูกฝังหลักการดังกล่าวนี้ไว้โดยการสอนแนวทางประสบการณ์จริง ที่นักเรียนได้มีการทดลอง สัมผัสประสบการณ์ด้วยตัวเอง ซึ่งจะ เป็นการแสดงบทละครหรือการจัดกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมส่วนต่างๆเป็นต้น

๘.๘.๔ องค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาคุณธรรม

นักการศึกษาหลายท่านได้กล่าวถึง องค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมไว้ดังนี้

ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์ (อ่างใน จตุพร ศิลาเดช, ๒๕๔๓ : ๑๗) ได้กล่าวถึง องค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมแก่นักเรียนไว้ดังนี้

๑. บิดามารดา บ้านหรือสถาบันครอบครัว เป็นแหล่งแรกที่ทำหน้าที่ปลูกฝังและหล่อหลอมตลอดจนถ่ายทอดลักษณะอันทรงคุณธรรมและจริยธรรมแก่สมาชิกในครอบครัวและต้องทำหน้าที่นี้ต่อไปแม้เด็กจะเข้าไปรับการศึกษาอบรมในโรงเรียนระดับต่างๆอยู่แล้วก็ตาม

๒. ญาติผู้ใหญ่และสมาชิกอื่นๆในครอบครัว เป็นผู้มีอิทธิพลต่อการปลูกฝังและหล่อหลอม

คุณธรรมจริยธรรมให้แก่เด็กในครอบครัวเช่นเดียวกัน โดยปกติเด็กจะเรียนรู้เจตคติเชิงจริยธรรมจากผู้ใหญ่ โดนการสังเกตและเลียนแบบมากกว่าที่จะได้จากการสั่งสอนของผู้ใหญ่โดยตรง หากผู้ใหญ่เป็นผู้มีลักษณะเด่นเป็นที่ย่องยอบูชาแก่เด็กมากเด็กจะมีแนวโน้มเลียนแบบพฤติกรรมของผู้ใหญ่มากขึ้นเท่านั้น

๓. พระสงฆ์หรือผู้นำทางคุณธรรมและจริยธรรมในหมู่บ้าน ตำบลหรืออำเภอ หรือท้องถิ่น ที่เด็กหรือนักเรียนอยู่นั้น เป็นที่เคารพนับถือของผู้ใหญ่ในสังคมนั้นและได้รับการมอบหมายให้เป็นผู้อบรมสั่งสอนด้านคุณธรรมแก่ประชาชนทั้งเด็กและผู้ใหญ่ การปฏิบัติดีปฏิบัติชอบของพระสงฆ์และหรือผู้นำทางศาสนาในท้องถิ่นนั้น จะมีอิทธิพลต่อการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมแก่เด็กหรือนักเรียนในท้องถิ่นนั้นด้วย

๔. สื่อสารมวลชนหรือสื่อมวลชน ทุกรูปแบบในปัจจุบันมีบทบาทสำคัญต่อการปลูกฝังหรือเปลี่ยนแปลงเจตคติ ค่านิยมตลอดจนรูปแบบของพฤติกรรมของเด็กและเยาวชน นักเรียน หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ตลอดไปถึงภาพยนตร์ บทเพลง หนังสืออ่าน เป็นทั้งเครื่องปลูกฝังค่านิยมคุณธรรมและจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชนทุกวัยและในขณะเดียวกันถ้าสิ่งเหล่านี้ไม่ได้รับความสนใจในด้านที่จะช่วยปลูกฝังความมีคุณธรรมที่ดีแก่เด็กและเยาวชนแล้ว ยังอาจเป็นเครื่องทำลายหรือขวางกั้นการปลูกฝังและหล่อหลอมให้เด็กนักเรียนให้เป็นผู้มีคุณธรรมและจริยธรรมที่ดีงามได้ด้วย

๕. โรงเรียนหรือสถานศึกษา ซึ่งรวมถึงการจัดสิ่งแวดล้อมและสภาพแวดล้อมในสถานศึกษา การบริหารและการให้บริการต่างๆในสถานศึกษา การเป็นตัวอย่างอันดีงามของครู อาจารย์ การเรียนการสอนวิชาต่างๆตามหลักสูตร การเรียนการสอนวิชาที่เกี่ยวกับจริยศึกษาโดยเฉพาะการจัดกิจกรรมต่างๆในสถานศึกษา

บุญจง เรื่องสะอาด (อ่างใน จตุพร ศิลาเดช. ๒๕๔๓: ๑๘-๑๙) ได้เสนอแนะแนวทางในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เด็กนักเรียนในระดับประถมศึกษาได้ดังนี้

๑. ครอบครัว สถานบันครอบครัวควรตระหนักในหน้าที่และความรับผิดชอบในการเลี้ยงดูบุตรด้วยความเอาใจใส่และอบอุ่น เด็กควรได้รับการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมและการปฏิบัติที่ดีจากครอบครัว

๒. การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในสถานศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษาต้องเน้นนโยบายนี้เป็นพิเศษโดยถือว่าเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของครูทุกคน โดยผู้สอนจะต้องปลูกฝังคุณธรรมให้แก่เด็ก โดยเน้นความดีงามที่จะต้องปฏิบัติจริงอย่างสม่ำเสมอจนเป็นนิสัย และพฤติกรรมของครูต้องเป็นแบบอย่างที่ดีงามทางจริยธรรม

๓. สถานบันทางศาสนา โดยเฉพาะวัดซึ่งมีสิ่งแวดล้อมที่สงบ และบางครั้งเป็นแหล่งศิลปวัฒนธรรมที่จะช่วยให้เด็กเกิดการเรียนรู้จริยธรรมได้ดี โดยเฉพาะสถานบันสงฆ์ควรเพิ่มศักยภาพให้การเผยแพร่หลักธรรมโดยเน้นให้สงฆ์ได้มีส่วนช่วยเหลือสังคมมากขึ้นโดยเฉพาะเด็กในการช่วยสอนวิชาจริยธรรมในโรงเรียน

๔. สื่อมวลชนประเภทต่างๆโดยเฉพาะ วิทยุ โทรทัศน์ ให้สละเวลางบประมาณในการผลิตรายการสำหรับเด็กหรือรายการที่มีเนื้อหาสาระที่มีคุณค่าและประโยชน์ในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เด็กเพิ่มมากขึ้น

๘.๙ กัลยาณมิตรในการพัฒนา

๘.๙.๑ กัลยาณมิตรธรรม ๗

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้พูดถึง กัลยาณมิตตตา แปลว่า ความมีกัลยาณมิตร ซึ่งมีได้ หมายถึง เพื่อนที่ดีอย่างในความหมายสามัญเท่านั้น แต่หมายถึงบุคคลผู้เปรียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่จะสั่งสอน แนะนำ ชี้แจง ชักจูง ช่วยบอกช่องทาง หรือเป็นตัวอย่างให้ผู้อื่นดำเนินไปตามมรรคแห่งการฝึกฝนอบรมอย่างถูกต้อง ในกระบวนการพัฒนาทางปัญญา ความมีกัลยาณมิตรนี้จัดว่าเป็นระดับความเจริญทางปัญญาในขั้นศรัทธา ส่วนในระบบการศึกษาอบรมความมีกัลยาณมิตรควรมีความหมายครอบคลุมทั้งตัวบุคคลผู้อบรมสั่งสอนเช่น พ่อแม่ ครู อาจารย์ เป็นต้น

คุณสมบัติของผู้สอน ทั้งหลักการ วิธีการ อุปกรณ์ อุบายต่างๆในการสอน และการจัดดำเนินการต่างๆทุกอย่างที่ผู้ที่ทำหน้าที่ให้การศึกษาอบรมได้ผลดี ตลอดจนหนังสือ สื่อมวลชน บุคคล ตัวอย่าง เช่น มหาบุรุษ หรือผู้ประสบความสำเร็จโดยธรรม และสิ่งแวดล้อมทางสังคมทั้งหลายที่ดึงดูดเป็นประโยชน์เท่าที่จะเป็นองค์ประกอบภายนอกในกระบวนการพัฒนาปัญญาด้วยนั้นได้^{๔๐}

คนดี มีปัญญา ที่เรียกว่าบัณฑิต หรือสัตบุรุษ เมื่อใครไปเสวนาคบหา หรือเมื่อเขาเองทำหน้าที่เผยแผ่ความรู้ หรือความดีงามแก่ผู้อื่น ชักจูงให้ผู้อื่นมีความรู้ความเห็นถูกต้อง หรือให้มีศรัทธาที่ถือตามอย่างตนอย่างใดอย่างหนึ่ง จะโดยการสอน แนะนำ หรือกระจายความรู้ ความเข้าใจนั้นออกไปทางหนึ่งทางใดก็ตาม ด้วยความปรารถนาดี ด้วยความเมตตา ก่อให้เกิดสัมมาทิฐิ และการประพฤติปฏิบัติชอบขึ้นก็เรียกว่า เป็นกัลยาณมิตรธรรม ๗ ประการ ดังนี้^{๔๑}

๑. ปิโย น่ารัก คือ เข้าถึงจิตใจ สร้างความรู้สึกสนิทสนม เป็นกันเอง ขวนใจผู้เรียนให้อยากเข้าไปปรึกษาได้ถาม

๒. ครุ น่าเคารพ คือ มีความประพฤติสมควรแก่ฐานะ ทำให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจเป็นที่พึ่งได้และปลอดภัย

๓. ภาวนีโย น่าเจริญ คือ มีความรู้จริง ทรงภูมิปัญญาแท้จริง และเป็นผู้ฝึกฝนปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ เป็นที่น่ายกย่อง ควรเอาอย่าง ทำให้ศิษย์เอืออ้าง และรำลึกถึงด้วยความซาบซึ้ง มั่นใจ และภาคภูมิใจ

๔. วัตตจาจะ รู้จักพูดให้ได้ผล คือ พูดเป็น รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรจะพูดอะไรอย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าว ตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี

๕. วจนิกขโม ทนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษาซักถามแม้จุกจิก ตลอดจนคำล่วงเกิน และคำตักเตือนวิพากษ์วิจารณ์ต่างๆ อดทนฟังได้ ไม่เบื่อง่าย ไม่เสียอารมณ์

๖. คัมภีรญจะ กะถัง กัตตา แกลงเรื่องล้าลึกได้ คือ กล่าวชี้แจงเรื่องต่างๆที่ลึกซึ้งซับซ้อนให้เข้าใจได้ และสอนศิษย์ให้ได้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป

๗. โน จัญฺฐานะ นิโยชะเย ไม่ชักนำอฐาน คือ ไม่ชักจูงไปในทางมีเสื่อมเสีย หรือเรื่องเหลวไหลไม่สมควร

สรุปว่า กัลยาณมิตร หมายถึง บุคคลที่มีภูมิปัญญา มีความรู้ ความสามารถ มีความประพฤติ และเป็นตัวอย่างที่ดี เมื่อผู้อื่นเข้าใจรู้สึกอบอุ่น สบายใจ ซึ่งให้ความช่วยเหลือผู้อื่นด้วยความเสียใจ

สรุปท้ายบท

การพัฒนาคุณธรรมของครูจะประสบความสำเร็จได้นั้น ครูทุกคนจะต้องมีความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้องถ่องแท้ตั้งแต่ความหมายของคุณธรรม กล่าวคือ จะต้องเข้าใจว่าคุณธรรมนั้นเป็นลักษณะของความดี สภาพของความดี หรือธรรมชาติของความดีที่มีอยู่ในจิตใจของบุคคลซึ่งทำให้บุคคลกระทำความดีต่างๆออกมาให้ผู้อื่นเห็น เป็นการแสดงออกถึงมีจรรยาบรรณด้วยความหมายของคุณธรรม จึงใช้ในลักษณะที่ครอบคลุมความหมายของจริยธรรมด้วย ผู้ที่มีคุณธรรมจริยธรรมจะบังเกิดความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว ครอบครัวมีความสุข สังคมและประเทศชาติได้รับการพัฒนาอย่างรวดเร็ว

สำหรับหลักคุณธรรมที่จำเป็นสำหรับผู้ประกอบวิชาชีพครูนั้นมีมากมาย เช่น เบญจศีล กัลยาณมิตตธรรม ธรรมเทศธรรม ๕ อิทธิบาท ๔ พรหมวิหาร ๔ สังคหวัตถุ ๔ เป็นต้น

การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมให้มีอยู่ในตนเองอยู่เสมอเป็นผู้ที่ปฏิบัติตามจรรยาบรรณได้อย่างดียิ่ง ครูสามารถกระทำได้หลายแนวทาง เช่น การพัฒนาโดยสถาบันผลิตครู การพัฒนาโดยหน่วยงานที่ใช้ครู การพัฒนาโดยองค์กรวิชาชีพครู การพัฒนาโดยสถาบันทางสังคมต่าง ๆ และที่สำคัญ คือการพัฒนาด้วยตัวครูเอง

บรรณานุกรม

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, (2544).หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544.

กรุงเทพฯ : องค์การรับส่งและพัสดุภัณฑ์(ร.ส.พ.)

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, (2545).การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา.กรุงเทพฯ : การวิชาการ.

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, (2546). แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ. กรุงเทพฯ : การศาสนา.

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, (2545). คู่มือการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนแผนชั้นเรียนรวม (ระดับชั้นที่1-2).กรุงเทพฯ : การศาสนา.

เกษม กลุขชัย.(2552).ความคิดเห็นของผู้ปกครองต่อการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาของ

โรงเรียนอัสสัมชัญลำปาง. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

เกษการณจน์ จินะกานนท์.(2549).การใช้ข่าวและเหตุการณ์เพื่อการเรียนรู้เรื่อง หลักสูตรเบญจศีล สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

คุณ โทจันทร์.(2532). พระพุทธศาสนากับชีวิตประจำวัน. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.

จรรยา เผื่อน้อย.(2546). ผลสัมฤทธิ์ผลและความคงทนในการเรียนพระพุทธศาสนาของนักเรียน ประถมศึกษาที่ 3 โดยใช้การคูณสามมิติ. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ฉก ธนะสิริ.(2533). สมานกับคุณภาพชีวิต. กรุงเทพฯ : แปลน พับลิชชิง.

ชนะชัย สงวนทรัพย์.(2529). การศึกษาพฤติกรรมของครูดีเด่นสังกัดสำนักงานประถมศึกษา จังหวัดชลบุรี. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ชม ภูมิภาค,บรรณาธิการ.การศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์เพื่อสันติภาพและการพัฒนา.กรุงเทพฯ : ศิลปะสนองการพิมพ์,ม.ป.ป..

ณรงค์ กันทอนทร์.(2542). ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาของครูและนักเรียนชั้น ประถมศึกษาปีที่ 6 ในโรงเรียนสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ทิพวรรณ แสนมงคล.(2547). การประเมินโครงการโรงเรียนวิถีพุทธของโรงเรียนศึกษา สงเคราะห์เชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

บัญชา แก้วส่อง.(2522). การเปรียบเทียบพัฒนาการทางจริยธรรมของเด็กวัยรุ่นในสังคมเมือง และชนบทที่มีการอบรมเลี้ยงดูและแบบการคิดแตกต่างกัน. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ปิ่น มุทุกันต์.(2514).แนวสอนธรรมตามหลักสูตรนักธรรมตรี. กรุงเทพฯ : มหามงกุฎราชวิทยาลัย.

ประภาศรี สีหอำไพ.(2535). พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย.

พระเทพเวที(ป.อ.ปยุตโต).(2533).จริยธรรมกับชีวิต. พระนครศรีอยุธยา : สหวิทยาการอยุธยา.

พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต).(2539). การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน. กรุงเทพฯ :

มูลนิธิพุทธธรรม.

พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต).(2537). พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ 21. กรุงเทพฯ :

สหธรรมมิก.

พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต).(2543). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพฯ :

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระราชวรมนี(ป.อ.ปยุตโต).(2518). ปรัชญาการศึกษาไทย. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย.

พระราชวรมนี(ป.อ.ปยุตโต).(2535). พุทธธรรมกับการศึกษา. กรุงเทพฯ : วิทยาจารย์ 87.

พระราชวรมนี(ป.อ.ปยุตโต).(2539). พุทธธรรมฉบับขยายความ. กรุงเทพฯ : ด้านสุขภาพการพิมพ์.

พิรุณ วุฑฒิธมโม(ตะเนาว์).(2546). การพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พุทธทาสภิกขุ.(2518). การศึกษาสมบูรณ์แบบ. กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ.

พัฒนาพร ไชยสิทธิ.(2545). ผลการเรียนรู้กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตของนักเรียนชั้น

ประถมศึกษาปีที่ 5 ที่ใช้รูปแบบการเรียนรู้ตามแนวคิด ทฤษฎีการสร้างองค์ความรู้.

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ไพฑูริย์ สีนลารัตน์.บรรณาธิการความรู้คุณธรรม.พิมพ์ครั้งที่2.กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย-

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.(2547). โรงเรียนวิถีพุทธ. กรุงเทพฯ :

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.(25).เอกสารการสอนชุดวิชา จริยศึกษา. สาขาวิชาศึกษาศาสตร์

หน่วยที่ 6-10. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

มานิช ตูณชนิชย์.(25). การศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ราชบัณฑิตสถาน.(2525).พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525.

กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์.

วรรณุช เมื่อณพลอย.(2537). ระดับเหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

ในโรงเรียนเขตเมืองกับโรงเรียนเขตชนบทของจังหวัดเชียงใหม่. บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

วาสนา ต๊ะกานโค.(2548). การประเมินการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงาน

เขตพื้นที่การศึกษาลำพูน เขต 1. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

นิภา แยมวจิ.โรงเรียนวิถีพุทธ.(online). แหล่งที่มา

http://www.moe.go.th/5TypeSchool/school_bud.

htm(26 ธันวาคม 2549).

โรงเรียนวิถีพุทธ.(online). แหล่งที่มา

<http://area.obec.go.th/udonthani3/viteeput/index.htm>

(26 ธันวาคม 2549).ม.ป.ป..

โรงเรียนวิถิพุทธ.(online). แหล่งที่มา

<http://www.dhammathai.org/articles/buddhistschool.php>

(26 ธันวาคม 2549).ม.ป.ป..

ส. ศิวรักษ์.(2526) พุทธทัศน์เพื่อการสร้างสรรค์สังคมใหม่. กรุงเทพฯ : เทียนวรรณ.

สกล เกตุทอง.(2545). การพัฒนารูปแบบการส่งเสริมจริยธรรมนักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา
สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ เขตการศึกษา 7. บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยนเรศวร.

สมจิต แก้วแสงขวัญ.(2546). การประเมินโครงการโรงเรียนสีขาวของโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัด
กรมสามัญศึกษา จังหวัดนครปฐม. ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สถาบันราชภัฏนครปฐม.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.(2525). ทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสุนทรียภาพและ
ลักษณะ : การฝึกฝนกาย วาจา ใจ.กรุงเทพฯ : วัฒนาพานิชย์ สารานุกรม.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.(2548). มาตรการการศึกษาของชาติ. กรุงเทพฯ : สกศ.

สุนน อมรวิวัฒน์.(2533). สมบัติทิพย์ของการศึกษาไทย. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุริยา เซ็นทองกลาง.(2537). เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียนชั้นประถมศึกษาที่มี 6 ในโรงเรียน
ผดุงวิทย์(วัดศรบุญเรือง)จังหวัด ลำปาง. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สุวรรณ เพชรนิล.(2536). พุทธปรัชญาเบื้องต้น. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

โสภา สามแก้ว.(2541). ความคิดเห็นของผู้ปกครองนักเรียนที่มีต่อโรงเรียนบ้านหนองปิด สังกัด
สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่. บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

โสริช โพธิแก้ว.”แนวทางแห่งการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนา”สรณินพนธ์พุทธทาสภิกขุ,18-24.

โสริช โพธิแก้ว,กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง,ม.ป.ป..

หวน พันธุ์พันธ์.(2529).การบริหารโรงเรียนด้านความสัมพันธ์กับชุมชน. กรุงเทพฯ : อักษรบัณฑิต